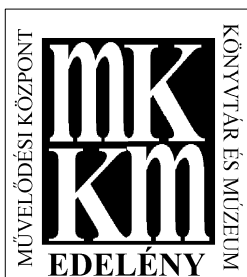

A
BORSODI
TÁJHÁZ
KÖZLEMÉNYEI
9–10

**A Borsodi Tájház
közleményei
9 – 10**

Edelény, 2001

A BORSODI TÁJHÁZ KÖZLEMÉNYEI 9–10

5. évfolyam 1-2. szám
2001

Szerkeszti:

LAKI-LUKÁCS LÁSZLÓ

Technikai munkatárs:

Gajdos Beáta
Slezsák Zsolt

A borítón:

„Szarvasnyomon, griffek útján” (domborvarrott nemez falvédő, 120x150 cm), Kaszás Aba Ákos népi iparművész munkája.

Fotó: Lázár Zsolt.

A Borsodi Tájház rajza. Mezey István grafikusművész munkája

A hátsó borítón:

„Napfordulat” (domborvarrott nemez falvédő, 190x95)

Kaszás Aba Ákos népi iparművész munkája. Fotó: Lázár Zsolt.

HU ISSN 1418 – 2211

Felelős kiadó: HADOBÁS PÁL, *az edelényi Művelődési Központ,
Könyvtár és Múzeum igazgatója.*

Készült az edelényi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum
számítógépes szövegszerkesztőjén 2001-ben.

Nyomdai munkák: K-B Aktív Kft. Gyorsnyomda és másolószolgálat,
Miskolc. Felelős vezető: Kása Béla.

M I L L E N N I U M

A borsodi földváron AZ ÁLLAMALAPÍTÓ EMLÉKE

Dr. Wolf Mária

A Szent István szobor és dombormű avatóbeszéde

Tisztelt ünneplő közönség, hölgyeim és uraim!

Ma, ezekben az órákban egész népünk ünnepel. Ezeréves államiságunk és országépítő nagy királyunk, Szent István tiszteletére ország-szerte fáklyák lobognak, petárdák ezrei röpülnek az égre. Ha rövid időre is, de ma valamennyien visszatekintünk ezer év örömére, bánatára, dicsőségére és bukására, küzdelmére és sikerére emlékezünk. Pillantsunk hát mi is vissza, lépünk be az előttünk álló időkapun.

Több mint ezer éve, hogy a keletről érkezett magyarság új hazára lelt a Kárpátok gyűrűjében. A szó fizikai és lelki értelmében egyaránt nagy utat tett meg, amíg a füves pusztákról Európába érkezett. Új hazájában választásra kényszerült. Vagy betagoódik a keresztény Európa közösségébe, vagy nyom nélkül eltűnik a történelem színpadáról, mint annyi más, előtte addig már itt élt nép. A választás igen nehéz volt, és csak népünk legjobbjai ismerték fel sürgető szükségességét. Géza fejedelem, majd István király új útra vezette népét. A magyarságot keresztény hitre térítették, és megvetették a feudális állam alapjait. Az önálló, keresztény magyar királyság azonban nehéz harcok árán, vérben és kínban született meg. Létrejött nemcsak a magyar nép, hanem Európa sorsát is megváltoztatta.

István királyé a soha el nem múló érdem, hogy a korszak két terjeszkedő nagyhatalma, a Német-Római és a Bizánci Birodalom közé ékelődött Magyarország vallási és politikai függetlenségét megteremtette. E történelmi tény súlyát jól fel tudjuk mérni, ha csak a közelmúltban lerázott legújabb kori hübérességünkre gondolunk. Abban a korban pedig, amelyben szomszédaink, németek, csehek, lengyelek, bolgárok mind idegen hatalom igája alá kényszerültek, még nagyobb jelentősége volt e tettnek.

Épp ezért nekünk, magyaroknak más népeknél többet jelent a millennium. Nem csupán azt ünnepeljük, hogy újabb ezer év telt el az emberiség történetében, immár beléptünk a mi időszámításunk szerinti harmadik évezredbe. Hanem azt is, hogy ezer éve alakult államunk minden megpróbáltatás ellenére ma is áll, és mi ma is magyarul beszélünk, érzünk, gondolkozunk e hazában. Generációk sokaságát ünnepeljük, amelyek itt szenvedtek és szerettek, és amelyek mind hozzájárultak ahhoz, hogy ez a nép

fennmaradjon. Kissé magunkat is ünnepeljük, akik ennek a történeti folyamatra ugyancsak részesei vagyunk. Most rajtunk a sor, hogy az őseink által oly magasra emelt mércének megfeleljünk.

Az ünnep alkalmat teremt arra is, hogy megpróbáljuk megérteni múltunkat, ezáltal megtalálva helyünket a jelenben és a jövőben. Ismerjük meg önmagunkat, hogy önmagunk lehessünk. Zaklatott világunkban erre minden egyes embernek, és minden közösségnek szüksége van. Hiszem és vallom, hogy aki nem ismeri a múltját, annak nincs jövője sem. Ezért minden település számára követendő példának tartom azt a dicséretes szándékot, amellyel ez a közösség, Edelény városa igyekezett múltját megismerni. Célját hosszú, kitartó és következetes munkával érte el, amelynek során sokan és sokat tettek annak érdekében, hogy ma itt ünnepelhessünk. Úgy érzem, számunkra, akik itt most összegyűltünk, ez még emlékezetesebbé teszi az ezredéves megemlékezést.

Ma már mindenki előtt ismert, hogy ez a napjainkban közönségesnek látszó kis domb, amelyen állunk, egykor igen jeles szerepet töltött be. Itt, a borsodi földvárban helyezkedett el a történeti Borsod megye névadó települése és első központja. Sokan talán még arra is emlékeznek azonban, hogy tizenöt évvel ezelőtt ez a terület a város szegyenfoltja, piszkos, elhanyagolt, túlszűfolt része volt, amelynek hajdani jelentőségéről csak kevesen tudtak. Az az elszánt igyekezet, amellyel ez a város történelme megismerésére törekedett, meghozta gyümölcsét. A szemünk előtt tárult fel a múlt. Elődeink néha megható, máskor dicső hagyatékát mindannyian megcsodálhattuk. Büszke vagyok, hogy történelme megismerésében e közösségnek segítségére lehettem.

A történeti Borsod megye egyike a Szent István által, az államalapítás során létrehozott megyéknek. Területe, határai napjainkig változatlan formában őrzik a 11. századi megyeservezés emlékeit. Ezért központjának, a borsodi földvárnak kutatása nemcsak a város, hanem egész népünk történetének egy igen fontos időszakára, az államalapítás korára is fényt derített. Nem kétséges ugyanis, hogy az István király által létrehozott megyék központjai a borsodihoz hasonló módon és elvek alapján épült várakban voltak. Az akkor kialakított megyehálózat pedig ma is közigazgatásunk alapját képezi.

A világi közigazgatási rendszerrel párhuzamosan épült ki Magyarországon az egyházszerkezet is. A kereszténység terjesztése érdekében az első templomokat a megyék székhelyein építették fel. István király törvényeiben a megyék világi és egyházi vezetői, az ispán és az esperes közös feladatává tette a térítést, illetve a vallásgyakorlás ellenőrzését. Mindezt történelem tanulmányainkból igen jól tudjuk. Mégis megdöbbentő élmény volt, amint a történelemkönyv megelevenedett, és itt a borsodi földvárban

a szemünk előtt tárult fel Magyarország egyik legrégebbi temploma. Ez a romjaiban is impozáns templom Borsod megye egyházi központja, az esperes székhelye, s mint ilyen, a kereszténység egyik első bástyája volt.

A borsodi megyeszékhely, a vár és az esperesi templom egyike azon kevés emléküinknek, amely az elmúlt ezer év minden viszontagsága ellenére Szent István kora óta fennmaradt. Létrejötté egyértelműen első királyunk államszervező munkájának köszönhető. Méltó és igazságos tehát, hogy a mi millenniumunkon éppen ezen a helyen állítsunk szobrot István királynak.

A szobrot egy mai országhatárainkon kívülre rekedt nagy múltú kis község szülötte (Tiszacsoma), Csirpák Viktória készítette. Maga ez a tény is jól példázza népünk sorsát. A huszadik századi önkény szétszakított ugyan bennünket, de múltunkat és összetartozás-tudatunkat nem tudta elvenni. A művész a szobor alatt elhelyezkedő domborművön nagy történeti hűséggel ábrázolja István király életét. A mű középpontjában egy nagy S áll, amely István király latinos névalakjának, Stephanus, a kezdőbetűje. Vágtató lovasok elevenítik fel bennünk mindazt a küzdelmet, amelyet István a külső és belső ellenséggel vívott országa megszilárdítása érdekében. Trónja mellett a világi és egyházi közigazgatás megszervezését szimbolizáló két alak, Szent Gellért püspök, és Csanád, az első ispánok egyike áll. De jelenetek sora utal István gazdag életművének egyéb vonatkozásaira, az első törvények megalkotására és az első magyar pénzek kibocsátására is.

A kompozíció további részén a mélyen és őszintén vallásos király templomot alapít feleségével, Gizellával. A dombormű alján pedig Istvánt, mint magánembert láthatjuk, aki belerokkant egyetlen fia és örököse, Imre herceg halálába.

Magát a szobrot az egyetlen hitelesnek tekinthető ábrázolás, a koronázási paláston látható portré alapján formálta meg a művész. Úgy vélem, az alkotónak sikerült megragadnia mindazt, ami István személyében napjainkban is időszerű, nekünk szól. Egy önmagával és másokkal szemben is szigorú szentet ábrázol, aki azonban előre tekint. Akit nem önös, egyéni, perc-érdekek vezéreltek, aki cselekedeteivel népe javát szolgálta. Aki példát mutat nekünk abban, hogyan lehet másokat elfogadva megőrizni önmagunkat.

E gondolatok jegyében adom át Önöknek államalapító szent királyunk szobrát. Őrizték és védelmezzék. Tekintsék ezeréves múltjuk szimbólumának.

Kívánom, hogy ez a hely, a borsodi földvár, amely először keltette fel a közösség érdeklődését múltja iránt, a továbbiakban legyen e közösség életének színtere, összetartó ereje.

Csirpák Viktória

Augusztus 20-tól hirdeti Csirpák Viktória alkotása a borsodi földváron Szent István király emlékét. Az Edelényben az államiség ezredik éve alkalmából rendezett programsorozat zárásaként tartott ünnepségen dr. Wolf Mária régész, a honfoglalás kori erődítményen folytatott ásátások vezetője avatta fel a faragott cserépfalvi talapzaton álló bronzszobrot. A talpazat felső részét a király életéből vett jeleneteket ábrázoló bronz dombormű teszi látványosabbá.

1967. február 26-án születtem Tiszacsomán (Beregszászi járás, Kárpátalja).

Szakmai tanulmányaimat Ungváron (1982-1986) és Ivano-Frankovszkban (1988-1993) végeztem. 1991-ben néhány szoborportrémmal részt vettem Budapesten egy „Beregszászi művészek” kiállításon. 1993-tól Tokajban élek.

1994. Tamás Mihály emléktáblák (bronz dombormű).

1995. Rákóczi Ferenc és Bethlen Gábor domborművek, Tokaj (bronz, andezit).

1996. Honfoglalási emlékmű, Tiszacsoma (fa).

1994-1999. a Tokaji F. Gimnázium és Szakközépiskola rajztanára voltam.

1999. G. Szkovoroda (ukrán költő) dombormű-emléktábla (bronz-gránit).

2000. Szt. István emlékmű, Kenézlő (mészke).

2001. Szt. István emlékmű, Edelény (bronz, kő).

Emlékérmek, cégérek, magán megbízások.

Festek is, főleg portrékat, néha tájképet is. Van két igen nagy falfestményem a Tiszacsomai Középiskolában. 1986-87-ben „Művészetek” és „Az ember és természettudományok” című festményeim secco technikával készültek (9 m x 1,5 m; 15 m x 2 m-es méretben). Bár még szinte gyerek voltam, ma sem csinálnám jobban.

A művész maga így ír alkotásáról:

„A dombormű kompozíciójának alapját egy S iniciálé (Stephanus) alkotja, melyen felülről lefelé a következő képek jelennek meg. A felső mező középpontjában Szent István trónol a koronázási paláston lévő hímnésnek megfelelő pózban, amely az egyetlen ma hitelesnek számító István-kori ábrázolás (Gizella ajándéka). Trónusán a Szent Korona tűzománcának rajzolatai ismerhetők fel. A király balján a keresztény egyházat jelképező Asztrik, esetleg Szent Gellért püspök, jobbján pedig a hadsereget jelképező Ve(n)celin vagy Csanád áll, kikre stabil országát alapozta. I. István idejében kezdtek Magyarországon pénzt verni – ennek jelképe a bal oldali

érem. Az S betű törzsén vágató lovasok haladnak át, jelképezve a csatározásokat, melyekből Szent István hadai mindig győztesen kerültek ki. Ezeknek két fontosabb jelenetét emeli ki a bal oldali képsor: Gyula elfogatását és a lázadó Koppány kivégzését. Mindkét jelenet a Képes Krónika jeleneteire utal. A domborművön megjelenik továbbá az írnok, aki lejegyezi I. István király törvényeit és intelmeit, alatta pedig a kereszténység felvételének egyik jelenete. A kompozíció alsó harmadában immár az idősebb István jelenik meg Gizellával, amint templomot alapítanak. A Képes Krónika jelenetét ezúttal a palást és a korona díszítőmintái gazdagítják. A dombormű alján Imrét látjuk eltemetve, a két sarkát pedig a Szent István-szarkofág rozettadíszei fejezik be.”

Millenniumi zászlóatadások

Millenniumi zászlóatadás Tomoron

Nyelv, haza, nemzet—évezredek, évszázadok alkotása.

Helyünket Európában és hazai elhelyezkedésünket, nemzeti színünket, jellemző arcvonásainkat, szokásainkat, gondolkodásunkat évezredek alakították.

Ma visszatekintünk ezer esztendőre, s úgy érezzük, hogy az ősök, apáink vére csörgedez ereinkben. Ez az érzés meghatóvá, magasztossá, szentté teszi ezt a pillanatot.

Felvonulnak ma lelki szemeink előtt az ősök, a nagyok.

Látjuk Géza fejedelem alakját, aki jóllehet büszkén vállalta pogány múltját, de bölcsességgel belátta, hogy a fennmaradást, a jövőt népe számára a kereszténység felvételével biztosítja. Úgy gondolta, hogy ő elég gazdag ahhoz, hogy két istent szolgáljon.

Valójában kifelé okos diplomáciával, befelé erős kézzel készítette elő az államalapítást.

Térítő papokat kért Magyarországra. Ő maga is megkeresztelkedett. Fiát, Vajkot, azaz Istvánt keresztény nevelésben részesítette. Látjuk István alakját, aki ha kellett, erőszakkal is a kereszténység befogadására kényszerítette az országot egész népét.

Egyik törvénye: minden tíz falu építsen egy templomot és papját tartsa el.

Ő alkotta az első irodalmi művet is, fiához írott intelmeivel.

Belső ellenfeivel, a somogyi Koppánnyal és az erdélyi Gyulával fegyverrel számolt le.

Győzött a pogány gondolkodás felett a fejlettebb feudális gondolkodás, mely megteremtette a törzsi életforma helyett az egységes magyar államot.

Érdemei elismerését jelentette 1001-ben történt megkoronázása. Éppen így vonulnak el ma lelki szemeink előtt: Szent László, Könyves Kálmán, IV. Béla, meg a tatárjárás, majd látjuk a törökkel vívott harcunkat Mohácsnál 1526-ban, amikor is a 100.000 fős, Nagy Szulejmán által vezetett török haddal szemben II. Lajos csak 26.000 magyart tudott felsorakoztatni, s a magyar sereg ezzel a négyszeres túlerővel felvette a harcot, mivel nem volt már idő bevárni az erdélyi Szapolyai által vezetett hadat.

A magyar sereg élén Tomori Pál, kalocsai érsek állt. A török löflegek tüze szétszórta Tomori Pál seregét. A király menekülés közben a Csele patakban lelte halálát. A magyar sereg fele számos főrangú úrral és főpappal együtt odaveszett, köztük volt Tomori Pál is.

De ezzel megérkezünk településünkhöz. A legrégebb adatok e településről a XIII. századból valók. 1279-ben Kun László az itt lakó Tomori családot vitéz haditettei elismeréséül a várjobbágyaságból nemesi rangra emeli, s neki adományozza ezt a községet.

A Tomori család több tagja katonai pályán tűnt ki vitézségével. Közöttük a legkiemelkedőbb volt Tomori Pál, aki mint kalocsai érsek, főpapi öltözetét viselte a mohácsi csatában is.

A Tomori családot rokoni szálak fűzik a Rákóczi családhoz, mivel Rákóczi Ferenc felesége Tomori Margit volt.

Néhány itt élő híres nemesi család nevét említem még: itt éltek a Lenkeyek, a Szathmári Királyok, itt élt Nagyváradai Fekete István, Gyandai Kormos István.

E település legjelentősebb épülete a templom, melyet a Tomori család építtetett.

A Rákóczi család 1559-ben felújította.

A Szathmári Király család 1700-ban a református egyháznak adta. Ezt emléktábla őrzi a templom belső falán.

Híresebb kúriák: a jelenlegi önkormányzati épület, mely a Braun család tulajdona volt, a sárga kastély, mely a Puky család birtoka volt, 1935-ben bontották le; a Szathmári Király család háza, melyhez a Téglássy család házasság révén jutott.

A templomnál maradva — a népmonda szerint — Tomori Pált ebben a templomban keresztelték meg, és az e templom alatt lévő kriptában temették el.

A község lakossága köznemesekből és úrbéresekből állt. Ebben a községben nagyobb harcok nem voltak. Tűzvész, árvíz soha nem pusztította el teljesen.

Az 1800-as évek elején 12 földbirtokos család ment tönkre eladósodás miatt. Eladták birtokukat és elköltöztek e településről jobbágyaikkal együtt. Helyüket betelepült görög katolikus vallásúak foglalták el, akik később kisebb számban római katolikusok, nagyobb számban pedig református vallásúak lettek.

Házaik vályogból épültek, de előttük virágoskert volt.

A tomori férfiak viselete: csizma, testre szabott posztónadrág, egyszerű egyenes kabát és falusi kalap.

Az 1930-ban készült felmérés adatai szerint: emberemlékezet óta csak egy gyilkosság történt e faluban, ezt sem tomori követte el.

Öngyilkosság is egy esetben volt, amikor egy idegbeteg 16 éves fiú felakasztotta magát.

Súlyos testi sértés miatt egy ifjú kapott két és fél év börtönbüntetést, amiért egy lakodalom alkalmával, mint vőfély, a mulatság megzavaróját fokosával megsértette.

Lopásokat általában bevándorlók követtek el.

Istentiszteletekre rendszeresen járnak, részben megszokásból, részben vallási meggyőződésből. Érzésviláguk, világnézetük egészséges. Közügyek iránt érdeklődnek. Ami még fontosabb: soha nem hódoltak be az ország helyzetét alávalóan kihasználni akaró, izgató célzattal közéjük jövő agitátoroknak. A kommunista agitátorokat nem tűrték meg, megtörtént, hogy elpüfölték.

A II. világháborúban minden épkézláb ember részt vett. 18 hősi halottja és hat hadirokkantja volt Tomornak.

A II. világháborút követő összeomlásban a lakosság megőrizte higgadságát.

A nemzetről, államról, hazáról tisztán és emelkedetten gondolkodnak. E gondolkodás kialakulásában a helyi tanítónak és lelképásztornak nagy szerepe volt, jóllehet nem e községből származtak, de ők voltak a nép szellemi vezetői, s a lakosság megbízott bennük.

A tomori paraszt mindenkor megadta a tiszteletet a felette állónak, nemcsak szemében, de háta mögött is, mindig odatette neve után, hogy pl. Téglássy nagyságos úr.

Mind-mind az eddig elmondottak arról tanúskodnak, hogy őseinkben erős történelmi érzék és kifejezett érdeklődés élt a múltja, öröksége, jussa iránt. Ennek köszönhető, hogy e nemzet, mely annyi háborút vívott, megmaradt.

Népvándorlás, honfoglalás, államalapítás, a középkori magyar állam felvirágzása és lehanyatlása, sokszor tehetetlen vergődése a török és Habsburg hatalom karmai között — mégis eljutott a polgárosodáshoz és hazánk modernizálásához.

Közben háborúk, forradalmak, mindennapi életünket formáló folyamatok, életmódváltozások, értékteremtő és értékromboló politikai és szellemi áramlatok, mind-mind nem a hátunk mögött, de talpunk alatt vannak. Mert a múlt alattunk van és nem mögöttünk. Mert a tegnapi épül fel a ma, és a mára a holnap, a jövő.

Ma megállunk s talán elcsodálkozunk: hogyan maradtunk fenn? Hogyan tudtunk alkalmazkodni a körülményekhez, hogyan tudtuk megőrizni egyéniségünket és önállóságunkat immár egy évezred óta, rokontalanul Európa e zaklatott régiójában?

Mi tartott meg minket a zivataros évszázadokban, s mi lesz az az erő, mely hitünk szerint megtart a jövő évezredben is?

Bizonynal Istennek terve van velünk. Nagy terve, s mi itt állunk, más-ként nem tehetünk, vállaljuk a küldetést, a megmérettetést, a tisztességet, a becsületet magunk, gyermekeink, unokáink nevében is.

Isten legyen nekünk segítségül!

Tomor, 2001. április 28.

Szilvai Attila
polgármester

Millenniumi zászlóátadás Damakon

Szeretettel köszöntöm településünkön megjelent kedves vendégeinket, Damak község lakosságát!

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy Varga Mihály miniszter úrtól vehettem át a millenniumi zászlót.

A zászlóátadást Damak község önkormányzata nevében tisztelettel megköszönöm. A millenniumi zászló erőt, biztatást ad további munkánkhoz, remélem, hogy településünk minden polgárának hazaszeretetét is erősíti.

Ígérem, hogy a zászló eszméjéhez hűek maradunk, azt utódaink számára is megőrizzük.

Hölgyeim és Uraim, kedves vendégeink!

Ünneplésre gyűltünk össze, hogy megemlékezzünk hazánk államiságának és a kereszténység felvételének ezeréves évfordulójáról. Ebből az alkalomból a Magyar Köztársaság kormánya emlékHzászlót adományozott minden magyarországi településnek. Ma ebből az alkalomból ünnepelünk, mert mi magyarok otthon- és családszerető, történelmet tisztelő nép vagyunk. Sokszor el akarták venni a kedvünket, betapasztani szánkat és megtörni hitünket!

Mégsem lettünk földönfutók, nem vagyunk hazátlanok!

Tízmillióan vagyunk Európa szívében, és olyan szép nyelven beszélünk, hogy ezért megirigyelhetnek bennünket. Azt mondják, hogy minden nép nyelve tökéletes remekmű a maga nemében, de mégis magyarul lehet legszebben altagódalt énekelni gyermekeinknek, és magyarul lehet legszebben megszólítani az Istent. Arra nincs időnk, hogy végigjárjuk történelmünket, egyet azonban bátran kimondhatunk: Nehéz volt az út idáig!

Iránytű nélkül jöttünk, rengeteg buktató között, bízva józan eszünkben és őseinktől származó erőnkben.

A mi nemzetünk nem értett a kibúvók kereséséhez, és nem volt elég ravasz az idegen hatalmak befolyásának legyőzéséhez.

Idő kell ahhoz, hogy egy nép igazi nemzetté érlelődjön, és kemény sziklaként álljon a történelem viharában. A magyar múlt, kultúránk, társadalmi berendezkedésünk, jóakarató törekvéseink méltóvá tesznek bennünket arra, hogy felsorakozzunk a fejlett nemzetek közé. Hazánkat megtartva, idegen hatalmak befolyása nélkül.

Mit jelent a haza és a hazaszeretet?

A haza nyugalmat és biztonságot jelent.

A hazaszeretet — fizikai és lelki értelemben — ragaszkodást a helyhez, a tájhoz, ahol születünk, ahol megtanultunk beszélni, ahol emberre formált bennünket a múlt idő. Ahol gyermekeinket neveljük, éljük életünket, ahol életünk végén lezárjuk szemeinket!

Legyen igaz ez a két szó: „ittthon vagyunk”!

„Kedves falu a vágyam menedéke,

Hol őseimnek a pora pihen.

Itt ismerősöm minden ház, fa, utca,

De jó, de jó, hogy visszajöttem én.

Mint drága ékszer olyan vagy nekem,

Falum hol álmom, életem pihen.

A kedves múlt itt elbeszélget velem.”

Őszintén szeretném, hogy életünk formálásában, terveink megvalósításában községünkért továbbra is közösen munkálkodnánk. Mindenki a saját helyén, mindenki a legjobb tudása szerint.

Köszönöm a lakosságának az eddig nyújtott segítséget, remélem a jövőben is számíthatok rá.

A millenniumi zászló pedig váljon ezeréves történelmünk jelképévé, a teljes történelemmé!

Amiben benne vannak győzelmeink, áldozataink, megaláztatásaink és veréseink így teljes az egész.

Ebből soha semmit nem lehet kihagyni, letagadni és megmászítani.

Ez a történelmünk! Amire legyünk büszkék.

Köszönöm.

Világháborús emlékmű Damakon

Tisztelt Ünneplők!

Ezen a napon több olyan eseménynek lehetünk tanúi, ami ünneplésre ad okot, emeli településünk hírnevét, mert olyan közéleti személyiségek látogattak el településünkre, mely megtiszteltetés számunkra.

Engedjék meg, hogy néhány mondatban elmondjam az emlékmű-építés előzményeit, és megköszönjem azoknak a személyeknek, vállalatoknak anyagi és erkölcsi támogatását, akik segítséget nyújtottak a megépítéshez.

Damak község képviselőtestülete a 2000. évben elhatározta, hogy a településen eddig nem létező „hősi emlékművet” építtet, több évtizedes mulasztást pótolva. Elképzeléseink valóra váltak, és a mai napon átadjuk a település lakóinak azt a helyet, ahová már elhelyezhetik a kegyelet virágait, és utódaink megemlékezhetnek az életüket feláldozó hősökre.

Elsőként köszönetet mondok Soltész Barnabásnak, a NEPTUN-BAU RT. tulajdonosának, mert nagy összegű pénzbeli támogatást adott az emlékmű megépítéséhez. Ezenkívül szakembereivel elvégeztette az emlékmű márvánnyal való burkolását, ami — nyugodtan mondhatom — mester-munka!

Földesi István vállalkozónak, aki az emlékpark díszvilágítását társadalmi munkában készítette el.

Köszönetet mondok Vizoki Csaba tervezőnek, akinek tervei alapján készült el ez a csodálatos emlékmű.

Megköszönöm azoknak a szakembereknek, akik részt vettek az építésben, a településen élőknek, akik a közmunka-programon belül sokat dolgoztak itt és munkájukkal hozzájárultak az emlékhely elkészítéséhez.

Most pedig emlékezzünk hőseinkre.

„Hazádnak rendületlenül, légy híve óh Magyar,
Bölcsöd az, majdan sírod is, mely ápol s eltakar...”

Nemzetünk második imádságának kezdő sorai jutottak eszembe most, amikor a hősökre, a mi temetetlen halottainkra emlékezünk. Igen! Mert ők tényleg hősök voltak, hűek a hazához, mert a legdrágábbat, az életüket adták érte. Az ő tragédiájuk a mi fájdalomunk, az, hogy az sem adatott meg nekik, hogy magyar földben nyugodjanak, messze idegen földben ismeretlen helyen pihennek ők.

Az ő temetésükön nem volt gyászbeszéd, sírjaikon nem nyílnak a kegyelet virágai.

Nem nyílnak, mert egy hibás politikai nézet miatt ezeket a sírokat a földdel tették egyenlővé.

Olyanok voltak ők, mint sokan mások, fiatalok, életvidámak, szép terveket szöttek, de megvalósítani már nem tudták azokat! Lehet, hogy sokaknak az életét egy puskagolyó vagy gránátrepesz oltotta ki, mások talán a légerek embertelen körülményei között haltak meg. Nem tudjuk. Mint ahogy azt sem tudjuk, hogy utolsó óráikban mik gyötörték őket.

Hányszor és hányszor mondhatták: „segíts Istenem, hogy még egyszer megláthassam szüleimet, hitvesemet, gyermekeimet!”

Most már tudjuk, ezt nem élték meg.

Itt a községben a gyásznak, a várakozásnak könnyektől áztatott nehéz napjai, évei voltak. Imára kulcsolt kezű édesanyák várták fiaikat nap mint nap.

Síró özvegyek várták férjeiket, de nem jöttek, és sokan csak fényképről ismerték a szeretett édesapát. Nem lenne teljes a megemlékezés, ha csak a háborúban elesett hősökre emlékeznénk.

Emlékeznünk kell az elhurcoltakra, a koncentrációs táborokban embertelen körülmények között meghalt embertársainkra! Mindazokra, akik számunkra ismeretlenek, mindegy, hogy milyen nyelven beszéltek, mind egy, hogy mely nemzet fia, mert egy értelmetlen háborúban ők is hősök és áldozatok voltak.

Ma a templomunk harangja az elesettekért, az áldozatokért szól! A mi imáink is értük szólnak. Kérjük az Istent arra, hogy a jövőben mentse meg az országot, a nemzetet hasonló pusztulástól!

Koszorúik, virágok díszítik majd ma az emlékmű talapzatát, de ne csak a mai napon legyen ez ilyen szép, hanem a hétköznapiakon is, főleg nemzeti ünnepeinken és a halottak napján hozzuk el virágainkat, mondjuk el imáinkat, gyűjtsünk gyertyát és emlékezzünk.

Emlékezzünk, még ha fájdalmas is, mert a holtakra emlékezni szent kötelesség!

Legyen ez az emlékmű a béke jelképe! Ne legyen többet háború, ne folyjon értelmetlenül vér, ne legyenek többet hadiözvegyek, hadiárvák, béke legyen magyar földön és az egész világon!

A költő szavaival köszönjük el tőlük:

„Emléketek oltárára virágokat hoztunk,
Virág közé koszorúba könnyeinket fontuk.”

Tisztelet és örök emlék a hősöknek.

Damak, 2001. június 10.

Baranyay Barnabás
polgármester

A Millenniumi emlékpark avatása Lakon

Tisztelt Ünneplők!

Ünnepre jöttünk. Millenniumi zászló átadására. Településünk azonban összekötötte ezen alkalmat nemcsak a faluzászló avatásával, de történelmi hagyományaihoz híven, millenniumi emlékpark avatásával is.

Millennium: A keresztény hit és időszámítás 2000. éve, a magyar nemzet, a keresztény magyar állam fennállása ezredik évi évfordulója. A magyar állam és a magyar nemzet Szent István látnoki személyisége, isteni gondviselésben bízó küldetéstudata és vasakarata révén vált alkalmassá arra a történelmi szerepre, amelyet ezer éven keresztül betöltött.

A keresztény hit felvétele és a keresztény állam kiépítése tette lehetővé, hogy a magyarság visszaverje a léteire törő támadásokat, hogy ne csak a győzelmeiben, de hódoltságok, megszállások, feldarabolások és diktátumok idején is megőrizze erkölcsi tartását, és túléljen öröknek hitt hódító hatalmakat.

Lak község népe újra meg újra talpra állt a történelem viharai során. Tartása, büszkesége átszűrte az akadályokon. Igaz, hű hazaszerető népe, kurucos tartása, vezetői mindig híven megünnepezték a nagy nemzeti ünnepeket, méltó helyszínt biztosítva.

Híresek voltak a környéken a laki március 15-ei ünnepélyek, a két világháború között.

Bazsó Bertalan, akkori, kiváló szónoki képességekkel megáldott falubelink rendezte ezeket és Balázs Ferenc költő, kántortanító.

1935-ben nagyszabású hősi emlékművet állítottak az első világháborúban elesett laki hősök emlékére, mellé országhászló került, mely a hősi emlékmű turuljával együtt, szinte egyedülállóan, a Kádár időszakban is helyén maradt. Felújított formában ma is áll.

Felújítására a rendszerváltást követően került sor, a munkát Lak község önkormányzata végeztette el, és emléket állíttatott a II. világháborús hősöknek is. A millennium évében új emlékhely, emlékkert létesült, pályázati támogatással.

Bízunk benne, segíti majd a most itt élők történelmi tudatának alakítását, ragaszkodását szülőhelyükhöz, népükhöz.

Lak ősi árpádkori kisenemesi település. A mai laki határban Lak mellett további egykori virágzó falvakat tart számon a szakirodalom: Tornaháza, Nyilas, Sasa, Ambrusháza, Dezsőháza.

A borsodi vár körül kisenemesi falvak sora alakult ki a XIII. század végére. Ezek az említetteken kívül a környéken Balajt, Sáp, Finke, Kazinc, Lábdesenyő, Hegymeg, Szakácsi.

A kisnemesi falvak lakói a megye nemzetiségének elszegényedett ágából, kisebb birtokú királyi nemesekből, de főként várjobbágyokból alakultak.

A kisnemesség a későbbi századokban is meghatározó.

Községünk új címeréhez is a nemesség hadnagyának a XIX. század eleji pecsétje szolgált alapul.

Lak első adatai 1222-ből valók, templomos hely volt. A temetődombon álló ősi templomát Szent Miklós tiszteletére építették. Jelentős pápai tizedet fizetett.

A XIV. századtól a XVII. századig főként peres iratokból, testamantumokból tudunk a faluról. Számos birtokosa van ezen időben a falunak.

A török portyázása miatt gyakori a népesség cserélődése, jelentős fejadót fizetnek azonban a füleki bégnek.

A XVI. század végi dézsmajegyzékekből pontosan ismerjük lakóit és dézsmájuk mértékét.

1580-ban a lakiakat is meghódította a reformáció. Első ismert prédikátoruk 1595-ből Hejcei Pál. Jelentős birtokosai már ezen időben a Rákócziak és a Réghy család. 1599-ben teljesen elpusztította a falut a tűzvész. 1639-ben iskolájába már lányok is jártak, ez időben ez ritkaság volt. A II. Rákóczi Ferenc-féle szabadságharcban részt vett a laki nemesség egy része is, 18 fegyveres, nemes birtokos család szülöttei.

Nemes birtokos családjai: a Baranyay, Bassó, Szathmáry, Király, Fekete, Vitárius, Ragály, Jóczik, Halász, Takács, később Zilahy, Nagy, Konyha, Szinay, Deli családok.

1780-ban Borsod vármegye katonai összeírásában Lakon 152 férfi szerepel, ebből nemes 43.

Az első magyar népszámlálás idején /1784–87-ben/ a faluban 126 lakóházat és 136 háztartást regisztráltak. A lakosság 658 fő.

Vallás szerint 458 református, 29 izraelita, a többi római katolikus.

1790-ben új kötemplom építésébe kezdenek, melyet 1795. november 15-én szenteltek fel. A torony 1800–1806 között épült hozzá. 1834. április 28-án 120 ház égett le, a templom megmenekült.

1856-ban új iskola épült, melyet 1893-ban bővíteni kellett. 1869-ben tanítói lakás, 1874-ben új paplak épült.

A két utóbbi ma is áll, bár romokban. A község lélekszáma 1869-ig egyre növekszik.

1900-tól fogyó tendencia érvényesült. A laki földek mindig eltartották a lakosságot, de keményen meg kellett dolgozni az életért. A XX. század elején az amerikai kivándorlás csökkentette a lakosságot. 1960-tól a megye erősen iparosodó térségei jelentettek elszívó hatást. A létszám csökke-

nése még drámaibb lenne, ha az itt élő cigány lakosság száma erősen nem gyarapodott volna. Ma a lakosság 53%-át teszi ki.

A település szellemi arculatát nagyban befolyásolta Kazay Géza református lelkész és felesége, akik 1890-től 1932-ig szolgáltak és Balázs Ferenc költő-tanító, aki még a II. világháború után is sokáig működött, valamint Győri József pap, költő, aki 1953-tól 1973-ig szolgált a laki gyülekezetet.

Lak község központi szerepet töltött be a környező öt település közül.

A rendszerváltás óta a többi községtől különváltan, önálló önkormányzatként működik.

Azóta a településen bevezetésre került a vezetékes ivóvíz, kábel TV-vel, telefonhálózattal van ellátva a község, a szilárd hulladék szállítása megoldott. Az önkormányzat a szociális földprogram keretében mezőgazdasági szolgáltatást végez.

Az itt élő emberek helyzetét azonban nem könnyíti, hogy a megye egyik leghátrányosabb helyzetű települése.

A nagyfokú gazdasági leépülés, az ezzel járó munkanélküliség, a helyi társadalom fejletlensége és strukturátlansága, a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek arányának növekedése folyamatosan újratermeli a gazdasági, társadalmi, kulturális hátrányokat.

Térségünk lassan halódik. Itt-ott beteg színével, gazos legelőivel, műveletlen földjei sárgállanak. A fonóházak, dohánycsomózók, kukoricafosztások vidám dalait, gazdag hagyományait elfújta a szél. Rákóczi Ferenc egykori földjén már csak a múlt árnyéka kísért, de bízom, hogy szellemük még itt él.

E szellemet nemcsak megőrizni, hanem újraéleszteni is kötelességünk.

Végezetül megköszönöm támogatásukat, segítségüket, hogy e milleniumi emlékpark elkészülhetett.

Kérem településünk lakóit, védjék, őrizzék, legyen e park, ezen emlék a bizodalunk, a jobb jövőbe vetett hitünk jelképe is, vele együtt nőjünk, szépüljünk.

Lak, 2001. augusztus 11.

Berzeviczi Zsolt
polgármester

Millenniumi zászlóátadások a Bódva mentén 2000–2001

Település	Zászlóátadás helye	Időpont	Zászlóátadó
Abod	Abod	2000.09.09.	Kávássy Sándor politikai államtitkár
Aggtelek	Aggtelek	2000.07.23.	Matolcsy György miniszter
Balajt	Abod	2000.09.09.	Kávássy Sándor politikai államtitkár
Becskeháza	Becskeháza	2001.05.20.	Szilágyiné dr. Szemkeő Judit politikai államtitkár
Bódvalenke	folyamatban		
Bódvarákó	Bódvaszilas	2001.08.19.	Gál András Levente közigazgatási államtitkár
Bódvaszilas	Bódvaszilas	2001.08.19.	Gál András Levente közigazgatási államtitkár
Boldva	Boldva	2001.08.18.	Orosz Gábor MKH vezető
Borsodszirák	Borsodszirák	2001.08.11.	Ecsedy István helyettes államtitkár
Damak	Damak	2001.06.10.	Varga Mihály miniszter
Debréte	Szendrő	2001.07.01.	Mádl Ferenc köztársasági elnök
Edelény	Edelény	2000.06.04.	Orbán Viktor miniszterelnök
Égerszög	Égerszög	2000.07.15.	Orosz Gábor MKH vezető
Galvács	Galvács	2001.07.01.	Mádl Ferenc köztársasági elnök
Hangács	Hangács	2000.09.17.	Eiselt György helyettes államtitkár
Hegymeg	Tomor	2001.04.28.	Stumpf István miniszter
Hídvégardó	Hídvégardó	2001.06.02.	Fónagy János miniszter
Irota	Irota	2001.08.10.	Hende Csaba politikai államtitkár
Jósvafő	Jósvafő	2000.07.23.	Matolcsy György miniszter
Komjátí	Komjátí	2001.06.09.	Lakner Zoltán helyettes államtitkár
Ládbesenő	Abod	2000.09.09.	Kávássy Sándor politikai államtitkár

Település	Zászlóátadás helye	Időpont	Zászlóátadó
Lak	Lak	2001.08.11.	Bakondi György az Országos Katasztrófa- védelmi Főigazgatóság főigazgatója
Martonyi	Martonyi	2000.10.20.	Martonyi János miniszter
Meszes	Martonyi	2000.10.20.	Martonyi János miniszter
Nyomár	Nyomár	2000.09.17.	Eiselt György helyettes államtitkár
Perkupa	Perkupa	2001.08.04.	Mikola István miniszter
Rakaca	Szendrő	2001.07.01.	Mádl Ferenc köztársasági elnök
Rakacaszend	Szendrő	2001.07.01.	Mádl Ferenc köztársasági elnök
Szakácsi	Irota	2001.08.10.	Hende Csaba politikai államtitkár
Szalonna	Martonyi	2000.10.20.	Martonyi János miniszter
Szendrő	Szendrő	2001.07.01.	Mádl Ferenc köztársasági elnök
Szendrőlád	Szendrőlád	2001.06.02.	Szilágyiné dr. Szemkeó Judit politikai államtitkár
Szin	Szin	2001.06.10.	Varga Mihály miniszter
Szinpetri	Szin	2001.06.10.	Varga Mihály miniszter
Szögliget	Szögliget	2000.10.21.	Torgyán József miniszter
Szőlősardó	Szőlősardó	2000.07.08.	Öry Csaba politikai államtitkár
Szuhogy	Szuhogy	2000.08.20.	Kara Pál helyettes államtitkár
Teresztenye	folyamatban		
Tomor	Tomor	2001.04.28.	Stumpf István miniszter
Tornabarakony	Tornabarakony	2001.08.19.	Gál András Levente közigazgatási államtitkár
Tornakápolna	Szin	2001.06.10.	Varga Mihály miniszter
Tornanádaska	Komjáti	2001.06.09.	Lakner Zoltán helyettes államtitkár
Tornaszentandrás	Komjáti	2001.06.09.	Lakner Zoltán helyettes államtitkár
Tornaszentjakab	Tornaszentjakab	2001.05.20.	Szilágyiné dr. Szemkeó Judit politikai államtitkár
Varbóc	Perkupa	2001.08.04.	Mikola István miniszter
Viszló	Szendrő	2001.07.01.	Mádl Ferenc köztársasági elnök
Ziliz	Ziliz	2000.09.17.	Eiselt György helyettes államtitkár

KRÓNIKA — KÖNYVEK

A Bebekek

Részlet Nagy Attila Bebek Ferenc és Bebek György: A politikai érvényesülés lehetőségei a három részre szakadt Magyarországon című szakdolgozatából (2000)

A család

A történet főhősei Bebek Ferenc és fia, Bebek György egy régi és igen híres magyar nemesi család sarjai. A család származását egészen az Árpád-házig lehet visszavezetni,¹ márpedig a középkorban minél régebbi ősökkel dicsekedhetett valaki, annál nagyobb hírnévnek örvendett. Ezen a téren a két Bebeknek nem lehetett oka panaszra. A családfájuk nemcsak régi volt, hanem elég sok országos funkciót betöltő személy is előfordult a felmenőik között. (Nádor, országbíró, érsek, püspök, főlovászmester, főpohárnok is akadt a családban.)

A pelsőczy Bebek család őse Máté, kinek fiai Detre és Fülöp 1243-ban kapták adományul Berzéthe, Pelsőcz, Csetnek helységeket Gömör megyében, mert vitézül harcoltak mind a tatárok, mind az osztrák fejedelem ellenében.²

A következő évszázadban a család karrierje fényesen ívelt fölfelé. Az Anjou és a Luxemburgi ház uralma alatt, tehát a XIV. sz. második és a XV. sz. első felében töltötték be a már említett országos tisztségeket. Nagy Lajos király idején Bebek István országbíró a legnagyobb zászlósurak egyike. A fiai, Bebek György és László mindketten tárnokmesteri hivatalt viseltek. Zsigmond alatt Bebek Detre volt az ország nádora. A család két tagja volt erdélyi vajda.

A család igazi nagy korszaka a XIV. század vége és a XV. század eleje. Az általam tárgyalt két személy, III. Ferenc és IV. György a család utolsó, de leghírhedtebb férfitagjai. Az ő korukban a család a tisztségek szempontjából már leszálló ágban van, ők már nem töltenek be országos megbízatásokat és velük együtt tűnt el a történelem süllyesztőjében a Bebek név.³

Egy arisztokratának a középkorban nemcsak az őseire kellett büszkének lennie, hanem a felesége származására is. A kor szokásai megkövetelték, hogy egy főnemes csak hozzá hasonló hölgygel köthet házasságot. Az elképzelhetetlen volt, hogy valaki rangon alul házasodjon, és azért is volt tanácsos előkelő családból származó házastársat választani, mert ez politikai szövetséget, katonai segítséget és nem utolsósorban jelentős hozományt eredményezhetett. Márpedig ez a tárgyalt korban mindennél fon-

tosabb volt. A két Bebek a rangjához méltóan házasodott. Bebek Ferenc kétszer nősült. Első felesége Warkóczy (Varkocs) Margit, a második Ráskai Dorottya.

Warkóczy (Varkocs) Margit Warkóczy Kristófnak, egy sziléziai származású magyar nemesnek a lánya volt. Margit testvére volt Varkocs György kapitány, aki 1543-ban Székesfehérvárt védte a török ellen.⁴ Az már külön érdekesség, hogy Warkóczy Kristóf négy felesége közül az egyik Bebek Ferenc nagynénje volt. Azt persze lehetetlen megállapítani, hogy Bebek Ferenc és Warkóczy Margit vérfertőző házasságot kötöttek-e, de valószínűleg nem forgott fenn ilyen veszély.

A második felesége, Ráskai Dorottya egy Zemplén vármegyében honos család lánya.⁵ (Van olyan adat is, amely szerint Ráskai Dorottya volt Bebek Ferenc első felesége). Apja, Ráskai Balázs I. Mátyás alatt budai kapitány volt, Dorottya testvére, Ráskai Gáspár főkamarási, tárnokmesteri és temesi főispáni tisztségeket töltött be. Ráskai Gáspár volt annak a lovas csapatnak a parancsnoka, amely Mohácsnál az uralkodó testi épségét lett volna hivatva biztosítani. Ráskai Dorottya nagyon szép hozománnyal gyarapította a Bebek birtokokat.⁶ Ez a hozomány Nógrád megyében levő uradalmakat jelentett, mégpedig 157,5 portát és két várat.

Nem tudjuk pontosan, hogy Bebek Ferenc mikor született, azt sem, hogy mikor nősült. Arról sincs információ, hogy gyermekei, a híres-hírhedt György és Katalin mikor születtek és melyik feleségétől. Bebek Ferenc 1527-től kezdve hadvezér, tehát már felnőtt férfi, de 1556-ban még elég fiatalnak tartja a török követ a vajdai méltóságra. Valószínűleg a századforduló tájékán születhetett.

Bebek György születési ideje is eléggé nehezen becsülhető meg. Az 1552-es ostrom után került Eger várába, mint 200 lovas kapitánya⁷ és 1554-ben ott volt Kapitány György híres párviadalánál, mint megbízott tiszt⁸, ekkor tehát már kinőtt az apród korból. 1552 előtt a nevével még nem lehet találkozni, tehát gyermek- és ifjúkora erre az időre esett. Ebből az következik, hogy 1525–1530 körül születhetett.

Bebek Györgynek és Bebek Katának házasodási idejét sem lehetett pontosan meghatározni. Annyit tudunk, hogy Katalin Perényi Ferenc zempléni földbirtokos felesége lett⁹, György pedig az Arad és Zaránd megyei földbirtokosnak, Patócsy Ferencnek a lányát, Zsófiát vette feleségül¹⁰. Mind a Perényiek, mind Patócsy Ferenc az országos politika jelentős szereplői voltak, tekintélyes földbirtokkal is rendelkeztek, így ezek a házasságok nagyszerű kapcsolatokhoz juttatták a Bebek családot.

Nagyon érdekes, de úgy tűnik, hogy Patócsy Zsófia és a kortársak által olyannyira megvetett Bebek György szerelmi házasságban éltek. Ezt az bizonyítja, hogy amikor Bebek György török fogságban volt, a felesége

mindent megtett a kiszabadítása érdekében. Írt a császárnak, a török pasának, Kassa városának¹¹. Sőt, ez a rendkívüli asszony még arra is képes volt, hogy számkivetett férje mellett fegyvert fogjon a császári hadak ellen. Ilyesmire nem sok példát lehet találni a történelemben, és emögött erős érzelmi kapcsolatot kell feltételeznünk. Amikor Bebek György az erdélyi fejedelem udvarába került, mint tiszteletbeli fogoly, az volt a legfontosabb törekvése, hogy lássa a birtokait, és nyilván az ott lévő feleségét.

Bebek György és Patócsy Zsófia házasságából négy lány született: Zsuzsa, Zsófia, Judit és Anna. A Bebek lányok sorsáról nincs pontos információ. A legnagyobbik lány, Zsuzsa somlyói Báthory István krasznai főispán felesége lett¹². A kettőjük közös gyermeke volt Báthory Gábor, az „utolsó Báthory”. Ez a züllött erkölcsű ember Erdély fejedelme volt 1608–1613 között.

Zsófiáról és Annáról semmit sem tudunk, Judit szépségét Balassi Bálint énekelte meg Bebek Judithoz című versében¹³.

Patócsy Zsófia és lányai 1567 után Erdélyben éltek¹⁴. Judit és Balassi itt találkozhattak a költő 1575–77-es fogsága idején. Hogy kettőjük között volt-e kapcsolat és ha igen, mivé alakult, nem lehet tudni.

Életmód, kultúra

A Bebek a XVI. századi arisztokraták módjára éltek. A főúri élet a szórakozás és a műveltség egymásba olvadó válfaját ismerte. A nagyurak legkedveltebb szórakozása volt a vadászat. Bebek Györgyről tudjuk, hogy falkaszámra tartotta a drága vadászebeket, és a vadászatokon a felesége és lányai is részt vettek¹. Zay Ferenc írja 1564. május 25-én, hogy Bebekné Patócsy Zsófia mikor vadászni indult, húsnál is több nyulászó vizslát vitt magával². Ebben semmi különleges nem volt, a főúri asszonyok vígan vadásztak, madarásztak abban az időben. A vadászat nemcsak érdekes, hanem nagyon hasznos tevékenység is volt. Egyrészt hússal látta el a népes főúri udvartartást, másrészt fejlesztette a résztvevők erejét és ügyességét.

A vadászat mellett más formája is volt a szórakozásnak. Az akkori várakat nemcsak a nyirkos falak, marcona katonák jellemezték. A féktelen mulatozás, a lantosok, a hegedűsök gyűjtőhelyei voltak ezek. A Bebek két fő lakóhelyén, Szendrőben és Szádváron nap nap után folyt a dárdió. Nemcsak a hadakozásban, rablásban, hanem a vendéglátásban és az ivásban is az élen jártak a Bebek, bár alig-alig van erről információ. Egy ismeretlen hegedűs így ír Bebek Ferencről éneken³.

„Az énöket (éneket) zengettem
Az nótáját pengettem
Issza Bebek jó borát
Törölgeti tarkóját.”

Bebek György is ugyanúgy ivott, mint az apja. Torda Zsigmond 1559-ben vendégül látta Bebek Györgyöt. A mulatozás Torda számadása szerint négy nap négy éjjel tartott. Ez idő alatt Bebek négy hordó óbort ivott meg⁴. Azt nem tudni, hogy kísérete segített-e az ivásban, de mindenképpen nagy teljesítmény. A négy napos italozás után lóra szállt és békével hazalovagolt. Úgy tűnik, hogy Bebek vagy tudta a mértéket az ivásban, vagy szervezete pompásan bírta az italt. Inni ivott, de az ital soha nem teverte le. Bebek György jó kedélyű, életvidám embernek mutatkozik.

A mulatozásokon a magyar lantosok és énekmondók teremtették meg a megfelelő hangulatot. Sok énekmondó megfordult Szendrőben, és azt lehet mondani, hogy a nagyúri vigadozás igényelte az új és új históriák, virágénekek, versek megszületését. Ekképpen a főúri udvarok kulturális központok is voltak. A Bebekék várai meg különösen nagy vonzóerőt jelentettek a lantosok számára, mert köztudott volt, hogy Bebek György nem sajnálta a borát a művészekről, és a mulatozásai bőven teremtettek fellépési lehetőséget⁵.

Két olyan éneket ismerünk a XVI. századból, melyek biztosan a Bebekék szendrői várában születtek. Sajnos mindkét mű szerzője ismeretlen.

Az egyik ismeretlen hegedűs az 1545. évben indult el Szendrőbe az alkalmazás reményében. Utazás közben a lova megdöglött. A hegedűs levette az állatról a négy patkót, így érkezett meg a Bebek várba, gyalog, sántán, négy patkóval és szeretett volna a négy patkóhoz lovat kapni. A szendrői vitézek kinevették a lantost, de a szavak mestere sem maradt adós a válasszal, és a gúnyolódó katonáknak megfelelően írta meg és adta elő énekét⁶.

Talp ok siketüljenek	Papíros széken üljenek
Könyökben vakok legyenek	Engöm úgy ne vessenek
Kenyerük hús híjjával legyön	Vagyon oly bizodalmmam
Italjok piros bozza legyön	Hogy megvigaszik az én lábam

Mert gamóját mankómnak
Ígérem Szent Farkasnak
meglátja ha találom
bizony hozzá hajítom

Végül jövelele nem fulladt kudarcba, hiszen Bebek Ferenc is meghallgatta és jól tartották őt Szendrőben.

A másik ismeretlen énekmondó Szilágyi és Hajmási históriáját szerezte Szendrő várában 1561-ben⁷. Ez utóbbi költemény egy igazi vitézi ének. Az éneknek történelmi alapja van. Szilágyi Mihály és Hajmási László 1448-ban a rigómezei csatában estek török fogságba. Erre a tényre sző egy

legendát az énekes. A história arról szól, hogyan szönik meg a fogságból a két vitéz, akik nagy zsákmány mellett még a szultán lányát is magukkal hozzák. Az ilyen jellegű legendás hősöket magasztaló énekeknek nemcsak a kulturális értéke volt nagy, hanem lelkesítőleg hatottak a végvári katonák harci szellemére is. A vitézi énekeket hallgatták a legszívesebben a katonák. Ez hozott nekik lelki felüdülést a harcok közepette, és a hősök példáján arról ábrándoztak, hogy egy-egy bátor tett vagy jó zsákmány esetén híresek és gazdagok lesznek.

A kulturális életről beszélve nem feledkezhetünk meg a vallásról sem. Azt már az előzőekben említettem, hogy Bebek Ferenc az 1530-as években buzgó katolikus volt és üldözte a protestánsokat. Az 1540-es évek végén, ötvenes évek elején fordult a helyzet. Bebek Ferencről nem tudjuk, hogy áttért-e, de Bebek György és felesége igen. 1550-ben még a gombaszögi pálosoknak adományoztak⁸, de 1555-ben már mindketten evangélikusok. Lehet, hogy Patócsy Zsófia — aki tiszántúliként megismerkedett a protestantizmussal — hatott a férjére. Adatunk van arról, hogy a XVI. század közepén a háromhegyi (Martonyi) pálos kolostor szerzetese, Pannóniai Gergely hitvitát folytatott Simontornyai Gergely evangélikus lelkésszel, aki a Bebek család udvari papja volt¹⁰. A hitviták során a különböző egyházi irányzatok képviselői minél magasabb színvonalú vitairatokkal igyekeztek bizonyítani az álláspontjuk helyességét, ezért ezeknek a vitáknak a magyar kultúra lett a győztese. Az 1560-as évekre a Bebek család már szilárdan elkötelezte magát az evangélikus irányzat mellett. Ezt bizonyítja, hogy 1565-ben Melius Péter a Debrecenben kiadott műveit (Sámuel és a királyok könyvének fordítását) Bebekné született Patócsy Zsófiának ajánlotta¹¹.

Epilógus

1667-ben az uralkodó és az udvari kamara Bebek minden várát és jószágát elkoboztatta. Még azt sem vették figyelembe, hogy a javak egy része az özvegy tulajdona volt, s hogy négy leánya maradt, akiknek vétükük nem volt. Patócsy Zsófia több ízben folyamodott a királyhoz a birtokai visszaadásáért, de minden eredmény nélkül¹.

A visszautasítás után a szegény asszony Bécsbe ment az uralkodóhoz, ahol négy hónapig várakoztatták, majd eredmény nélkül hazaküldték. Az 1572. év elején újra írt őfelségének. Megható levelében elmondja, mennyit szenvedett a számkivetésben, mennyit kellett túrnie, és szabadságától is megfosztották. Nemcsak szabadságát, de legkedvesebb férjét is elvesztette. Mindezt méltatlanul kellett szenvednie; mert boldogult férje elpártolásának az oka nem a vakmerőség, hanem a kényszerűség volt, melyet rab-

sága okozott. „S hogy én őt követtem, annak csakis a hitvesi hűségem és kötelességem volt az oka”².

A magyar kamara e folyamodás ügyében 1572. február 27-én írta a királynak: „fölséged meghagyta nekünk, hogy szimatoljuk ki, van-e Bebeknének valami vagyonkája? Megtettük. Úgy látjuk, hogy Bebekné nem oly szegény, mint ahogy ő írja. Mikor ugyanis Schwendi Lázár Szádvárat elfoglalta, az asszonynak megengedte, hogy minden ruhaneműjét és ékszerét magával vigye. Így állván a dolog, Bebeknének évi segítséget nem lehet adni; de ha fölséged ajándékot akarna néki adni, tetszése szerint megteheti.”³ A Bebek-birtokoknak csak az emléke maradt leszármazottak számára.

Patócsy Zsófia 16 évi özvegység után, 1583-ban halt meg Erdélyben.

Összegzés

Végigtekintve Bebek Ferenc és Bebek György viharos élettörténetén megállapítható, hogy cselekedeteikhez a korszak nyújtott lehetőséget. Munkánk kereteinek korlátai miatt nincs rá lehetőség, hogy más mágnások politikai pályáját összehasonlítsuk a főszereplőkével. E nélkül is megállapítható, hogy életpályájuk inkább tipikus, mint egyedi. Eszközeik, szerepvállalásaik mások példájával kiegészíthetők.

Összegzésként a következőket lehet mondani: Bebek Ferenc és Bebek György a Mohács utáni zűrzavart kihasználva törvénytelen eszközök és pártváltások sorozatával igyekeztek politikai súlyukat erősíteni, de törekvésük kudarcba fulladt, és 1567-re a család letűnt a nagypolitika színteréről. A kényszerítő erők végig befolyásolták cselekedeteiket. A taktikázás számos előnyhöz juttatta őket az 1526–1556 közötti években. Az erőviszonyok helytelen felmérése (Bebek Ferencnél 1558-ban, Bebek Györgynél 1566–67-ben) a család bukását okozta.

Jegyzetek

A család

1. Nagy Iván: Magyarország családi címerekkel és nemzedékrendi táblákkal I–XIII. Pest, 1858–67. I. Kötet, 257. o.
2. Nagy Iván: i.m. 257. o.
3. Nagy Iván: i.m. 261. o.
4. Nagy Iván: i.m. X. 637. o.
5. Nagy Iván: i.m. XII. 65. o.
6. Findura Imre: Rimaszombat története 130. o.
7. Frankói Vilmos: Magyar Országgyűlések Története I–VIII: Bp. 1874–1881. III. 385. o.
8. Tinódi Sebestyén: Krónika: Sajtó alá rendezte Sugár István Bp. 1984. 495. o. 66. sor
9. Nagy Iván: i.m. I 262. o.
10. Nagy Iván: i.m. I. 262. o.
11. Takács Sándor: Régi idők, régi emberek Budapest 1922. Athenaum kiadó 78. o.; Századok: 1907 (Takács Sándor: Magyar rabok, magyar bilincsek) 433. o.
12. Nagy Iván: i.m. I. 223. o.
13. Takács Sándor: Régi idők... 76. o.
14. Takács Sándor: Régi idők... 84. o.

Életmód, kultúra

1. Takács Sándor: Régi idők... 72. o.
2. Takács Sándor: Rajzok a török világból Bp. 1915. 68. o.
3. Lator László: A magyar költészet kincsestára XVI. századi költőkből 1996 63. o.
4. Takács Sándor: Rajzok a török világból 271. o.
5. Takács Sándor: Rajzok a török világból 271. o.
6. Lator László: i.m. 64–65. o.
7. Lator László: i.m. 182–185. o.
8. Egyháztörténeti emlékek V. 67. o.
9. Mikulik: Gömöri ág Hitv. Ev. Esp. Története 8. o.
10. MTA Művészettörténeti Kutatócsoport forráskiadványai 1. Füzet X dokumentum A magyar rendtartomány monostorai Á-M Bp. 1975.
11. Régi magyar nyomtatványok Bp. 1925. 40. o.

Epilógus

1. Takács Sándor: Régi idők.....85. o.
2. Takács Sándor: Régi idők.....85. o.
3. Takács Sándor: Régi idők.....86. o.

Fazekas Csaba

Illyés Ferenc edelényi plébános áldás-megtagadási ügye 1841-ben

Edelény ritkán vonta magára az országos közvélemény figyelmét. A polgári átalakulás korában különös módon került sor egy ilyen — egyházpolitikai vonatkozású — eseményre, mely nemcsak azért érdemli meg a figyelmet, mert a város múltjának eddig alig érintett, feldolgozatlan eseménye, hanem a reformkor történetének is sok szempontból tanulságos epizódja. Az események középpontjában Illyés Ferenc edelényi plébános személye és a vegyes házasságok ekkor nagy port kavart ügyei állottak.¹

„Itt most a vegyes házasságok kérdése foglal el minden megyét. [...] Ennyi bajt okoztak azok az Istenadta papok.” — írta Wesselényi Miklós-nak Deák Ferenc 1841 márciusában.² A „baj”, vagyis valójában a magyar reformkor egyik legnagyobb — részleteiben máig feldolgozatlan — belpolitikai viharának³ már voltak ekkor komoly előzményei. A protestáns felekezetek törvényes helyzetét lényegében jozefinus alapon rendező 1791/26. tc. szabályozta a vegyes házasságok kötésének módját, valamint az áttérések helyzetét is. Előbbivel kapcsolatban kimondta, hogy vegyes házasságot csak római katolikus pap előtt lehet kötni, de azt az egyház semmilyen módon nem gátolhatja, valamint ha az apa protestáns, a születendő gyermekek követhetik apjuk vallását is. Egészen az 1830-as évekig különösebben élénk egyházpolitikai viták nem bontakoztak ki. Az 1832-36. évi országgyűlésen azonban a színre lépő reformellenzék határozottan követelni kezdte a protestáns felekezetek teljes egyenjogúsítását, a katolikus egyház meglévő feudális privilégiumainak eltörlését. A követelések újdonságát épp az adta, hogy a kortársak már nem egyszerűen a protestánsok vallásszabadságért folytatott küzdelmének lehettek tanúi, hanem a liberális reformerek táborának az egyházzal illetve annak konzervatív-klerikális támogatóival való összecsapásának. (Még hozzá felekezeti hovatartozásra való tekintet nélkül, hiszen az ellenzék vezérszónokai között számos katolikus közéleti személyiség lépett fel, Deák Ferenc, Beöthy Ödön stb.)

A politikai vita leginkább a vegyes házasságok megáldásával kapcsolatban bontakozott ki, hiszen a papok továbbra is sok helyen a protestáns féltől reverzálist, vagyis a születendő gyermekek katolikus keresztelését tanúsító nyilatkozatot kértek a házasság megáldásáért. Előbb Scitovszky János rozsnyói (később pécsi), 1839 márciusában Lajcsák Ferenc nagyváradai püspök tiltotta meg pásztorlevélben egyházmegyéje területén a vegyes házasságok reverzális nélküli megáldását. Ilyen esetre papjaiknak előírták,

hogy ebben az esetben csak az ún. *passiva assistentia* gyakorlatát alkalmazhatják, ami azt jelentette, hogy a templomon kívül, hivatalos egyházi öltözet nélkül nem megáldják, hanem csak tudomásul veszik a vegyes válású jegyespár egybekelését, amennyiben az utolsó pillanatig sem hajlandó reverzális adására. Az éppen 1839-ben — a felségsértési perek miatt amúgy is rendkívül feszült légkörben — összeülő országgyűlésen az ellenzék hevesen támadta az eljárást, Lajcsák és Scitovszky megbüntetését, valamint egy új, liberális szellemiségű egyházpolitikai törvényt szorgalmazott. Ez utóbbi szövegét Deák Ferenc formába is öntötte, azonban a diéta végül nem fogadhatta el, elsősorban azért, mert az uralkodó nem merte vállalni az egyházzal, magyarországi hatalmának egyik legbiztosabb támaszával való konfliktust. Alighogy bezárult 1840 májusában a „kompromisszumok országgyűlése” (hiszen számos előremutató törvény született és megnyíltak az elítéltek börtönei is), a Kopácsy József esztergomi érsek vezetésével július elején tanácskozó püspöki kar újabb egyoldalú lépésre szánta el magát: a *passiva assistentia* gyakorlatát, valamint Lajcsák körlevelének hatályát kiterjesztette az egész magyarországi katolikus egyházra, mégpedig úgy, hogy saját püspökségében valamennyi főpap közel azonos szövegű körlevelet intézett papjaihoz. Néhány konzervatív, vagy egyházi befolyás alatt álló vármegye (Esztergom, Heves, Sáros) kivételével a vármegyék hatalmas felzúdulással fogadták az egyház „békebontásának” kísérletét és törvénytelennek minősítették a püspökök intézkedését. Nem elégedtek meg azzal, hogy éles hangú körlevelekben utasították el a vegyes házasságra lépni akarók magánéletébe való durva beavatkozást, hanem a *passiva assistentia* gyakorlatát alkalmazó plébánosok perbefogását is elhatárolták. Az alaphangot Pest vármegye 1840. augusztus 27-i közgyűlése adta, ahol a „népet a vallás szabad gyakorlásában gátoló [...] egyháziak és világiak” megbüntetésének módját és mértékét szabályozó 1647/14. tc. alapján a plébánosok perbefogását, külön törvényszék felállítását határozták el. (Az ügy fontos lélektani mozzanata lett még, hogy az egyik első érintett a börtönből épp ekkor szabaduló és népszerű ellenzéki vezető, az evangélikus vallású Kossuth lett, aki Pesten szeretett volna frigyre lépni a katolikus Meszlényi Teréziával, és reverzális hiányában először megtagadták tőle a házasság megáldását.⁴)

A pesti példa csak tüzelte az állam és egyház liberális szétválasztását amúgy is magáévá tevő vármegyéket — így Borsodot is. Augusztus 18-án a borsodi közgyűlésen jelen lévő Thassy Miklós miskolci plébános már bejelentette, hogy az egri érsektől vett körlevél alapján ő sem fogja megáldani a vegyes házasságokat és a vármegye korábbi utasításainak is ellenáll. Erre Borsod közgyűlése — az épp egyházpolitikai beszédei miatt is országos népszerűségnek örvendő ellenzéki — Palóczy László másod alispán

vezetésével külön bizottságot állított fel, majd november 9-én az uralkodónak küldött kemény hangú feliratban tiltakozott az egyház eljárása ellen, s kilátásba helyezte, hogy a (törvénytelennek minősített) püspöki körleveleknek engedelmeskedő plébánosokat perbe fogatja.⁵ A Palóczy keze nyomát viselő feliratban például így fogalmaztak: „Úgy hisszük tehát, hogy midőn Magyarországnak egyházi méltóságai nem tekintvén az ország rendének békeszerető indulatára, [...] a vegyes házasságok meg nem áldását szabályul tűzték ki a r.[ómai] katolikus papoknak, ellenére jártak és dolgoztak az ország rendei (tőlök, kivált mint a békeség fejedelme papjaitól és szolgáitól tiszteletet és követést méltán kívánt) célzataiknak, s újabb példáját adák annak, hogy a hierarchia a világi törvényhozástól függést, amikor csak teheti, magától elhárítani törekszik.”

A katolikus egyháznak az egész országban a vármegyék által indított plébános-perekkel kellett szembenéznie, továbbá azzal, hogy az ellenzék más téren is bátran szembe száll a katolikus egyház hatalmi törekvéseivel: egyesek megengedték, hogy a protestáns lelkészek előtt is lehessen területükön vegyes házasságot kötni, mások már ekkor a kötelező polgári házasságban látták a kiutat, sőt felvetették a főpapok hivatalviselésének, törvényhozási befolyásának kérdését stb. is. A kínos konfliktusból a klérus úgy próbált menekülni, hogy 1840 őszén talán legnépszerűbb tagját, Lonovics József csanádi püspököt Rómába küldték, hogy a pápa tekintélyével szerezzen érvényt a magyar püspökök eljárásának.⁶ A nyilván a magyar törvényhozást Rómán keresztül megkerülni akaró főpapi akció újabb — legélénkebben épp Borsod által hangoztatott — tiltakozások forrása lett, különösen akkor, amikor 1841 áprilisában a XVI. Gergely pápa által kiadott „Quas vestro” kezdetű brévé V. Ferdinánd uralkodói engedélyével kihirdették az országban. (A pápa elismerte ugyan a protestáns lelkészek előtt kötött vegyes házasságok érvényét, ugyanakkor fenntartotta a passiva assistentia rendszerét — vagyis mindkét intézkedésével szembehelyezkedett a hatályos magyar törvényekkel.)

A fentebb ismertetett egyházpolitikai folyamatok adták a hátteret az edelényi plébános ügyéhez is. Mielőtt erre térnénk, röviden szólni kell arról, hogy az elmérgesedő konfliktus épp az edelényi katolikus plébánia újjászervezésének és megerősödésének időszakában, vagyis meglehetősen érzékeny periódusban érte a helyi katolikusokat. 1787-ben II. József plébánia-szervezési fáradozásai részeként elrendelték az edelényi egyházközség újjászervezését is. A földesúr, Dessewffy Ferenc azonban — a kastélyban kialakított, mintegy 400 fő befogadására alkalmas házikópolna elegendő voltára hivatkozva — nem volt hajlandó a célra áldozni, ezért egészen 1820-ban bekövetkezett haláláig nem történt ezen a téren semmi.

Ekkor a birtok visszaszállt a kincstárra, majd a kamara 1821-ben elrendelte a plébánia felállítását. Az első plébános (Strba Antal) beiktatására 1826-ban került sor, akit öt évvel később követett Illyés Ferenc. Az egyházközség újjászervezésekor a plébános javadalmazását a kamara és az érsekség együtt állapította meg.⁷ Amikor néhány évvel később a kincstár eladta az edelényi birtokot a Szász-Coburg hercegi családnak, a plébános javadalmazási kötelezettségei körül a földesúr és a főegyházmegye között elhúzódó vita bontakozott ki, amely az 1830-as évek második felétől egyre élénkebbé vált. 1839-ben például Pyrker János László egri érsek a helytartótanácshoz fordult az edelényi és (emellett egyébként a tardi illetve cserépfalui) plébániák ügyében, kérve, hogy a földesurat szólítsák fel hatóságilag Illyés Ferenc tűzifa-illetményének biztosítására, általában az iskola költségeinek finanszírozására, valamint a leromlott állapotú egyházi épületek renoválására.⁸ A helytartótanács utasította Borsod vármegyét, hogy mindezt közölje a kegyúri (patrónsi) jogokat gyakorló Szász-Coburg-Gotha Ferdinánd herceggel, és utóbbi nyilatkozatáról, valamint az intézkedés teljesítéséről készítsenek jelentést.⁹ Goldperger Ádám uradalmi tisztartó erre részletes választ írt, amelyben azt fejtegette, hogy mindezek (különösen az iskola eltartásának kötelezettsége) az egyházat terhelik és a földesúr nem hajlandó a célra fizetni.¹⁰ A helytartótanács pedig 1843-ban, majd 1846-ban két ízben is felszólította Borsod vármegyét, hogy végre tegyen eleget az egyház 1840-ben megfogalmazott követeléseinek, azonban a vármegyei közgyűlés sem nagyon mutatott hajlandóságot az érsekség érdekében a földesúrral szemben erélyesebben fellépni, és egyszerűen „altatta” az ügyet.¹¹ Illyésnek a kegyurával (pontosabban tisztartójával) való vitáját az 1845. évi tagosítás csak tovább mérgecsítette, ugyanis nem volt hajlandó elfogadni utóbbi ajánlatát az egyház birtokainak egy tagban történő biztosítására, makacskodásával csak azt érte el, hogy az uradalom részéről biztosított „bő javadalmazás” hasznát az egyház kevésbé élvezhette.¹² Illyés szívósan ragaszkodott — többször is részletezett — álláspontjához egészen 1848-ig, amint ez például egy tűzifa- és egyéb plébánosi illetmény-ügyekben 1847. december 9-i dátummal fennmaradt terjedelmes beszámolójából is kiderül.¹³ Illyés egyébként 1793. február 10-én született a Veszprém megyei Dabronyban, 1817-ben szentelték pappá. Különböző helyeken szolgált, míg 1831-ben Edelény plébánosa, később az egri főegyházmegye szendrői espereskerületének helyettes alesperese lett 1852-ben bekövetkezett haláláig. Közéleti tevékenysége lényegében kimerült abban, hogy Borsod, Gömör és Torna vármegyék táblabírájává választották.¹⁴ A vallási vonatkozású politikai események háttérének megértéséhez megemlíthjük továbbá, hogy a mintegy 1700 lakosú Edelényben, valamint a környékbeli községek mindegyikében vagy a római (és görög) katolikusok

vagy a reformátusok tettek szert jelentős többségre a másikkal szemben, a lakosság leginkább kiegyensúlyozott megoszlása Finkén volt megfigyelhető.¹⁵

Visszatérve a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitára, az 1840. év végére Borsodban is feszült helyzet alakult ki egyfelől az egri érseknek a vegyes házasságok megáldását a papok részére — reverzális hiányában — megtiltó, a passiva assistentia gyakorlatát előíró körlevelei,¹⁶ másfelől a vármegye ugyanezt törvénytelennek minősítő és a plébánosok megbüntetését kilátásba helyező intézkedései között. A papok lélektanilag is nehéz kényszerhelyzetbe kerültek: ha megáldják a vegyes házasságokat, egyházi főhatóságukkal kerültek konfliktusba, ha pedig engedelmeskednek a főpapi előírásoknak, kiteszik magukat a vármegyei törvényszék előtti megtorlásnak. Utóbbit rendszerint csak az egyház konzervatív politikai törekvéseit bátran támogató vagy abban érdekelt papok merték felvállalni.

Amikor Illyés Ferenc 1841. január 18-án a passiva assistentia gyakorlása mellett döntött, talán maga sem gondolta, hogy milyen hosszú és heves politikai csatározást indít el. Ezen a napon megjelent előtte az edelényi plébánián Gábor András református vallású finkei lakos menyasszonyával, a borsodi illetőségű Nagy Erzsébettel, és mivel a jegyespár határozottan (ráadásul törvényes jogaira hivatkozva) megtagadta a reverzális megáldását, a plébános kijelentette, hogy a templomban nem hajlandó összeesketni őket. Majd utasította kántorát, bizonyos Bartók Jánost, hogy a paplak egy kis szobájában vegye tudomásul a házasság megtörténtét, vagyis végezze el az „esketést”. Az eljárás lényegében megfelelt az egri érsek által is a hasonló esetekben megkövetelt passiva assistentia gyakorlatának, mégsem meglepő, hogy a házasságkötés ilyenén módja nemcsak a templomban várakozó nagy számú násznép számára volt botrányos. A vőlegény apja, Gábor János írásban tett panaszt az eljárásra Osváth Mihály járási alszolgabírónak, aki terjedelmes jelentést tárt a vármegye elé a történekről, és már ekkor indítványozta, hogy a megye külön bizottságot jelöljön ki a történekr feltárására. Mindezt megsejthették az egyházban is, ugyanis Bereghy András, a szendrői kerület alesperese február 10-én, Szirákon kelt levelében beszámolt Pyrker érseknek az Edelényben történekről, valamint arról, hogy a következő megyegyűlésen várhatóan szóba hozzák Illyés ügyének törvényességét.¹⁷

A február 16-án kezdődő negyedévi közgyűlésen valóban kitört a botrány, mint Szücs Sámuel ügyvéd írta Pesten tartózkodó fiának: „a közgyűlés kivált két első napjai nagyon lármásak valának”¹⁸ az edelényi ügy miatt. Először felolvasták Osváth Mihály említett jelentését, aki a fentiek mellett arról is beszámolt, hogy Nagy Erzsébet Edelénybe járt jegyes-

oktatásra Illyéshez, s a plébános állandóan arra akarta rávenni, hogy a házasságból születő mindkét nemű gyermekeiket katolikusnak kereszteljük, s kérte: völegényét is beszélje rá a reverzális kiállítására. Illyés már napokkal az esküvőjük előtt közölte Nagy Erzsébettel, hogy reverzális nélkül nem hogy a házasságukat nem fogja megáldani (csak a kántora által tudomásul vétetni), hanem még a gyónás és áldozás kiszolgáltatását is megtagadja tőle. A menyasszony így a szentségekhez csak Szirákon járulhatott, de mivel a szokásos háromszori kihirdetés Edelényben történt, az esküvőt is ott kívánták tartani, a násznépet is oda hívták. Mint a hivatalos jegyzőkönyv rögzítette,¹⁹ a megye rendei „közbotránkozásukat és méltó neheztelésüket jelenték ki” a történetek felett. A borsodi közgyűlésben a liberális egyházpolitika hangadói voltak túlnyomó többségben, a vezető egyéniségeknek az országosan ismert Szemere Bertalan és Palóczy László számítottak. Az egybegyűltek egyetértettek abban, hogy Illyés eljárása formailag is kifogásolható és önmagában sértő, amiért a kántor által adatta össze a jegyespárt, valamint a „törvényben nem is említett” reverzális aláírásának elmulasztása miatt a katolikus személy „hite elvei szerint lelki nyugalma és vigasztalására szolgáló más szentségek kiszolgáltatása is önkéntesen megtagadtatván, akarata és kívánata ellenére hitsorsosi gyülekezetéből rögtön számkivettetik, s ezáltal annak lelki nyugalma s csendessége erőszakos felzavarásával és megháborításával törvény elleni lépések tételére kötelezteni céloztatik”. Mielőtt azonban a vármegye vizsgáló bizottságot állíthatott volna fel, a közgyűlésen jelen lévő Illyés Ferenc kért szót, és — a szemtanú által minden bizonnyal tényszerűen „rövid betanult beszédnek”²⁰ minősített — hozzászólásában kijelentette, hogy a vármegye joghatóságát a vegyes házasságok áldásmegtagadása ügyében az egyház autonómiájába való durva és illetéktelen beavatkozásnak tartja.²⁴ Leszögezte, hogy ő maga törvénytisztelő ember, mindenben aláveti magát az ország törvényeinek és a vármegye joghatóságának, de ha jogszabályok a katolikus egyház bármely érdekébe ütköznek, akkor az utóbbinak engedelmessékedik: „De vagynak nékem nemcsak polgári kötelességeim, hanem egyházam eránti viszonyaim és szent kötelességeim, melyeket szüntűgy, mint polgári kötelességeimet, ha szent egyházam iránt hív akarok lenni, szigorúan teljesíteni tartozom. Éppen ilyen a kérdésben forgó dolog, mely csupa szertartási és lelki lévén, egyedül az anyaszentegyház rendelkezése alá tartozik, az ilyenekbe rendelkezni tehát a katolika anyaszentegyház elvei szerint egyedül püspökeinknek gondja, kiknek a parancsolatját teljesítettem, midőn a felforgó kérdésben papi hivatalomban eljártam, s e tekintetben is a polgári törvényt tiszteletben tartva, tettemről csak egyházi előljáróimnak tartozom felelettel. Ugyanazért méltóztassanak megengedni a tekintetes karok és rendek, hogy mostani állásomban oda nyilatkozzok, hogy e tekin-

tetben a tekintetes nemes vármegye bíróságát el nem ösmérhetem, s el sem is ösmérem.”

Felszólalása után Illyés távozni kívánt, de a közgyűlés többsége a plébános szavaiban a vármegye hatóságával történő szembeszegülést látott, és azonnali „széksértési” perbe fogását indítványozta. A közgyűlésen elnöklő Szathmáry Király József alispán felszólította Illyést, hogy fejtse ki pontosabban, mit is ért a megyei bíróság el nem ismerése alatt, azonban „kimondása magyarázata eránt legkisebb nyilatkozást sem tévén, a széksértési per elindításának a megye közönsége akaratából lett elhatározása elnökileg kimondatván, tiszti főügyészünknek meghagyatott, hogy az érdekllett per felvételét tegye nyomon [= nyomban] írásba”. Ezután többen követelték Illyéstől, hogy „a zöld asztaltól keljen fel, de a gyűlési termet el ne hagyja”, az elnök azonban megengedte, hogy helyén maradjon vagy szabad akarata szerint felálljon, de a széksértési per lefolytatásáig a közgyűlést nem hagyhatta el. Az ügy kivizsgálására felállított „vegyes küldöttség” elnökévé Palóczy László másod alispánt választották meg, tagjai Bük Zsigmond, Orczy János és Ragályi Károly táblabírák, Okolicsányi János főjegyző, Gombos Miksa a szendrői járás főszolgabírája, Bakó János főügyész és Szalay Pál esküdt lettek. Megbízásuk arra szolt, hogy a „panaszos minden körülményeket” nyomozzák ki és tegyenek részletes jelentést. A vármegye a nyomban megtartott széksértési perben elmarasztalta Illyést, aki ugyan végül úgy módosította szavait, hogy a „vármegye bírósága” helyett csak a kirendelt „vegyes küldöttség” hatóságát nem ismeri el, a közgyűlés azonban nem látott tartalmi különbséget a két megfogalmazás között. Az ítélet szövege szerint a plébános „most érdekllett szavainak értelme által a megye közönsége szentségét s hatóságát sértvén meg”, a megyei hatóság tekintélyét is pontosan szavatoló 1723/57. tc.²² 1. §. alapján „egyegy forintot tevő 25 könnyű terhű márka” büntetésre ítélték, melyet azonnal be is kellett fizetnie. Gombos Miksa járási főszolgabíró át is vette Illyéstől a büntetés összegét, majd egy újabb egyhangúlag jóváhagyott javaslat szerint a bírságpénzt a vármegye a pesti vakok intézetének támogatására felajánlotta.²³ (Erről Lossonczy Károly pénztáros nyomban intézkedett is.)

Illyés egyébként még ott helyben tollat ragadott, és a történekről nyilatkozatot tett a vármegye felé.²⁴ „A lelki dolgokban katolikus elveimnél fogva a vármegye bíróságát el nem ismervén a tiszti főügyész által mint széksértő, fenyítő perbe idéztetem, s a közönség által elítéltetve 25 ezüst forintban el is marasztaltattam” — kifogásolta, hozzátéve, hogy az ítéletet megfellebbezi a királyi táblánál, mint fellebbeviteli fórumnál. Az 1729/28. tc. 22. §-ra²⁵ hivatkozva kérte, hogy az eljárást az elfogultsággal vádolható vármegye hatóságán kívül folytassák le. A vármegye a fellebbezést tuda-

másul vette, valamint V. Ferdinánd felé is nyilatkozatot fogalmazott meg, melyben hangsúlyozta eljárásának törvényes voltát, továbbá azt, hogy a „kegyelmes koronás királyának szolgálatát, adózó szegény népének további fent maradását, a közjót, s ezen megyének egyéb dolgait érdeklő tárgyak folytatása és elintézése végett” tanácskozó borsodi közgyűlést a plébános durván megsértette, és szavait felszólítás után sem volt hajlandó visszavonni.²⁶

A vegyes házasságok ügye miatt felbolydult közgyűlés másnap is egyházpolitikai vitákkal telt, ennek ismertetése előtt azonban meg kell jelezni, hogy a 16-án történtek a sajtó jóvoltából országos visszhangra találtak. Ennek felidézése azért is tanulságos, mert az egykorú közvéleménynek szánt tudósítások számos olyan részletet is megőrkítettek, amelyek a hivatalos iratokban nem maradhattak fenn. A Kossuth Lajos szerkesztette *Pesti Hírlap* arról számolt be, hogy Osváth tudósítását már amúgy is nagy várakozás előzte meg a közgyűlésben, mely „mélyen és fájdalmasan hatott a jelen volt nagyszámú közönségre”.²⁷ A tudósító feltűnőnek nevezte, hogy zömmel épp a római katolikus vallású nemesek „önték ki panaszukat az egyházi rendnek e tárgyban már országosan nyilvánított elvei fölött, melyek, ha életbe lépnének, a kölcsönös felebaráti szeretetet veszélyeztetve, magát a szent és szelíd vallást türelmetlenség és szeretetlenség erkölcsi vétkével bélyegeznék”. Az egyértelműen liberális szemléletű szemtanú is leszögezte, hogy a vármegye épp a törvények és a társadalmi békesség érdekében jár el, amikor nem tűri, hogy a papság egyoldalú intézkedéseivel vallási feszültségeket gerjessen, továbbá amikor ugyanúgy megbünteti a papokat, mint más, törvényt sértést elkövető személyeket. A „szónoklat varázserejétől hullámvásznak indult elemek némely érdemes egyedeinek mérsékeltséget javasló beszédei után már csillapulni kezdenek”, amikor Illyés felszólalt és bejelentette, hogy nem ismeri el a vármegye illetékességét az általa kizárólag „lelki természetűnek” és az egyházi autonómia körébe tartozónak tekintett házassági kérdésben. Szavai végeztével „székét oldalt taszítván, kalapját kezébe véve” távozni akart, azonban — mint említettük — maradnia kellett („a közönség [...] a terem ajtajait becsukatni rendelé”), majd megtörtént az elmarasztaló határozat kimondása.

A konzervatív (nem kis részben a püspöki kar anyagi támogatásával megjelenő) *Nemzeti Újság* „K.A.” jelű tudósítója épp ellenkező véleményen volt.²⁸ Az eltérő álláspontokból egyébként is kiderül az egész vegyes házassági vita egyik nagy általánossága: a polgári átalakulás hívei (nemcsak az országosan ismert személyiségek, mint Kossuth, Batthyány, Deák, Eötvös, Szemere, hanem a „második vonal” vármegyei képviselői, mint Beöthy Ödön, Balogh János, vagy Borsodban épp Palóczy) a házasságot

már ekkor férfi és nő polgári szerződéseként, így jogi szabályozását közéleti problémának értelmezték, az egyház pedig — mivel szentségnek minősítette — a házasságjog törvényes rendezését a vallás elveibe történő beavatkozásként interpretálta. A végül 1894-ben a kötelező polgári házasság törvénybe iktatásáig eljutó folyamat során a katolikus egyház minden alkalommal „vallásüldözésnek”, a papság háttérbe szorításának nevezte a felekezeti egyenjogúság elvéből kiinduló polgári kezdeményezéseket, így korszakunkban a vegyes házasságokban a protestáns fél számára a gyermekek számára a szülőnek biztosított felekezeti választás jogát is. Az említett tudósítás szerint például — szemben a tagadhatatlanul reformellenzéki vezérmegyének is számító Borsod hivatalos álláspontjával — a közgyűlésen „nem annyira a közhasznot előmozdítani kívánó indulat, mint inkább a vallás elveinek [sic!], szentesített szertartásinak s bevett szokásainak a legnagyobb elfajultság szülte kedélyek általi összerombolása vagy legalább neveltségessé tétele főszerepet játszott.” A konzervatív orgánum azzal is vádolta a borsodi liberálisokat, hogy még az adófizető nép érdekeinek védelmével sem foglalkoznak, hogy támadhassák az egyházat, illetve rosszmájúan azzal is, hogy Osváth alszolgabíró jelentése „színészházilag tapsoltatott” a közgyűlésben. Hasonló stílusban írt (a „köztisztelőben élő”) Illyés eljárásának fogadtatásáról is, mondván: „a legnagyobb türelmetlenség és kicsapongó beszédek nyilvánítottak a feszült túlzók és a viharos szellemisták [sic!] által, türelmetlenség és szeretetlenség erkölcsi vétkével bélyegezvé a katolikus lelkészeket”. A tudósító az események ismertetése — Illyésnek a vármegye illetéktelenségével kapcsolatos beszéde, széksértési perbe fogása és megbüntetése — mellett kemény szavakkal illette a borsodi liberális nemességet („bőszülésig lármázó tömeg”), az egyház eljárását kifogásoló beszédeket („hallatlanul durva kifogások”, „túlzók iszonyú lármája”) és beszámolóját publicisztikai jellegű eszmefuttatásokkal is megszakította. Ő — írta — református létére teljesen egyetért a katolikus papság eljárásával, mert az felelt meg a törvényességnek és az erkölcsös-ségnek. Bár valójában inkább arról volt szó, hogy a szerző konzervatív politikai felfogása a reformellenzék közéleti térnyerésének visszaszorítására irányult, ami abból is kiderült, hogy a vegyes házassági ügy kapcsán annak a reményének adott hangot, hogy az uralkodó megzabolazza a borsodi szabadelvéket is: „reményem is, hogy jó királyunk [...] minél előbb az elfajult kedélyeket kiirtja, és az óhajtott béke angyalát, azaz hatalmas parancsolatját határozólag megküldendi”.

Február 17-én a borsodi közgyűlésben újra elővették az edelényi plébános ügyét, mely az okot szolgáltatva arra, hogy a vármegye további intézkedéseket foganatosítson a vegyes házasságok megáldását akadályozó papokkal szemben. „nehogy jövőendőben a házassági ünnepélyes tettet még

inkább alacsonyító módok követtessenek el, eziránt az intézkedéseket jó előre megtenni szükséges lenne”.²⁹ Ugyanekkor Thassy Miklós c. kanonok, a miskolci Mindszent község plébánosa és alesperes ünnepélyesen kijelentette, hogy ő és paptársai az egri érsektől rendelkezést kaptak arra nézve, hogy a vegyes házasságok esetében passiva assistentia szerint tartott szertartásokat is személyesen kell, hogy vezessék. (Míndez azért érdekes, mert ezek szerint Illyés eljárása nem felelt meg minden ponton a főpapi rendelkezéseknek sem.) A közgyűlés további szakaszában felolvasták a főpapság vegyes házassági eljárását teljes mellszélességgel pártoló Esztergom megye körlevelét. Ez lehetőséget adott Palóczy László számára, hogy — az 1840. novemberi felirat gondolatmenete alapján — nagy beszédben álljon ki a polgári átalakulás egyházpolitikai programja mellett és emelje fel szavát az azt megakadályozni kívánó katolikus papsággal (különösen a felső klérussal) szemben. Beszéde részben a protestáns hitvitairadalom tradícióira épült, részben a liberalizmus modern eszméit közvetítette. Illyés Ferenc konkrét ügyéből kiindulva úgy vélte, „az ilyen vegyes házasságokra lépett és lépni szándékozó személyeknek családi csendes körét felháborító, a házassági boldog életet alapjában megrázkódtató békétlenség, nyugtalanság és idegenkedés eszméje felelevenítésével káros behatást és következtést maga után húzó, [...] a közfigyelmet és botránkoztató nehezítést méltán felébresztő” eljárásra az egyház azért ragadtatta magát, mert megérezte, hogy társadalmi befolyása jelentősen csökken, amelyet csak a direkt politikai nyomásgyakorlás eszközével és nem az evangélium módszereivel tarthat fenn. Palóczy utalt Illyés előző napi vihart kavart beszédére, melyben a vegyes házasságok ügyét kizárólag lelki és vallási természetűnek nevezte, melyhez a törvényhozásnak, valamint a jogszolgáltató szervezeteknek — szerinte — az égvilágon semmi közük. Palóczy hosszan fejtegette azt a liberálisok körében elterjedt véleményt, miszerint a papság azáltal, hogy a római pápának engedelmeskedik, Magyarországon törvényen kívülinek, sőt a törvények felett állónak tekinti magát: „az országban létező oly pápai garnizon, mely a haza által gazdagon tartatik és jutalmaztatik, amely azonban nem a hazától és ennek fejlődésétől, hanem egy külső fő hatalomtól függ, s a haza törvényeinek nem engedelmeskedik, a haza békességét és csendességét tetszése szerint zavarja”. Szenvedélyessé váló beszédében ennek megszüntetésére, lényegében az állam és az egyház liberális szemléletű elválasztására szólított fel — és élete egyik legnagyobb szónoki sikerét aratta.³⁰ A borsodi közgyűlésben ezúttal is a liberálisok lettek a hangadók, és terjedelmes határozatban foglaltak állást az egyház közéleti törekvéseivel szemben.³¹ A korábbi országgyűléseken — fejtegeti a határozat elvi indoklása — már szorgalmazták a vegyes házassági ügyek rendezését, „azonban hazánk láthatárát

elborított terhes fellegek megyénk felett is megdördültek” — utaltak Illyés Ferenc eljárására. Az edelényi plébános ügye által „a békés polgárok nyugalma, csendessége felzavartatott” — vélték, de a püspöki kar törvényellenes körleveleinek ügyét csak a következő országgyűlésben tartották lezárhatónak. Ugyanakkor „a megzavart családi viszonyok kiegyenlítésére, a házi élet felbomlott csendessége helyrehozására tüstént és halaszthatatlanul azon törvényszerű módokat” kellett a vármegyének alkalmazni. Először is — az említett 1647/14. tc. alapján — Palóczy elnöklete alatt protestánsokból és katolikusokból álló rendkívüli törvényszék felállítását kezdeményezte az áldásmegtagadó papok esetleges későbbi ügyeinek kivizsgálására. (Tagja lett többek között Szemere Bertalan, Bük Zsigmond, Vay Lajos és a megye közéletének más kiemelkedő személyiségei.) Továbbá leszögezték, hogy a papság törvényellenesen gátolja a vegyes házasságok megkötését, a törvény világos rendelkezése ellenére bizonytalanságot keltenek az ilyen frigyek törvényességét illetően, ezért elrendelték a reverzálist követelő plébánosok haladéktalan perbe fogását. Elrendelték továbbá, hogy a vármegye törvényvédő és az egyház ellen irányuló álláspontját az egész megyében ki kell hirdetni. Az említett törvényszék működését pontosan meghatározó szabályzatot is alkottak,³² mely széleskörű nyomozati jogkörrel ruházta fel az elnöklő alispánt, és az általa megbízandó szolgabírákat, 15 napot biztosított a bejelentett papoknak a meg nem áldott házasságok törvényes körülményeinek helyreállítására stb. A törvényszék felállítása ellen az említett Thassy Miklós — egyre inkább az egyháziak álláspontjának tolmácsolója a megyegyűlésen — tiltakozó óvást jelentett be.³³ A papság képviselőiben ismét amellet érvelt, hogy az egyháziak intézkedéseiben a politikai intézményrendszer szervei nem illetékesek. A közgyűlés értelmezése azonban nagyon is egyértelműen utasította el ezt az álláspontot: „A felhívott tc. rendelete szerint alakított törvényszéket nem a megye közönsége, hanem az idézett törvény állítván fel, a törvény elleni óvásnak egyáltalában helye nincs, de a megye közönsége által hozott határozatok eránt is a kevesebbségben maradott fél óvást helyesen nem tehetvén, ha azt részére sérelmesnek véli, annak orvoslását csak törvényszerűleg követelheti, ennélfogva kérése nem teljesíthető.”

Illyés Ferenc február végén — március elején intenzív levelezésbe kezdett Pyrker érsekkel az egyház tekintélyének mentéséről, valamint a fellebbezési eljárás és a vármegyével szembeni ellenlépések koordinálásáról. Március 3-án részletes és bizalmas beszámolót készített az érseknek a miskolci gyűlésen történekről, súlyos szavakkal bélyegezve meg a borsodi közélet egyházellenes hangulatát.³⁴ A február 16-án történt bejelentésének megfelelően egyébként Illyés alperesként benyújtotta fellebbezési kérelmét a királyi táblának, melyet Pyrker érsek is támogatásáról biztosított a

kormányzerveknél. A királyi tábla március 16-án hagyta jóvá a fellebbviteli eljárást megindítását.³⁵ (Ebből az értesítésből is kiderül, hogy a felperes Borsod megyét Bakó János megyei ügyész képviselte.) Pyrker többször, például március 12-én írt részletes levelet Illyés Ferenc peres ügyének támogatásával kapcsolatban.³⁶

Közben persze a vármegye által felállított törvényszék sem tétlenkedett. Palóczy március 21-én írt értesítést Illyésnek, miszerint Gábor András és Nagy Erzsébet összeesketésének „és a több ahhoz tartozó körülményeknek” részletes felderítése érdekében április 6-án reggel 8 órakor a vármegye vizsgáló bizottsága Edelényben megkezdí tevékenységét. Palóczy szigorúan meghagyta a plébánosnak („mint vádlott félnek”) valamint a kántornak, hogy ebben az időpontban otthon tartózkodjanak.³⁷ A nyomozás megindításáról Illyés azonnal (vagyis 23-án kelt levelében) értesítette az egi érseket, és a vármegye várható elmarasztaló döntésével kapcsolatban kérte intézkedését. Pyrker 29-én válaszolt Illyésnek, ígéretet téve ügyének felsőbb kormányzervek bevonásával történő rendezésére.³⁸

Az április 6-án Edelényben történtekről pontos információkkal nem rendelkezünk, a megye törvényszéke Palóczy beszámolója alapján csak májusban tárgyalta az ügyet. Ugyanakkor fontos, hogy április második felében — összefüggésben a vegyes házassági ügyek országszerte egyre szerteágazóbb és hevesebb vitáival, majd később a Lonovics által Rómában kieszközölt bréve kérdésével — az egi érsek mintegy „fentről” próbálta az edelényi plébános perét számára kedvezően bevégezni. Hivatalosan megkereste a helytartótanácsot és azt kérte, hogy semmisítsék meg a borsodi közgyűlés február 17-én kelt határozatait, tiltsák el a vármegyét azok nyilvánosságra hozásától, vagy ha már megtörtént, kényszerítsék annak visszavonására. A helytartótanács április 20-án értesítette Borsodot, hogy a vegyes házasságok ügyében hozott határozatairól és azok okairól intézzen részletes jelentést Budára, addig pedig, amíg az ügyben központi intézkedés születik, függessze fel határozata végrehajtását.³⁹ Borsod azonban (más ellenzéki vármegyékhez hasonlóan) ellenállt az érsek kezdeményezéséből kiinduló kormányzati nyomásnak és ragaszkodott eljárása törvényességéhez és a helytartótanács ismétlődő érdeklődéseire később is rendkívül udvarias és részletes, de a februári határozatához ragaszkodó leveleket küldött. Már csak azért is, mert a kormányzervek ugyanakkor nem voltak hajlandók egyidejűleg Illyés fellebbviteli perében is a halasztás mellett dönteni, épp ellenkezőleg. Május 1-én például a vármegyét képviselő Bakó János ügyész hivatalosan bejelentette, hogy 24-re megidéztek a királyi tábla elé.⁴⁰

A következő negyedévi közgyűlésre május 10-18. között került sor, és a februárihoz hasonlóan ezt is jelentős részben egyházpolitikai kérdések

foglalkoztatták. Az első napon ismertették a Palóczy vezette „vegyes küldöttség” tudósítását és Illyésnek a vármegye hatóságával szembeni további ellenkezését tartalmazó nyilatkozatát. A jelentést összefoglaló jegyzőkönyvi bejegyzés⁴¹ szerint az edelényi plébános 1841. január 18-án az addigi békés, fél évszázados gyakorlatot egyoldalúan felrúgta, az egyházi szertartásokat jogsértő módon elmellőzte, sőt azokat — mivel az „énekész”, vagyis a kántor által végeztette az eljárást — le is alacsonyította. Mindennek következtében Illyés által „oly tettek vitettek véghez, melyek a különböző vallású hazafiak között a viszálykodást elenyésztetni s a viszonos szeretet és egyetértés jóltevő kapcsolatait erősíteni szándékozott 1791. évi 26. tc. rendeletével ellenkeznek”. A küldöttség nem tévesztette szem elől, hogy „az idézett törvény üdvös hatását jótékonyan érzett honunk fiai közt az illetén tettek által a már elenyészni kezdett ingerültség és visszavonás különben is buján növekedni szokott magvai nemcsak elhíntettek, hanem már ki is csiráztattak”, ezért úgy vélték, különösen erélyes intézkedésre van szükség az egyházzal szemben a lakosság nyugalalmának biztosítása érdekében, mely a vármegyének nemcsak joga, hanem kötelessége is. („[Az egyháziak] a házassági boldog életet alapjában megrázkódató békétlenség, nyugtalanság és idegenkedés eszméje felelevenítésével káros behatást és következtetést maga után húzó s törvény elleni tettek [...] a közfigyelmet és botránkozó nehezítelést méltán felébresztik” — írták.) Illyés Ferenc edelényi plébánost nem véltlen, hanem szándékos törvénysértőnek minősítették, ügyét az ilyen esetekben használatos 1723/12. tc.⁴² alapján a vármegye rendes törvényszéke elé utalták. (Az már más kérdés, hogy a rendes törvényszék épp azokból a tagokból állt, akiket „vegyes küldöttségként” az edelényi ügy kivizsgálására küldtek, vagyis Illyés nem várhatott ott sem más elbírálást.) Az 1791/26. tc. világos rendelkezése folytán még azt sem tartották elfogadhatónak, hogy Illyés áldásmegtagadására még azt megelőzően került sor, hogy a borsodi közgyűlés februári határozataiban ezt kifejezetten megtiltotta. Az már megint csak a sajtóból derül ki, hogy azért kisebb vita ezt a határozatot is kísérte, mégpedig azért, mert a múltkor az 1647/14. tc. alapján rendelték el a plébánosok megbüntetését, amely egész pontosan a vallási szertartások — előzetes — akadályozásának tilalmát szankcionálja. Az edelényi esetben pedig ezt lényegében — mivel a házasságkötés már megtörtént — visszamenőleges hatállyal kívánnák érvényesíteni. Azonban a „bölcstöbbség s közte az 1647/14. tc. múltkori legnagyobb hőse” (nyilván Palóczy) az 1791-es rendelkezés sérelmét és az edelényi ügy precedens-jellegét hangsúlyozták a határozat alátámasztásában.⁴³

A vármegye ugyanakkor jelezte, hogy teljes mértékig elkötelezett a polgárosodás egyházpolitikai programja mellett és felveszi a kesztyűt az

egyházzal szemben. Határozottan fenntartották álláspontjukat, miszerint „az áldás megtagadásávali házassági egyben köttetésen jelen leendő egyházi férfiaknak megfenyítését esetről esetre előbbeni e tárgyban hozott határozatuk szerint elrendelendik”,⁴⁴ de egy jelentős lépéssel tovább is mentek. A katolikus papság magatartását látva, a vármegye területén Borsod is — más vármegyék, elsősorban Zólyom példája nyomán — engedélyezte, hogy az eltérő felekezeti jegyespárok a „völegény vallásán lévő egyházi személytől” (vagyis protestáns lekipásztortól) is kérhetik házasságuk megáldását. Ez az intézkedés ugyan elvben szintén ellentétes volt az 1791/26. tc.-kel (amely, mint említettük, csak katolikus pap előtt engedte meg a vegyes házasság törvényes megkötését), azonban a vármegye hivatkozhatott arra, hogy ezt az állapotot a katolikus papság magatartása idézte elő.

Másnap, a közgyűlésben újabb egyházpolitikai téma merült fel. (Mint fent említettük, a vegyes házassági botrány kirobbanása után a vármegyék igen „találékonyan” bizonyultak az egyház kiváltságainak felszámolása terén.) Zala vármegye indítványozta, hogy a nemrég esztergomi érsekké kinevezett, de még a veszprémi püspökség jövedelmeit is viselő Kopácsy Józsefet tiltsák el a két egyházmegye javainak együttes felhasználásától. Palóczy ismét nagy beszédet tartott, melyben hamar elrugaskodva a konkrét indítványtól, a katolikus egyház birtokainak szekularizációját, pontosabban a nagybirtokok feleslegének a népnevelés céljaira fordítását javasolta.⁴⁵ Ez az indítvány képezte az alapját annak az augusztus 9-i határozatnak, mely „borsodi indítvány” néven vonult a reformkor politikatörténetébe, és vált az 1843-44. évi országgyűlés egyik leghevesebb vitatémájává.⁴⁶

Visszatérve a vegyes házasságok áldásmegtagadásának ügyére, a megyei közgyűlés nem kívánt kitérni az egri érsek kérésére küldött helytartótanácsi felszólítás elől sem, mely az úgyről való részletes jelentés beadására kötelezett. Ugyanakkor — nyilván időnyeresi céllal — a májusi közgyűlésen ezt nem kívánták véglegesen elkészíteni, s a minden korábbi intézkedést, jogszabály-értelmezést is magába foglaló dokumentum elkészítését a vármegye egy külön választmány feladatául szabta, és június 6-t jelölte meg a jelentés-tervezet benyújtásának határidejéül.⁴⁷ Egy előzetes feliratot azért már ekkor is intéztek a helytartótanácsához, amelyben törvénytiszteletüket hangsúlyozták, azt, hogy kötelességüknek ismerik a felső kormányzat „mindazon kegyelmes végzetei pontos és haladék nélküli betöltését, melyek törvényeinkben gyökereznek”. Rendkívül finom diplomáciai nyelven fogalmazták meg, hogy a „fennálló törvényeinken gyökerezett s éppen azoknak sikeresítése végett hozatott” határozataikhoz ragaszkodnak, és „távolról sem akarjuk gyanúsítani, annyival inkább elhinni azt, hogy a fennálló törvények, épp azoknak végrehajtása — úgyszinte haj-

tatása — felfüggesztése a végrehajtó hatalom szándéka lenne”. Holott nyilván tudták, hogy a végrehajtó hatalomnak pontosan ez a szándéka a vármegye által hozott, az egyház tekintélyét érzékenyen érintő vegyes házassági rendeleteivel. Bizalmukat fejezték ki az uralkodó által a jövőben adandó intézkedés számukra kedvező volta iránt, valamint az egri érsekkel való szembeszegülés jegyében leszögezték, hogy a vármegye korábban is a polgárok békéjének és nyugalmanak biztosítása, az egyház törvénytelen és az egyszerű nép vallásos életét, erkölcsiségét sértő tevékenységének felszámolására törekedett. A vármegye kifejezte elhatározását korábbi határozatai (különösen az 1840. novemberi felirata) következetes végrehajtása iránt, addig, amíg a főpapat nem kényszerítik „a káros visszavonás, idegenkedés és egyenlenség buján nevedő magvait” elvető, a „csendes nyugalomból felrázkódtatott, s a jövőendő kelés bizonytalansága miatt lecsillapodhatni nem tudható indulatokat” felizgató, a „közizagztatás minden ágai pontos elővitelét s a közjó előmozdítását” gátló pástorlevelek hatálytalanítására.

Az immáron rendes törvényszéki eljárásra utasított (vagyis valamennyi más törvénytörő polgárral egyenlően kezelt) edelényi plébános ügyében legközelebb június 2-án történt intézkedés. Palóczy László ekkor már nem a kivizsgálásról való értesítést, hanem szabályos idézést küldött Illyésnek, és minden korábbinál keményebben fogalmazta meg a házassági áldás megtagadásával kapcsolatos vádat.⁴⁸ A küldöttség jelentése, valamint Illyés nyilvánosság előtt tett nyilatkozata alapján a vádhatóság szerepét betöltő megyei törvényszék bizonyítottan (illetve legalábbis alapos gyanúnak) tekintette, hogy a plébános a január 18-i incidens előtt és után törvénytörést követett el. Palóczy levelét érdemes hosszabban idézni: „[Illyés Ferenc] több oly vétkeket és a vegyes házasságoknak erkölcsi akadályul szolgáló merényeket követett el, melyek az eddigi több, mint ötven évi folytonos gyakorlat ellenére, az egyházi szokott és a lelkészi hivatással szorosan egybefüggő szertartások elmellőzésével, sőt azoknak nyilvános lealacsonyításával és a vegyes házasságoknak — reverzális nem adása esetében — a valóságos szentségek sorábúli kizárásával vitetvén véghez, nemcsak a tiszta vallásosságot csökkenték s elveinek ugyanazonosságát kétségbe helyezték, hanem még (amellett, hogy az egy haza testvér polgárai közé a káros egyenlenség és gyűlölség magvait is bőven elhinté, a családi csendes köröket pedig alapjában megrázkódtató lelkiismereti habozásra és meghasonlásra felzaklata) magának, az éppen a belviszályok megszüntetésére és a múlt idők vérző sebei orvoslására alkotott 1790. évi 26. törvénycikk abbeli üdvös és világos rendeletének is, »hogy a vegyes házasságoknak bármi szín alatt akadályokat tenni nem szabad« — vakmerő és úgy lelkészi állását, mint öfelségének e részben

közbejött királyi parancsát feledve lett áthágását, letapodását s ami több, magának a fentebb idézett törvénycikk tartalmának is Isten és természet törvénye elleni bűnnel bélyegzési célzatát nyilván és egyenesen igazolják.” Ennek alapján a plébánost kötelezték, hogy nemcsak a törvényes rend, hanem az alkotmány [!] elleni tette miatt június 18-án feltétlenül jelenjen meg a bíróság előtt „tisztelendőséged érdemlett példás fenyítékének lépcsője” megállapítása céljából. (A hivatalos értesítés kemény hangvétele bizonyára annak is szólt, hogy Illyés maga sem törekedett ügyének méltányos, kompromisszumos lezárására, hanem a szembeszegülést választotta, amelyben az érsek biztatása is szerepet játszhatott. Egyik utóda az edelényi plébánián, Kassay Imre fel is jegyezte róla „túl buzgóságát és nehézkés akaratoskodását”.⁴⁹)

A jelzett napon megkezdett törvényszéki tanácskozás a korábban már több alkalommal kifejtett álláspontok újrafogalmazásával telt. Illyés ügyében ugyanakkor csak szűkszavú jegyzőkönyvi bejegyzés maradt ránk, melyből kiderül, hogy a „törvénysértés és a vegyes házasságok vétkes akadályozása” indult peres eljárást ekkor még csak vármegyei szinten zárták le.⁵⁰ A már vádlottként szereplő Illyés ügyvédje, Nagy József segítségével védte álláspontját, egyre kevesebb sikerrel, ugyanakkor — a feudális jogszolgáltatás jellegéből következően — abban a reményben, hogy egy esetleges fellebbezés után el tudják nyújtani a végső ítélethirdetést, ameddig csak lehet. Illyés ekkor más papokhoz hasonlóan figyelmeztetésben („intésben”) részesült az 1647/14., illetve az 1791/26. tc.-ek megsértése miatt és felszólították az ilyen jellegű tevékenységének abbahagyására. Az áldás-megtagadások miatti országos botrányok ugyanakkor Borsodban is tovább fodrozódtak. Bejelentés érkezett például az egyháziak borsodi vezérégyéniségének tekintett Thassy Miklós c. kanonok ellen is.⁵¹ (Ő jelentette be korábban a vármegye határozata ellen emelt egyházi óvást, nyilatkozta ki, hogy a passiva assistentiát gyakorló papok nem szednek stólapénczt a „szertartásokért”, illetve egy másik vegyes házassági ügyben is — amikor Ladányi Antal sajtógalgóci plébános „szép sima szavak használatával reverzalist vett” egy dubicsányi református férfitől, aki ezt megbánta és utólag megsemmisíttetni akarta⁵² — ő számított az egyháziak vezérszónokának.) Thassy ellen az a bejelentés érkezett, hogy egy diósgyőri evangélikus férfit mindenáron reverzális adására akart kényszeríteni, ellenkező esetben csak passiva assistentiával fogja összeadni katolikus menyasszonyával. A plébános — megsejtve, hogy Illyéshez hasonlóan belőle is vádlott lehet — gyorsan, még az e tárgyban hozzá intézett hatósági figyelmeztetés kézhez vétele előtt intézkedett a házasság foganatosításáról és rágalomnak minősítette a reverzálisra vonatkozó bejelentést. Palóczy és a megyei törvényszék azonban nem érte be ennyivel: június 21-én az ügy rész-

letes kivizsgálására utasított, a perbe fogásától azonban egyelőre eltekintett.⁵³ Ettől kezdve ugyanakkor Illyés és Thassy áldás-megtagadási ügyeit együttesen kezelték.

Az országszerte megindult újabb plébános-perek már nemcsak a papság (különösen a püspöki kar), hanem a kormányiszervek és a bécsi udvar számára is egyre kényelmetlenebbé váltak, gyors és határozott lezárásukat egyre többen sürgették. Pyrker érsek még Bécsben is megfordult, hogy ki- eszközölje Borsod vármegye megrendszabályozását.⁵⁴ Ennek illetve to- vábbi sürgető leveleinek lett a következménye, hogy a helytartótanács 1841. július 9-i határozatában újra felszólította Borsodot, hogy függessze fel a vegyes házasságok ügyében hozott intézkedéseit, és hagyjon fel a papság ellen irányuló tevékenységével.⁵⁵ Egyidejűleg a kancellária is in- tézkedett: felszólította a vármegyét, hogy azonnal szakítsák félbe a tör- vényszékeken folyó plébános-pereket, és utóbbiak iratait haladéktalanul küldjék Bécsbe. (Ennek nyilvánvaló célja, mint utóbb ki is derült, az ügyek „elfektetése” volt.) Borsod július közepén vette kézhez az erről szó- ló értesítést,⁵⁶ és felmerült a kérdés, hogy ennek hogyan és mennyiben te- gyenek eleget. Több vármegye ugyanis teljesítette a felszólítást, mások úgy próbáltak középutat találni, hogy a periratok másolatait postázták (ez elvben lehetőséget adott a perek folytatására), míg az ellenzék vezérme- gyéi a nemesi önkormányzat autonómiájának sérelmét látták az intézke- désben, és annak nem teljesítése mellett döntöttek.

Így cselekedett többek között Borsod is, melynek augusztusi „évne- gyedes” közgyűlése nemcsak az említett szekularizációs indítvány miatt lett rendkívül forró hangulatú. Az augusztus 12-i közgyűlés foglalkozott általában a vegyes házasságok elvi kérdéseivel, illetve konkrétan Illyés és Thassy ügyével. Utóbbiakkal már csak azért is, mert a helytartótanács erre július 20-i rendeletében külön felszólította a vármegyét, sőt augusztus 5-én kifejezetten Illyés Ferenc vonatkozásában megismételte azt.⁵⁷ A közgyűlés többsége ugyanakkor nem kívánta részletesen kommentálni Illyés tárgya- lását, csak hangoztatta eljárásának jogszerűségét, Thassyyal kapcsolatban pedig leszögezte, hogy ellene még csak vizsgálatot kezdeményeztek, „tisz- ti perbe fogására” nem került sor.⁵⁸ Megint csak a diplomácia nyelvezeté- ben való jártasságra utal, hogy a vármegye József főherceg nádornak cím- zett jelentésében kérte: „minthogy a nevetlen feladások törvényeink által tilalmaztatnak”, a helytartótanács közölje, hogy kitől származik a Thassy perbefogásával kapcsolatos, a valóságnak nem megfelelő információ. (Ho- lott nyilván mindenki tudta, hogy az egri érsekről van szó.) Hivatkoztak továbbá arra, hogy a vegyes házasságok ügyében a közgyűlés kimerítő je- lentést készített az uralkodó számára (erről ld. alább), sőt már május 17-i beszámolójukban is hangsúlyozták, hogy az egyház tevékenysége elleni

korábbi valamennyi lépésük törvényes alappal bír, „és épp azoknak [ti. a törvényeknek] teljesítése tekintetében hozott végzeteink alaptörvényeink szerint — bár ideiglen is — fel nem függeszthetnek”. Kifejezték álláspontjukhoz való további következetes ragaszkodásukat („az azokra e helyen is való hivatkozást elegendő feleletnek tartva”), és kérték ennek pártolását. A vármegye kinyilvánította, hogy ez vonatkozik Illyés Ferenc ügyére is, vagyis a per felfüggesztésére vonatkozó előírást nem teljesítik.⁵⁹

Ugyancsak augusztus 12-én, még Illyésék ügyének mérlegelése előtt a vármegye rendkívül terjedelmes, az uralkodóhoz intézendő felirat szövegét fogadta el, melyben részletezte a egyes házasságok ügyében képviselt álláspontját. A liberális egyházpolitikai elvek összegzésének is felfogható dokumentum⁶⁰ éles hangon száll szembe az egri érsek által a kormány-szervekhez benyújtott folyamodványának kitételeivel. (Stíflusa és alkalmazott szöfordulatai, jelzői alapján retorikai remekműnek is tekinthetjük, feltelezésünk szerint Palóczy fogalmazta.) Pyrker panaszát általában egy önkormányzati testület, vagyis a vármegye kollektív és hatósági súlyú döntésével szembeni „magányos panasznak”, így az egri érseket egyszerű állampolgárnak tekintették, és „őszinte egyenességgel” megvallották, hogy a vármegyével szemben méltatlan, a politikai intézményrendszerrel össze nem egyeztethető, hogy „magánemberek” panaszainak ekkora jelentőséget tulajdonítsanak. Rámutattak továbbá arra, hogy „a reménytelenül támadt bajnak közveszélyeli fenyegetődzése miatt” született 1840. novemberi feliratuk ellen sokáig semmilyen kifogás sem merült fel, sőt a püspöki kar intézkedéseit „utóbb az országbeli megyék igen nagy többsége rosszalotta”, ami arról nyugtatta meg Borsodot is, hogy „a nemzetnek sokkal nagyobb része vélünk egy véleményben s egy szándékban lévén, az egész nemzettel közös ügynek védésére emelénk fel szavunkat”. A felirat szerzői pontosan tisztában voltak azzal, hogy jóval többről van szó, mint néhány protestáns és katolikus magánügye. A egyes házasságok ügyében valójában két egyházpolitikai felfogás ütközött össze, egyfelől az államnak vallási küldetést is szánó, az egyházat a társadalom fölé emelő konzervatív, illetve az egyházat a társadalom egy, az államnak alárendelt intézményeként való liberális értelmezése: „kérdésbe nem vehető általános igazság az, hogy nem az ország van a vallásban, hanem a vallás van az országban, úgy kétségtelenül áll az is, hogy nem megyénk van az egri egyházi megyében, hanem az egri egyházi megyének egy része van Borsodban békebelezve”. Ismét érelyesen visszautasították továbbá azt a felfogást, hogy a vármegye határozata sértene a katolikus vallás szabadságát: „törvényeink, de a mindennapi tapasztalás szerint is a vallás külső alakját illető tárgyak elintézése eránt a világi törvényhozás valamint eddig tett, úgy ezután is a tisztán szellemiekbeni avatkozása nélkül teendő intézeteket, sőt ha a szellemeket

is a polgári státus felállításával vagy ennek boldogságával ellenkezésben lenni látja, azok eránti intézkedés senki által kétségbe nem hozott jussai közé tartozik”. A világos törvények, valamint a házasságban a felekezeti egyenjogúság biztosításának követelménye készítette arra a vármegyét, hogy a „már-már békétlenkedni kezdő nép” megnyugtatót az egyházi érdekérvényesítés visszaszorítása útján kezdeményezze. A katolikus papságot továbbá egyértelműen azzal vádolta, hogy saját felekezeti önérdelkeiért, a klérus hatalmi-politikai szempontjaiért kész felborítani a társadalmi békességet és vallási eredetű politikai vizályt szítani.

1841 augusztusától Illyés Ferenc, Thassy Miklós és más érintett plébánosok konkrét ügyei, az ellenük indított perek és nyomozások fokozatosan veszítettek jelentőségükből. A vegyes házassági vita mintegy „magasabb szintre” került, immár nem egy pap ügye, hanem az egri érsek (illetve rajta keresztül a püspöki kar) és az ellenzéki vármegyék küzdelmévé alakult át. Az amúgy is rendkívül konzervatív, maradi szemléletű Pyrker János László szeptember 10-én újabb levelet írt Borsod vármegye ellen Bécsbe.⁶¹ De a vármegye sem hagyta annyiban, és — kinyilvánítva azt a liberális alapelvet, hogy az egyház is a társadalom egy, másokkal egyenjogú intézménye és nem uralkodhat azon — már nem egy plébánost, hanem közvetlenül az érseket figyelmeztette a törvények betartására, és a más vallású polgárokkal való békés együttélés megzavarásának abbahagyására. Szathmáry Király József alispán október 22-én Pyrkernek írt levelében⁶² végigtekintette az elmúlt másfél évben történeteket, és kijelentette, hogy az elmérgesedő vitáért végső soron nem a passiva assistentiát alkalmazó plébánosokat, hanem a püspöki kart terheli a kizárólagos felelősség. „Excellenciád egyházmegyéjében elbocsátott körlevele által a vegyes házasságok ezutáni kötése módját az eddigi több, mint ötven éves gyakorlat ellenére akadályozza, s papjai által akadályoztatja” — hangsúlyozta, hozzátéve, hogy a vármegye csak ezt követően volt kénytelen a lakosság nyugalmit fenntartani hivatott határozatokat megalkotni. Az augusztus 12-i közgyűlés felhatalmazása és a korábbi törvények (az 1647/14. tc. mellett az 1507/8. tc.⁶³) alapján az alábbi határozatot hozta: „ezenel törvényesen intem excellenciádat, hogy a békés polgárok nyugalma felháborításával a vegyes házasságok megtörténhetését akadályozó egyházi körleveleit visszahúzzván, az akadályok további tételétől szűnjék meg, s papjait is illetőleg szüntesse meg.” Szathmáry fontosnak tartotta az „intés” megismétlését és 15 napot adott az érseknek arra, hogy „egyenest választ” adjon a hatósági figyelmeztetésre.

Pyrker, alighogy kézhez vette a levelet, november 6-án értesítette erről a kancelláriát és — a katolikus egyház „szabadságára” hivatkozva – tiltakozott az ellen, hogy őt egy vármegye ilyen hivatalos figyelmeztetésben

részesítse.⁶⁴ 10-én pedig (még épp a borsodi alispán által adott határidőn belül) a vármegyéhez intézett terjedelmes emlékiratban fejtette ki álláspontját.⁶⁵ Bevezetésként leszögezte, hogy „én pásztori leveleimben semmit nem rendeltem, mi pásztori körömet haladná, mint törvényes egyházi hatóság azokról pedig, melyeket püspöki hivatalom körében cselekszem, csak Istennek, egyházamnak, s lelkiösmeretemnek tartozok számolni”. Arra hivatkozott, hogy a katolikus egyház mindenkor bizonyos feltételekhez kötötte az általa soha nem helyeselt vegyes házasságok megáldását, valamint — tipikus katolikus egyházi érveléssel — arra is, hogy mint az egyházi rend tagja, alá van rendelve a római pápának, és lényegében nem tesz mást, mint Isten földi helytartójának rendelkezését hajtja végre. Hosszan fejtegette továbbá, hogy az 1791/26. tc. nem terjeszthető ki hitelvi kérdésekre, márpedig a vegyes házasságok megáldása az egyház számára kizárólagosan az. („Ha annak értelmét a lelki dolgokra is ki lehetne terjeszteni, az a katolika egyház életerejét támadná meg.”) Elismerte ugyan, hogy rendelkezése az ötven évig szokásban volt gyakorlatot megváltoztatta, úgy vélte azonban, hogy ehhez a püspöki karnak mindenkor joga van, melynek tagjaival és intézkedéseivel teljes szolidaritást vállalt. Az érsek meg volt továbbá arról győződve, hogy a vármegye által megfogalmazott panaszok nem valós társadalmi igényt, hanem egy hatalomra törő, antiklerikális kisebbség politikai érdekeit tükrözik. („Nagy kiterjedésű megyémből mind e mai napig nemcsak nyugtalanító tudósítás nem érkezett hozzám, sőt inkább mindenfelől azon örvendetes biztosítást vevém, miszerint híveim főpásztori rendeleteimet derült kebellet fogadták, s a kat. anyaszentegyház abban kifejtett elveinek s tanításának szívvel és lélekkel hódoltak.”) A valóságnak minden bizonnyal nem igazán megfelelő, ráadásul a borsodi nemességét sértő megfogalmazást még tovább is vitte, amikor azzal vádolta a vármegye tisztikarát, hogy határozatai „legalább egyes esetekben meggyengíti a tiszteletnek és bizodalomnak azon fontos kapcsolatait, melyekkel a népnek lelki vezéreihez kötetnie kell, s melyeknek teljes épségben tartása a polgári társaságnak legmélyebb érdekében áll, s a hatóságok éber figyelmét méltán érdemelheti”. Vagyis a vármegyének épp azt a feladatot szánta, hogy mindenkor az egyház érdekeinek megfelelően, annak útmutatása szerint éljen hatalmával. Mostani határozatairól — kissé gúnyosan — úgy vélekedett, hogy „ezek múló szózatok, miket az üdő s igazság ereje elnémít, s egy hatóság sem érezheti magát általok jogosítva oly cselekményekre, melyek törvénytábla körét haladják”. A vármegye intését, mint az egyház életébe való durva beavatkozást ünnepélyesen és határozottan visszautasította, a hatóság házassági ügyben való határozat-alkotási jogát el nem ismerte.

Ebben a légkörben került sor a vármegye november 15-én kezdődött közgyűlésére, amikor Borsod nemesei ismét határozottan síkra szálltak a liberális egyházpolitika következetes folytatása mellett. Az első napon a vallási átmenet tárgyában intéztek feliratot a helytartótanácshoz és annak elnökéhez, József nádorhoz.⁶⁶ Ebben kifejtették, hogy az 1791/26. tc. értelmezésükben teljes szabadságot biztosít az áttérésre, és azt — számos gyakorlati esettel ellentétben — a katolikus egyház nem akadályozhatja, hanem csak tudomásul veheti, és az ilyen eseteket csak utólag kell az uralkodónak bejelenteni, nem pedig előzetes engedély kérése végett. Bejelentették, hogy a vármegye területén ennek értelmében rendelkeztek. Ebben a határozatban is a liberálisok egyházpolitikai felfogásának elemei és szövegei visszhangoztak: „De miután az érdekelt vallást [ti. a protestáns egyházakat] hazai szabad fokozatra emelé a törvény, a viszontiság osztó igazságával sem egyeztethetik össze a rendek a gátló rendszabályokat.” Kifejezték meggyőződésüket a határozat „törvény szellemébeni hozatala felől”, és kérték a felső kormányzerveket, hogy ennek megfelelően azt támogatásukról biztosítsák.

Másnap, 16-án újabb feliratot intéztek, ezúttal V. Ferdinándhoz,⁶⁷ melyben Gömör vármegye feliratához csatlakozva ismét hosszan és szenvedélyes kifejezésekkel ostromozták az egyháznak a vegyes házasságok ügyében tanúsított magatartását, illetve azt, hogy az utóbbi hetekben a vegyes házasságban élő katolikusoknak nemcsak a szabályos esketést, hanem az egyéb szentségek kiszolgáltatását (például a tisztességes temetést is!) megtagadták a papok. („Az orvoslás reményére vidulni kezdő kebleinket a fájdalom újabb érzeteivel annyival inkább eltölté, minthogy érzékeny megindulással kénytelenek vagyunk látni és tapasztalni, miképpen a fent érdekelt egyházi körleveleknek hazánk polgárai békéjét és csendet felháborító rendelete már meg sem elégedve a házassági kötésekre lépendő személyek nyugalma háborgatásával, a házassági boldogító egyesülésnek legedesebb zálogaival megáldott házaspárokra kikeresített alakban lett teljesítése által kiterjesztetik. S a szeretetlenség ezen tettei által a szelíd keresztyénségnek, annak felséges alkotója által a viszont szeretetben letett alapja éppen azok által céloztatik felforgatni, kiknek a tiszta felebaráti szeretet hirdetése, sőt annak példakénti teljesítése első kötelességük.”) A vármegye már sokadszor kérte az uralkodótól, hogy szigorúan utasítsa a püspöki kart „törvény és törvény iránti tisztelet megsértésével kiadott körleveleinek”, mint minden sérelem forrásainak visszavonására, továbbá ezúttal már arra is, hogy „a törvénynek minden efféle új, helytelen, egyoldalú sőt ennek kijátszására célzó magyarázatától óvakodjanak”. 17-én pedig az egri érsekkel kialakult viszály ügyében fogadtak el újabb határozatot,⁶⁸ mégpedig Pyrkernek (az Illyés Ferenc elleni korábbi eljáráshoz ha-

sonló) törvény elé idézése és szándékos törvénysértése miatti megbüntetése tárgyában. Ugyanakkor a vármegye kénytelen volt erre irányuló szándékát elhalasztani, mivel az intés kézbesítésekor korábban az a formai hiba történt, hogy a hitelesítést végző borsodi szolgabíró Egerben (vagyis Borsod területén kívül) adta ki az okiratot. A törvényes eljárásra kényszerítő borsodiak nem akarták intézkedésük hitelét kockáztatni, ezért az intó levél újbóli kiadása, továbbá ezzel párhuzamosan a február 17-én felállított törvényszék újbóli egybehívása mellett döntöttek. Az érsek — korabeli kifejezéssel — „actiozására” végül nem került sor Miskolcon.

Ennek oka elsősorban a vegyes házasságokkal összefüggő politikai kérdések sokrétűbbé válása volt 1842 folyamán, valamint az a tényező, hogy a liberálisok stratégiája is fokozatosan átalakult: nem annyira a vármegyéek szintjén, a püspöki kar intézkedéseit pusztán végrehajtó plébánosok megbüntetésére koncentráltak, hanem a soron következő országgyűlésen egy liberális szemléletű egyházpolitikai törvény elfogadásának előkészítésére, vagyis a problémákör legmagasabb szinten való rendezésére. Ilylys Ferenc perbefogásának, sőt az egeri érsek borsodi megintésének ügye emiatt egyre inkább veszített fontosságából, míg 1842 végére lényegében már senkinek nem állt érdekében ezek felelevenítése.⁶⁹ Ugyanakkor nem merült feledésbe, hogy Borsod rendei — azáltal, hogy törvénysértőként perbe fogtak egy katolikus papot, aki más vallásúak érdekeit sértő magatartást tanúsított — az ország egész közvéleménye előtt adták a polgári jogegyenlőség gyakorlati megvalósulásának példáját. Ilyés Ferencről még megjegyezzük, hogy 1852. január 22-én Edelény bírójára, bizonyos Tóth Miklós biznyságlevelét adott a plébánosnak arról, hogy az 1848-49-es szabadságharcban nem állt a forradalmi kormányzat oldalára, a bécsi udvarnak mindenkor engedelmes alattvalójaként tevékenykedett.⁷⁰ Korábbi tevékenységére visszatekintve az irat leszögezte, hogy Ilyés papi kötelességét mindenkor híven és buzgón teljesítette, sőt: „sem szóval, sem tettel senkinek botránýára nem volt”.

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy ez a kijelentés a fentebb ismertetett 1841-es áldásmegtagadási ügy alapján aligha felelt meg pontosan a valóságnak.

Jegyzetek

1. Edelény egyháztörténetének feldolgozására (mely egyedülként érintette Ilyés 1841-es ügyét): JOÓ VENCEL: A római katolikus egyház és iskola. In: Sági Vilmos (szerk.): Edelény múltjából. Edelény, 1973. 301-340. p. (továbbiakban: JOÓ, 1973.) 309. p.; röviden ld. még: SOÓS IMRE: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Bp., 1985. 147-148. p.; vö. még: LAKI LUKÁCS LÁSZLÓ: Paptermő Bódva-völgy. (Lelkész írók, költők a Bódva mentén régen és ma.) In: Bodnár Mónika – Rémiás Tibor (szerk.): Tanulmányok a Bódva-völgye múltjából. Putnok, 1999. (Múzeumi könyvtár, 5.) 587-601. p.; ERDŐS VIKTOR: Az edelényi katolikus egyházközség története századunkban. H.n. 1992. (Kézirat: A miskolci Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Adattára, 93.1.4. sz.) stb. Megjegyzés: az Edvi előnevet is használó edelényi plébános nevét egykorúan is írták Illésnek és Ilyésnek egyaránt, jelen közleményben a kortársak többsége (így az érintett) által használt utóbbi alakot alkalmaztuk.
2. VÁCZY JÁNOS (szerk.): Deák Ferenc emlékezete. Levelek, 1822-1875. Bp., 1890. 78. p.
3. A vegyes házasságok ügyével összefüggő, alább ismertetendő egyházpolitikai vita irodalmából: HORVÁTH MIHÁLY: Huszonöt év Magyarország történetéből. II. köt. Bp., 1886. 105-109., 169-287. p.; MARCZALI HENRIK: Lonovics küldetése Rómába. Adalék a vegyes házasságok történetéhez. In: Budapesti Szemle, 64. köt. 1890. CLXVI. sz. 1-26. p.; VÁRADY L. ÁRPÁD: Lonovics József római küldetése. Bp., 1924.; HERMANN EGYED: Lonovics József római küldetésének (1840-41) belpolitikai és diplomáciai előkészítése. Bp. 1934. (A Pázmány Péter Tudományegyetem Egyháztörténelmi szemináriumának kiadványa 1.); CSÁKY, MORITZ: Der Kulturkampf in Ungarn. Die kirchenpolitische Gesetzgebung der Jahre 1894/95. Graz-Wien-Köln, 1967. (Studien zur Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Bd. VI.) 21-28. p.; CSIZMADIA ANDOR: Deák Ferenc egyházpolitikája. In: Tanulmányok Deák Ferencről. Zalaegerszeg, 1976. (Zalai Gyűjtemény, 5.) 11-60. p.; BÁRÁNY GYÖRGY: A liberalizmus perspektívái és korlátai az 1843/44-es országgyűlés vallásügyi vitáinak tükrében. In: Századok, 1990. 2. sz. 183-218. p.; KATUS LÁSZLÓ: Egyházi-politikai kapcsolatok a török kiűzése után (1700-1848). In: Zombori István (szerk.): Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve. Bp., 1996. 171-210. p., 201-205. p.; saját vonatkozó tanulmányainkból: Borsod vármegye állásfoglalásai a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitában, 1840-1841. In: Dobrossy István (szerk.): Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Évkönyv, X. Miskolc, 2000. 207-242. p. (továbbiakban: FAZEKAS, 2000.); A Tiszáninneni Református Egyházkerület állásfoglalásai a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitákban, 1839-1844. In: Sárospataki Füzetek, 2001. 1. sz. 73-102. p. stb.

4. Az augusztus 27-i közgyűlésről és Kossuth ügyéről ld. pl.: KILIÁN ISTVÁN (sajtó alá rend.): Szűcs Miklós naplója, 1839-1849. Miskolc, 1981. (Borsod-Miskolci Füzetek. Irodalomtörténet. Dokumentáció Borsodiensis III.) (továbbiakban: Szűcs-napló, 1981.) 85-87. p.; PAJKOSSY GÁBOR (sajtó alá rend.): Kossuth Lajos iratai. 1837. május – 1840. december. Hűtlenségi per, fogság, kiútkeresés. Bp., 1989. (Kossuth Lajos Összes Munkái, VII.) 650-653. p.
5. Borsod idézett közgyűléseiről: Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár (továbbiakban: B.-A.-Z.m.Lt.) IV.A. 501/a. (= Borsod vármegye levéltára. Közgyűlési jegyzőkönyvek.) 137. köt. (1840) 2920. sz.; B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/e. (=Borsod vármegye levéltára. Közgyűlési iratok.) 3638/1840. sz. Közölve: FAZEKAS, 2000. 216-223. p. Pest és Borsod együttműködésére jellemző, hogy előbbi augusztusi feliratának pártolását „a hazabeli különböző válású, de a közjólét eszközzésébe egyhitű polgárok lelki nyugalmanak megszerzése” érdekében kérte. Borsod pedig novemberben „az egri pátriárka érsek által megyénkben is kihirdetett egyházi rendeletből eredő súlyos sérelem orvoslása tekintetében felséges urunkhoz intézendő felírásunk meghitelesítésére” hivatkozva fejezte ki szolidaritását és a jövőbeli lépések egyeztetésének igényét Pesttel. Ld. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/e. 3648/1840. sz., 223/1841. sz. Borsod vármegye 1841. évi közgyűléseiről (az egyházpolitikai viták említése nélkül) ld.: RUSZOLY JÓZSEF: Szemere megyéje, Borsod Szemeréje. In: Ruszoly József (szerk.): Szemere Bertalan és kora. 1. köt. Miskolc, 1991. (Borsod-Abaúj-Zempléni Történelmi Évkönyv, 7/1.) 70-135. p., 83-89. p.; a megye követeinek az országgyűléseken tanúsított fellépéséről és egyházpolitikai felfogásáról: SERESNÉ SZEGÓFI ANNA (sajtó alá rend.): Borsod vármegye képvisellete a reformországgyűléseken. Követutasítások és követi végjelentések. Miskolc, 1987. (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek, 21.) passim.
6. Erről a témáról részletesen ld. a 3. sz. jegyzetben idézetteket.
7. A község egyháztörténetéről ld. az 1. sz. jegyzetben SOÓS IMRE és JOÓ VENCSEL hivatkozott tanulmányait.
8. Pyrker levele 1839-ből a helytartótanácshoz: Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Novum. (továbbiakban: EFL. AN.) 2629. rakt. sz. (= Ministeria, 1809-1846.) 28/1839. sz.
9. B.-A.-Z.m.Lt. IV. 501/e. 1312/1840. sz.
10. EFL. AN. 898. rakt. sz. (= Az edelényi plébánia iratai, 1805-1885.) 379/1840. sz.
11. B.-A.-Z.m.Lt. IV. 501/e. 3158/1843., 4125/1846., 4466/1846. sz.
12. A tagosítás ügyéről és az egyház birtokairól részletesen: JOÓ, 1973. 311-312. p.
13. EFL. AN. 898. rakt. sz. 1573/1848. sz. (Illyés Ferenc: „Észrevételek az edelényi véduraság, plébános és tanító közt fennforgó s a kerületi esperesi hivatal által velem közölt pontokra nézve.”)
14. EFL. AN. 454. rakt. sz. (= Personalia. Franciscus Illyés.) Összefoglaló életrajz, szám. nélk. Illetve: Schematismus venerabilis cleri archi-dioecesis Agriensis, ad annum Jesu Christi 1848. Agriae, 1848. 114. p.

15. Az edelényi plébánia és filiáinak felekezeti megoszlása az 1840-es évek közepén (%):

	N	róm.kat.	gör.kat.	ref.	ev.	izr.
Edelény	1664	82,03	2,82	14,36	0,42	0,36
Filiák:						
Borsod	312	12,50	6,41	74,36	–	6,73
Kálló	210	45,24	37,10	4,29	8,57	4,76
Múcsony	882	12,81	85,50	0,68	0,23	0,79
Damak	254	7,88	1,18	89,37	–	1,57
Császta	101	27,72	69,30	2,97	–	–
Sáp	63	85,71	7,94	–	1,59	4,76

Forrás: az előző jegyzetben idézett schematismus, 115. p.

Az ekkor Szirák filiájaként működő Finkén 1850-ben 573 főből 51,83 % római katolikus, 6,28 % görög katolikus, 33,16 % református, 8,55 % izraelita volt, mellettük 1 fő evangélikus. Forrás: FARAGÓ TAMÁS: Községeink demográfiai helyzete. In: Sági Vilmos (szerk.): Edelény múltjából. Edelény, 1973. 341-357. p., 356. p.

16. Ezeket ld. pl.: EFL. AN. 1750. rakt. sz. (= Bullae Pyrker Ladislai tangencia, 1827-1847.); 1882. rakt. sz. (= Circulares, 1839-1847.)
17. EFL. AN. 2621. rakt. sz. (= Matrimonia mixta, 1804-1855.) 244/1841. sz.
18. Szücs-napló, 1981. 102-103. p.
19. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 222. sz.
20. Szücs-napló, 1981. 103. p.
21. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 225. sz. Közölve: FAZEKAS, 2000. 223-225. p.
22. MÁRKUS DEZSÓ (szerk.): Magyar Törvénytár. (továbbiakban: MT.) 1657-1740. Bp., 1899. 618-619. p. A törvény a Tripartitum 2. r. 69. és 72. címei alapján a „becstelenség tényének” (factum dehonstationis) büntetését tartalmazza.
23. Fentiek alapján megállapítható, hogy Joó Vencel tanulmányában tévesen írja, hogy az összeg 10 forint lett volna, és a váci vakok intézetének adományozták volna, valamint azt is, hogy Illyés maga kérte a büntetés pénz jótékony célra fordítását. A valóságban az általa befizetett bírságról a vármegye rendelkezett ekként, nem a plébános. Vö. Joó, 1973. 309. p.
24. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/e. ad 226/1841. sz.
25. A birtokon kívül folytatódó perekről intézkedő törvény idézett pontja szerint ide tartoznak a „tisztán hatósági ügyek, vagy amelyeket a megyei ügyész felperessége alatt polgári tárgyakban indítottak”. MT. 1657-1710. 686-687. p.
26. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/e. ad 226/1841. sz. (fogalmazvány)
27. *Pesti Hírlap*, 1841. 16. sz. (február 24.) 124-125. p. Elképzelhető, hogy a tudósítás szerzője azonos a naplóíró Szücs Sámuel ügyvéddel. Vö. 18. sz. jegyz.

28. *Nemzeti Újság*, 1841. 17. sz. (február 27.) 66. p.
29. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 234. sz.
30. Palóczy kéziratban terjesztett beszédének egy példányát felleltük: Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart.Hung. 3106. sz. (= Vallás-politikai röpiratok) 38v-42v. Egy anonim egyházi szerző nyomtatott röpiratban igyekezett Palóczy beszédére méltó választ írni: P*** L** B** megye 2. alispányának a' vegyes házasságok ügyében tartott beszédére válasz. Pesten, 1841. A beszéd és a vitairat részletes elemzését megkíséreltük: Fegyverei a rózsaszín elméncségnek, mennykövei a lélekrázó szónoklatnak... (Esettanulmány irodalmi-stilisztikai eszközök használatára a vegyes házasságok 1841. évi politikai vitájában) In: Szerelem és házasság a reformkorban. Tanulmányok. Veszprém, 2002. (megjelenés alatt)
31. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 233. sz. Közölve: FAZEKAS, 2000. 225-228. p. A határozatot a sajtó csak röviden ismertette: *Pesti Hírlap*, 1841. 16. sz. (február 24.) 125. p.; 23. sz. (március 20.) 184. p.
32. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 235. sz.
33. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 236. sz.
34. EFL. AN. 2621. rakt. sz. 385/1841. sz.
35. Ennek iratai: EFL. AN. 2621. rakt. sz. 462/1841. sz.
36. EFL. AN. 2621. rakt. sz. 844/1841. sz.
37. EFL. AN. 2621. rakt. sz. 526/1841. sz.
38. EFL. AN. 2621. rakt. sz. ad 526/1841. sz.; 558/1841. sz.
39. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban: MOL.) C 76. (= Helytartótanácsi Levéltár. Departamentum religionare Augustanae et Helveticae confessionis.) 1841. 1. kf. 105. t.; röviden: B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/e. ad 2009/1841., utóbbi közölve: FAZEKAS, 2000. 228. p.
40. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/e. 1746/1841. sz.
41. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 1744. sz.
42. A különféle hűtlenségi ügyeket enyhébb büntetéssel sújtó tc.-et ld.: MT. 1657-1740. 576-577. p.
43. *Pesti Hírlap*, 1841. 45. sz. (június 5.) 376. p.; *Nemzeti Újság*, 1841. 43. sz. (május 29.) 170. p.; *Világ*, 1841. 43. sz. (május 29.) 169. p.
44. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 1745. sz., közölve: FAZEKAS, 2000. 228-229. p.
45. Palóczy május 11-i beszédének kézirati példánya jelenleg nem ismeretes. Korábban megjelent: SZÜCS SÁMUEL (közli): Palóczy László két rendbeli beszéde. II. In: Borsodmegyei Lapok, 1884. 2-5. sz.
46. A „borsodi indítvány” történetének részletezésétől alábbiakban értelemszerűen eltekintünk. A korábbi irodalomból ld.: KOVÁCS FERENCZ: Az 1844-ki évi országgyűlési tárgyalások naplói a papi javakról. Bp., 1893.; BÉNYEI MIKLÓS: Oktatáspolitikai törekvések a reformkori országgyűléseken. Debrecen, 1994. 329-339. p.
47. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 2009. sz. Egy része közölve: FAZEKAS, 2000. 230-232. p.

48. EFL. AN. 2621. rakt. sz. Szám nélk.
49. Idézi: Joó, 1973. 309. p.
50. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 139. köt. (1841) 2354. sz.; vö. még: EFL. AN. 2621. rakt. sz. 853/1841. sz.
51. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 139. köt. (1841) 2457. sz. Közölve: FAZEKAS, 2000. 232-233. p.
52. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 138. köt. (1841) 1804. sz. Közölve: FAZEKAS, 2000. 229. p.
53. Illyés és Thassy törvényszék elé idézéséről valamint a történekről röviden tudósított: *Pesti Hírlap*, 1841. 57. sz. (július 17.) 478. p.; *Jelenkor*, 1841. 60. sz. (július 28.) 239. p.
54. Ld. erről: VARGA JÁNOS: Megye és haladás a reformkor derekán (1840-1843). I. rész. In: Kanyar József (szerk.): Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 11. Kaposvár, 1980. 177-243. p., 216. p.
55. MOL. C 76. 1841. 1. kf. 223. t.
56. MOL. A 39. (= Kancelláriai levéltár. Acta generalia.) 1841. 10.028. sz.
57. MOL. C 76. 1841. 1. kf. 223. t., ill. uo. 229. t.
58. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/e. 2874/1841. sz.
59. Ld. még erről röviden: *Pesti Hírlap*, 1841. 68. sz. (augusztus 25.) 570. p.; *Világ*, 1841. 67. sz. (augusztus 21.) 268. p.
60. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/e. 2872/1841. sz. Egy része közölve: FAZEKAS, 2000. 233-236. p.
61. EFL. AN. 2621. rakt. sz. 1231/1841. sz. Megjegyzés: Pyrker életéről, személyiségéről ld.: CZIGLER ÁBEL: Felső-eőri Pyrker János László, 1772-1847. Bp., 1937.; HÖLVÉNYI GYÖRGY (szerk.): Pyrker emlékkönyv. Eger, 1987. Egyházipolitikai felfogásáról ld. ugyanebben a kötetben közölt önéletrajz-részletét, küln. 77-79. p.
62. MOL. A 45. (= Kancelláriai levéltár. Acta Praesidialia) 1841. ad 1179. sz.; ill. ugyanez: EFL. AN. 2621. rakt. sz. 1627/1841. sz.
63. Ez utóbbi 1. §-a kimondta, hogy az ország rendje ellen vétőket akkor is szigorúan meg kell büntetni, ha főpapokról van szó. Ld. MT. 1000-1526. 698-699. p.
64. MOL. A 45. 1841. 1179. sz.
65. EFL. AN. 2621. rakt. sz. ad 1627/1841. sz. (fogalmazvány)
66. MOL. C 76. 1842. 1. kf. 8. tét.
67. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/e. 4073/1841. sz. (fogalmazvány) Közölve: FAZEKAS, 2000. 236-238. p.
68. B.-A.-Z.m.Lt. IV.A. 501/a. 139. köt. (1841) 4103. sz. Közölve: FAZEKAS, 2000. 238-239. p. Az esetről röviden: *Világ*, 1841. 95. sz. (november 27.)
69. Az álláspontokat kölcsönösen fenntartó levélváltásokra az érsek és a vármegye között 1842. február 3-ról, 17-ről, valamint november 16-ról: MOL. C 76. 1841. 1. kf. 93. ill. 119. t.; A 39. 1842. 1.679. sz.
70. EFL. AN. 454. rakt. sz. 182/1852. sz.

* * *

Fridrich János fényirdája

A Borsodi Tájház közleményei 6. számában hírt adunk Rózsa Gábor szentesi muzeológus kollégánk jóvoltából az edelényi születésű Fridrich János 1905-ben alapított, helyreállított fényirdájáról.

Most egy tervezett múzeumi kiadványból adunk részleteket, bővebb tudnivalókat a Fridrich családról, a mesterségről.

Apuka

Tokácsliné Fridrich Ida édesapjáról,

FRIDRICH JÁNOS FOTOGRAFUSRÓL

(Rózsa Gábor kiegészítéseivel)

Édesapámat én már mindig csak ősznek láttam. A családi anekdota őrizte meg, hogy az egykor még vörös hajú fényképész legény az első leánykéréssel bizony kosarat kapott... Az a fekete ébenfa sétatbot mindig a kezében volt, azzal járt, az koppant minden nap pontban fél egykor az előszobában. Ez volt nálunk a terítés gongütése. Apuka egész életére sánta maradt még a Nagy Háborúból, a galíciai srappnelszilánkoktól. Hiába műtötték többször is. A bot és a bice-bóca járás a lényéhez hozzátartozott.

Nemcsak az ebédre érkezett pontosan. Az ő egész életét, így a miénket is óramű szabályozta, melynek rugója a fotográfiai munka törvényszerű rugalmassága volt. A nap mint nap ismétlődő fényirdai folyamatok szabályozták, meghatározták a család mindennapjait. Mindannyian pontosan ketyegő fontos részei voltunk egész életünk ketyegő mindennapjainak. Persze, most már másképpen látom. mint négyéves gyermekkoromban, majd a kisiskolás szemével, azután a nagylány lelkeségével, és most már a „két hetes” (77) korombeli rendkívül meghatározó, összegző emlékeimet.

Ez a szemüvege bizony mindig ott volt az orrán! Mestersége is jobban igénybe vette az amúgy is érzékenyebb kék szemét. A békától mi is féltünk, mert tudtuk, hogyan járt még gyermekkorában. Egyszer lapáttal próbált kitessekélni egy brekkencset, az meg ijedtében a szemébe lövellte a maró nedvét, ami hosszasan elhúzódó látássérülést okozott neki.

Apám a segédjeitől kezdve mindig csak másokért dolgozott. Őrzőm a múlt (XIX.) századvégi leveleket, amelyeket még Edelényből az édesapja, majd az egri Sánc-nyegydből özvegy édesanyja és két húga küldözgetett utána. Hol csak a szomszédos Miskolcra, hol már a felvidéki Lőcsére, hol a pannon Szombathelyre, hol meg már a sáros Szentésre:

„Édes Fiam! Itt küld Mamád három pár ruhát és két zsebkendőt. A szennyesedet szedd össze, és összeírva küldd haza; a zsebkendőkre vigyázz, és ne hagyogasd el. Küld Mamád egy kalácsot, de csak kicsit, hogy meg ne terheld vele a gyomrodat. Üzend, vagy írd meg, mennyi ruha van nálad?

A czipőt igen hamar elnyúztad, hogy már másikat kérsz. Ha már végképpen nem használhatod, menj el Krausz Úrhoz, s kérj tőle egy párat — ha valamelyikünk bemegy, talán a jövő héten, majd kifizetjük.

Kitartó szorgalmat és jó viseletet kívánva / Mamád és testvéreiddel együtt ölel és csókol

Édes Apád”

Édesapja Edelenyben volt kántortanító 26 éven át. Apámat előbb Miskolcra adták be fényképész inasnak Sinayhoz, majd apja halála után Váncsához került. Családjá Egerbe költözött, ő pedig megkezdte a vándorlást. Először Lócsén próbálkozott, majd Szombathelyre került Divaldhoz.

Az inasévekről sokat mesélt. Mint mindenütt az inast, őt is mindenre használták: takarítás, pesztrálás, boltokba, kocsmába szaladgálás közben a szakmát csak leshette. Ezzel szemben a rajzolás a vérében volt. Rengeteget másolt metszetekről, művészi képeslapokról. Több vázlatfüzetét és egy óriási vászonba kötött grafikai mappáját őrizzük a szentesi időkből. Ebben is sorjáznak a gondos kivitelű ceruzarajzok, és az akkori szecesszió szelében kelt tusrajzok, vízfestmények, köztük már több természet utáni is.

A segédlevelével jött az Alföldre, először 1893-ban. Szentes elrettenette. A mai Apponyi tér (akkoriban állatvásártér) egy süppedő sártenger volt. Aki a vasútállomásról a főutca felé indult meg gyalog, annak fapalincsonk kellett egyensúlyoznia. A házak mindenütt szürkék, az aljuk a „tüve-húzóval” feketére volt festve. Megrettent, megfordult, és szépen visszaballagott az állomásra. Amikor megtudta, hogy csak másnap indul Szolnok felé vonat, mégiscsak megkereste a meghirdetett segédi helyet.

Hertzl-Hegedűséknél második otthonra talált. A zsidó házaspár Duna-kömlődről jött Szentesre. Két műtermük is volt, egyik a vásártéren, amolyan fabodé, másik a főutcából nyílóan az akkor még csordogáló Görögös partján, a Károlyi-féle ház tőzsomszédságában, az udvarban volt felépítve. Szép ezüstfenyők látszottak ki az utcára. Hertzl bácsi halálával Fridrichre maradt minden munka. Az özvegyi jogon fenntartott iparendéellyel, mint „Hegedús utóda” működtette a műtermet, és így kulcsember lett a családban.

Az özvegynek két kislánya volt, Ilona és Katalin. Apám Szentesen maradt. Esténként szépen alakultak a barátságok. Sokat fényképezett és rajzolt is saját örömére. Óriás kerekű velocipéddel járta be a környéket.

Joó Bélát, a betegeskedő festőművészt elsőként mondhatta barátjának, majd Kolpaszky György evangélikus tanítót, akivel később sógorságba is keveredett.

Akkoriban a millennium és a századforduló fényességében, Szentes megyeközponti szerepének megerősödésével egyre-másra alakultak a civil egyesületek a városban. Az ifjúság megfontoltan ugyan, s főként a vagyoni helyzet szorításában, hideg fejjel és tudatosan közeledett a transzcendenciák, s így a művészetek felé is. Joó Károly református kántor, orgonaművész és zeneszerző köré, Béla fia barátai, ifjú református és evangélikus lelkészek, az akkoriban államosodó főgimnázium fiatal tanárai gyűltek társaságokba. Működött az Úri Kaszinó és a jótékony felekezeti nőegyletek is tevékenykedtek. Az iparosok megalapították a Jóbarátok Asztaltársaságát, melyben havonta találkoztak. Fő céljuk ugyan a szolid mulatozás volt, de a megszűnőben levő céhek szerepét, a kontárok üldözését és az iparos ifjúság művelődését is elősegítették. Az iparos ifjak önképző köre 1896-ban bontott zászlót, és nem kellett két évtized, hogy a városnak önálló kórusai és szimfonikus zenekara is legyen. A korai szecessziós Petőfi szállodának nemcsak pazar étterme és sörözője, no meg cukrászdája működött a kor igényes szalon-, cigány- és bárzenéjével, de udvarában magyar színház is működött. Önálló társulata ugyan sohasem volt, műsora annál változatosabb, mert a téli színházi évadot mindig követte egy nyári is, egy-egy közönségért vetélkedő vándortársulattal.

Apámnak módjában volt, hogy kedvtelésének éljen. Velocipédjén utazó gépével (egy 50×30×50 cm-es faszervezetű doboz, lencsével és összehajtható fotóállvánnyal, no meg elegendő mennyiségű fakazettába töltött negatív üveglemezzel) járta be Szentest és környékét. Megörökítette az áradó, ki-kilépő Tiszát, a tutajos faúsztatást, vonzotta a nyugvó Nap vízi útjának megörökítése. Végigfényképezte mind a 24 szélmalmost, a város összes középületét ugyanúgy, mint a cigányputrikat és a jelentősebb tanyákat, csárdákat.

Saját műtermét 1905-ben nyitotta meg. Teljesen hitelből építette fel a magyar ortodox görög templom, az ún. „Görög Udvar” területén. A templomot akkor még vaskerítés védte, és ott sorakoztak az egyházi hivatal helyiségei, a tanítói és kántorlakások is az udvarban. A főutca felől az emeletes paplak (görög bérház) állt, földszintjén üzletekkel, és a szép bolthajtásos nagykapuból épp a fényirda portáljára lehetett belátni, bejárni. Szerencsés helyen volt, mert a nagy udvaron még később is mindig elfértek a hintók és a kocsik az egész fényképezkedő násznéppel együtt.

A napfényt az üvegtető engedte be, s az első bizony nem volt megfelelően vastag. Ezért nádszövet védte, s amikor a felvételezés következett, odakint fel kellett csavarni a nádszőnyeget. Még a Hegedűs-féle műterem-

belsőről is készített rajzokat, és egy régi megsárgult levelezőlapot is örököz, melyet édesanyjának küldött Egerbe. Ennek szélén olvasható:

III. Kedves Anyám! Szentes, 1899. Április
A levélben említett, és Dezső által vett levelező lapokat, ha nem egri képek vannak rajta, akkor ne küldjétek el, mert úgy sokkal szebb, és tisztábbal megmarad. Ezt, amint látjátok magam csináltam, és a műterem van rajta.

Csókol Jankó

A római hármassal jelzi, hogy ez már a harmadik levelezőlap-híradás volt saját felvételével az új, szentesi környezetről. A halvány képen is jól kivehető a bal oldali falba illesztett üvegablak-sor, fölötte a fényvédő, tompító vászonnal takart üvegtetővel. Lent balra, az üvegablak-sorral szembe állított retusáló asztal, és egy székhöz lóg be, hátul a kerti környezetet imitáló háttér-dekoráció. Előtte fejtámlás szék (stoki) áll a médiumok számára, jobbról pedig egy fehér derítő vászon elé állított óriási háromlábú statívon azt az iparművészeti egyedi fakamerát látjuk, mely még most is a legrégebbi instrumentumunk. Szövegéből is ugyanaz derül ki, mint már több másik fennmaradt fényképes lapjaiból, hogy saját felvételű szentesi lapokkal látta el családját is, hogy képei megmaradjanak, inkább egri képeket kért postára adni cserébe.

Szentes főterét ábrázolja egy másik saját felvételű lapja, de ez már nem fotópapíron, hanem fekete-fehér nyomtatásban jelenik meg, és Untermüller Ernő kiadásában a legelső szentesi levelezőlapok közül való. Dezső öccsének írta:

Szentes 1899. október 1-én

Kedves Öcsém! Megérted, hogy minden második nap írni fogsz, de úgy látszik, nem váltod be szavaidat. Írj minél előbb, csókol Jankó.

Ennek a levelezőlapnak több kiadása is volt, köztük egy majd 180 fokos nyílású panoráma-képpel, melyet olyan ügyesen montíroztak, hogy észre sem venni az illesztést, és az alföldi sík látóhatár sem görbül meg rajta a felvételező lencse torzítása miatt. Fridrich már a kezdetektől fogva ugyanazzal a lencsével nagytított, mint amit a felvételezéshez használt. A torzított negatív-fénymenetet visszafelé ellenkező előjellel javította, így a nagytított papír-képei mind-mind elrajzolás-mentesek maradtak. Különösen a portré-felvételek élethűsége terén tért meg a kamera-konform objektívek használata.

A műtermi felvételek között nemcsak a megrendelők szerepeltek. Saját művészi igényének megfelelően karakter-figurákat örökített meg, szép menyecskéket, jellegzetes figuráit az Alföldnek. Volt erre ideje, mert fő-

ként a mezőgazdasági élet ritmusának megfelelően alakult a műterem forgalma is. Év mint év mindig jellemző maradt, hogy a nagy forgalom Szent Mihály nap (IX. 29.) után volt, a gazdasági cselédek átszerződésekor, meg a kukoricatorést követő lakodalmak idején. Meg még Karácsony táján, amikor az összegyűlt rokonsággal családi felvételekre érkeztek a „népek”. Szilvesztertől Húsvétig jóformán leállt az üzlet forgalma. Ilyenkor nap nap után úgy érkezett haza Apukánk, hogy: „Egy lélek se volt!”

Igényes baráti kör alakult ki a műterem vendégeiből. Jellemző módon csak férfiak, de nem akárik. Jól érezhették magukat vasárnap délelőttönként istentisztelet vagy mise után, míg otthon az asszonyok sűrűgtek forogtak az ünnepi ebéd érdekében. Az urak ilyenkor inkább csak a műterembe jártak traccsolni. Szerethettek itt időzni, mert az ateliert „ATI”-nak becézték. 1908. március 13-án, Fridrich egy csoportképet is készített „Az ATI és látogatói” címmel. Két díszvendége, Joó Károly kántor, és az udvargazda görög pópa köré a helybéli bankáron kívül festőművészek, verselő, írogató tanárok és egy imaház-építő lelkész, Joó Béla képeinek alkalmi tárlatában álltak lencse elé. Mindegyikük úgy, ahogy a háta mögött kiakasztott képhez kötődik. Egyedül Fridrich János nem állt bele a csoportképbe, pedig a bal sarokban ott volt a róla készült Joó-festmény is. (A műteremben ma is ott áll a portré egy stafflin festőállványon.)

Ebben az időben már készen állt az új evangélikus templom, az iskola és a tanítói lakás is. Sulcz Erzsébet nagynéném esküvője volt az első a templomban Farkas Lajossal, a vásárhelyi gimnázium tanárával. A harangot Sulcz Endréné, Franciszti Mária ajándékozta, az ő férje is ott volt tanár. (Ő volt az, akiről Kiss Lajos néprajzkutató tudós oly szépen emlékezett meg az egyik kötetében.) Sulcz Károly városi pénztárnok és az egyházi főgondnok és polgármester leánya, Kristó Nagy Lídia házasságából született harmadik leányt, Sulcz Idát Apám hiába kérte meg, a rátarti szülők kikoszorúzták... Nem adták lányukat egy jöttment, vörös hajú fényképész legényhez... De a szülők pár hónap múlva meghaltak, a fiatalok azonnal összeházasodtak. A boldogító igent Ida maga mondta ki, de gyászruhában esküdtek meg. A hat Sulcz-gyermek közül a még kiskorú Gizellát az ifjú házások vették gyámságuk alá. A Sulcz-örökségre, ami akkor a Harrucker utcai házból és kb. 60 hold földből állt, a gyámhatóság is rátette a kezét, így a fiataloknak szinte semmi sem jutott.

Özvegy édesanyja és két kishúga, Erzsike és Marika az egri Sáncnegyedből (Szőlő utca 11.) varrták, slingelték a staffirungot: ingeket, ágy-neműt, ágykabátokat, alsószyoknyák és nyitott nadrágok tucatját. A csodálatos, arasznyi széles fehér-hímzések, csipkék hada hajókofferban érkezett Szentesre, majd hozzánk került az árvákkal együtt.

Apám ekkor vette meg az Iskola utca 5. szám alatti, vályogból vert kicsi öreg parasztházat. Innen már nekem is vannak emlékeim, de fényképek is tanúsítják, hogyan történt a kicsinosítása. A mennyezeti gerendákat faburkolattal fedette be, gyönyörűen ráapplikált fa-girlandokkal. A nyitott verandáról belépve, a középső szoba mennyezeti faburkolata is rozettás volt. A falak telve festett tányérokkal és már akkoriban is sok-sok festménnyel. A harmadik szoba maradt fagerendás. De ez olyan nagy szoba volt, hogy itt fért el az öt ágy, és még az ebédlő asztalt is itt lehetett hosszúra kinyitni. A jól benapozó déli oldalára nagy ablakokat rakatott be. Széles párkányok szolgáltak tanuló asztalként is a mi számunkra. Apám számára külön műterem-szoba volt meghagyva. Itt volt az önálló festőállványa, és a rengeteg könyve... Egy különálló nagy kamrát foglalt le a gyámgyerekek staffirungja és teljes bútorhozománya. Az utca kockakövezete az Úri utca (Petőfi u.) sarkától csak a Péter Pál Ottokárek házának végéig volt kirakva, így mielőttünk már ősszel, télen és tavaszon is feneketlen sártenger került el.

Nem gyerekfejjel nőttül Apám! Első lányuk 1914-ben született, és alig nyolc hónapos korában meg is halt. Utána jöttünk mi, 1917-ben Erzsébet, 1921-ben Katalin, és 1922-ben pedig én — mindannyian lányok! De mégsem csak öten, hanem mindig többen, tartósan pedig heten voltunk a gyámgyerekekkel együtt. Amikor kis-nagynénikém, Gizella Kecskemétre ment nőül Jolán nővére után, gyámságukba került az 1912-ben született Gyuszika, és az 1914-es Marcsika a hősi halott dr. Sulcz Gyula, és Apám húgának, Fridrich Máriának hadiárvája. Apám húga ugyanis a sógorával házasodott. Ehhez Apámnak kellett megvennie Mária hozományát, a házat és a bútort is, hogy a vőlegény sokkal tehetősebb családjának szintjén a messziről jött menyasszony is megfeleljen. Ez a többszörösen is szoros családi kapcsolat Apám egész életén végighúzódtott. Így a gyámoltott neveltetése visszahatott saját gyermekei, a mi pendülésünkre is.

A „magyar betegség” (Morbus Hungaricus) a Kárpát-medence lakosságának felét sújtotta. Az ő családját is az vitte el. Apját, anyját, Erzsike kishúgát és Dezső öccsét is segítenie kellett, amikor megbetegedett Dezső Tarnaleleszen volt nő, családos tanító, és onnan került gyógykezelésre ide Szentésre. Itt nyugszik a temetőben. Apám tudta a betegség ellenszerét is. A megelőzés számára alapvető családi jelszava: — *Jó koszt, és jó levegő!* volt. De még a jó mozgást is igyekezett számunkra biztosítani. Mindig annyit, amit az igen csak zárt körülményű szakma mellett megengedhetett nekünk.

A Nagy Háborúban Galíciában harcolt. Aknaszilánkoktól sebesült a bal oldala. A sok műtét után is örök életére sánta maradt, kb. 40 apró szilánkkal a lábában. Sebesülése ellenére nagyon későn szerelték csak le.

1916-ig tartották vissza egy budapesti kórházban. A betegállomány ugyan neki nem, de a fényképész tudománya a hadikórháznak nagyon jól jött.

Pedig vajmi vidáman indult Fridrich népfőlkelő tizedes 40 évesen a csatába:

Vasárnap délután!

A tizedes úr rövid fekete botjára támaszkodva sántikált az iroda felé avval a szándékkal, hogy majd szabadságot kér. Amint odaér, éppen akkor jön kifelé az írnök és a doktor;— Éppen jókor jön Öregem!— Majd lesz olyan szíves délután az irodában tartózkodni, hogy ha esetleg előfordul valami, legyen, aki intézkedik! Mert mi nem jövünk be...

A tizedes úr tehát savanyúra vált arccal foglalja el helyét, s egy pár későn jövő embert útba igazít. Nem tudja, mit csináljon. Unalmában leül levelet írni: „Vasárnap délután!”

De a levélírás is olyan unalmas. Már a második papírt tépi szét a tizedes úr. Mégsem találja el a kellő hangot, míg végre aztán sikerül. A legnagyobb csend borul az irodára. Csak a tollának percegése hallszik:

Kedves Idám!

Egy kissé bosszantott, hogy éppen a legfontosabb dologról nem írtál. Arról, hogy mit végeztél a Vöröskeresztnél? Mert ugye Te is elismered, hogy most ez a fő, mert hogy ha ezt most elszalasztom, hát nem tudom, mikor fog ilyen alkalom jönni!

A Merkúr ügyibe először itt akarok biztos lenni, hogy van-e neki joga ennyit követelni. Itt van egy bank-iroda, majd ott kérdezősködöm. A csoportképre nézve már írtam. Az a fő, hogy a gyermek támaszkodjon, mint ahogy föl is rajzoltam, és lehetőleg délelőtt jöjjenek, hogy rövidebben lehessen exponálni...

Négy óra. Kezd sötétedni. Én is felszedem a sátorfámat, és bemegyek a városba. Pénteken voltam moziban. Egy rendkívül bájos dolgot adtak (Nem megyek férjhez soha.) Nagyon szerettem volna, ha itt lettél volna. Rég láttam ilyen kedves dolgot.

— Hogy van Marcsa? Úgy szeretnék már hazajutni, hogy mindig a közeltekben lehetnék. Amint az én ügyem valamerre fordul, azonnal írni fogok. Sokszor csókol benneteket

János

A levél alján szépen lerajzolta a kis Máriát a nagy füles mózeskosárban.

Ebben az időben édesanyám vezette a műtermet, és Koncz Antal szobrász volt a fő segítsége. Alig győzték a sok munkát, hiszen a hadba vonuló, vagy az itthon maradt család magáról készített fényképeket, hírvivőnek a harcmezőre. Amikor Apuka hazajött, a háborús bevételből 60 katasztrá-

lis hold földet vehettek volna Anyuka nagy örömeire. Apuka válasza a családban sokáig szállóige maradt: „— *Egy fenékkal csak egy lovat lehet ülni.*” Nem vettek földet.

Itt jegyzem meg, hogy Koszta József festőművésznek is ekkor kezdett dolgozni Fridrich János, aki alig 14 évvel volt csak „fiatalabb” — akkor éppen 44 éves. De Kosztának 1917-től 1922-ig kellett szinte látástól vakulásig festenie Singer és Wolfner szerződötetésére, hogy megvehesse a Várháti tanyaföldet, és az is csak 24 holdat tett ki.

Gyerek volt bőven! Az én érkezésemtől már 46 éves volt Apám. December 10-re óriási hó esett. Utat kellett lapátolnia, hogy ki-be járhassunk. Anyám sürgette, hogy induljon bábáért, de Apuka még korainak tartotta felkelteni. Mire elment érte, és megérkeztek, én már egyedül megszülettem.

Mérhetetlen szeretettel nevelgettek minket. Apánk is részt vett a heti fűrésztésben. Behozta a kádat a konyhába, a hátán cipelt bennünket be a szobába, akkor már tisztán... A kis fehér ingecskéket a csipke mintájukról különböztettük meg. Éjszaka is mindig ő kelt fel, ha valamivel el kellett látni bennünket. Biztonságos, boldog gyermekkoromra emlékszem. A napi ébresztő rigmusát — „Tej, túró, tejfel, ...” mindig személyre szólóan dalolta. Majd: —, Hasatokra süt a Nap! A jó koldus már a hetedik faluban jár!”

Óvodába nem jártunk. Második voltam (1930), amikor felépült a Kossuth téri református iskola. Még elemisták voltunk, de már segítünk a műteremben. Amíg Apuka a sötétszobában volt, mi őriztük a műtermet. Ha jött valaki, szóval tartottuk, amíg elő nem tudott jönni. Gyorsan elpakolta a fényre érzékeny papírokat, amikor a „kopírozás” folyt. Így hívtuk a kontakt másolást, a nagy 40×50 cm-es másolókerettel.

Ahogy nőttünk, úgy kerülhettünk egyre beljebb a laboratóriumba is. Sziszike (Erzsébet) exponált, Apuka hívta elő a képeket. A leggyakrabban Kata vagy én ültünk a padon. Előttünk két nagy tálca; egyikben víz, a másikban fixirnátron. Az öblítő vizet gyakran cseréltük, 20–30 kép után. A metolos hívó így nem színezte sárgára a fixirnátront. A fixálási időt is nekünk kellett figyelni. A földön levő tálcából 10 perc elteltével kellett a képeket kidobni a vízbe. Persze egyenként, és türelmesen visszacsöpögtetve a nátront. A kép élettartamát az alapos áztatás garantálta! Legalább hét vízben, majd két óra hosszat lett csak kész. A vízcseréhez két tálcát használtunk. A képek hol arccal felfelé, hol meg fordítva kerültek a frissebb, újabb áztatóvízbe.

A vizet a főtérről hordtuk. Ugyanarról a kifolyóról, melyből a konflis sor lovacskáit itatták. (A mostani — reméljük megszűnő — zászlórudak környékén volt.) Amikor ez nem folyt valamiért, a Vármegyeház előtti nagy kútra kellett járni a két hatliteres bádóg kannával. Egyébként meg ázott kútvíz a görög udvarban is volt. Állt ott egy gémeskút, ahonnan már

csak 10 éves korunkban húzhattunk, méríthettünk vizet. A fülünkben duruzsolt az anyai aggodalom: Bele ne hajolj, bele ne ess!

A kiáztatott képeket kiszedtük, fehér lepedőre raktuk és leitattuk. Majd átraktuk egy másik, száraz lepedőre. Előfordult, hogy a műterem szőnyegén négy lepedőnyi helyet is a száradó képek foglaltak el. Hetente kétszer volt másolás, ragasztás rizskeményítővel... A család heti „menetrendjét” a fényképész munka mennyisége határozta meg. A műterem szokásos nyitva tartása reggel 8-tól délután 1-ig, azután 3-tól este 7-ig volt. De ha valaki csak délben ért rá eljönni az elkészült munkáért — és ilyen jócskán akadt is —, akkor ebéd helyett ügyeletbe mentünk.

Zárás utáni munka volt a kopírozás, szépiázás (barna árnyalatú képek főzése), meg a fényesítés is. Mint ahogy a nyitva tartás előtt, sokszor még hajnalban készültek a negatív és pozitív hívók vegyszerei. A vegyi anyagok pontos mérése, megfelelő sorrendű, idejű és hőmérsékletű feloldása is több órás, felelősségteljes munka volt.

Az amatőr megrendelések — úgy 1930-tól fokozatosan — egyre több laborálási feladatot jelentettek számunkra. Ezek fényesítését, körülvágását, cakkozását és pontos elszámolását mindig a kisebbik lányok, Kata és én végeztük el. Az is szokás volt, hogy a műtermi felvételekből plusz egy képet készítettünk a kirakat számára. Apukának a városban összesen kilenc kirakata volt. Ezek frissítése megkívánta a kiállítani való képek állandó rártartását.

A legkeményebb munka — emlékeim szerint — a nagyításhoz szükséges napfény tükrözése, a tükör mozdulatlan tartása volt. Már nyolc évesen foghattam a kb. 40×50 cm-es tükröt. Mindig olyan szögben kellett tartani, hogy a visszavert fény pontosan a „nagyítós” ablakra essen. Az egyik ablakszem helyébe ilyenkor egy óriási kondenzor lencse került. A megvilágítás ideje a 3–5 perctől néha a 20 percig is terjedt, a nagyítás mértékétől függően. A déli verőfényes órák voltak erre a legalkalmasabbak. — Hát napoztunk eleget! Még most is ugyanúgy emlékszem a fényérzékeny negatív üveg kettévágására. Ezt viszont teljes sötétben kellett elvégezni a gyémántfejű vágóval. Rontani nem lehetett. Nagy biztonsággal, rutinszerűen csináltuk.

Egy óramű pontosságával működött, jött-ment, tett-vett a ház apraja nagyja. De ezt a precizitást egyikünk sem kényszerként élte meg, még gyerekfejjel sem. A kötelesség mögött személyre méretezett felelősségtudat volt mindannyiunkban, a tevékenységgel együtt ízleltük meg a munka örömét már jókorán. Hogy szüleink hogy érték ezt el minálunk? Azt hiszen pusztá példamutatással.

A szűk szakmán kívüli tevékenységünk is adódott bőven a műteremben. Emlékszem egy reggelre még kisiskolás koromból, amikor én voltam

a soros begyűjtő. Fázósan ügyetlenkedtem a redőny-felhúzással, majd az ajtónyitással, amikor a főutcán posztoló Székes rendőr bácsi segített ki. Nagy szerencse volt, hogy a görög udvar hátsó részében előbb Gyuriczának, majd Szlovák Györgynek volt tüzelőanyag kereskedése. Női munkának számított — tehát egyedül Apánk nem végezte — a rengeteg függöny felkarikázását. Két-három évente cserélni kellett, mert jóformán szétette a Nap mindegyiket.

A műterem berendezése még most is a szemem előtt van. Igényesen és hangulatosan sorjáztak a falon a művészi fotók, alattuk a bútorok is folyamatosan bővültek, cserélődtek. Néhány míves darab szolgált a családok elhelyezésére. A gyermeki szemet bővölte egy kis játékszekér, elébe fogott, valódi lószőrrel bevont, felkantározott lovackáival. Egy egész láda telisteli játékkal; nyuszi, malacka, bohóc, húzós kakaska, dob és labda. A szép szecessziós üvegszekrény rejtette a mirtuszos fátylat és a fehér kesztyűt egy papírmásé menyasszonycsokorral. Szükség volt ezekre, ha eredeti nem akadt.

Pironkodva írom, mi mindent adott nekünk Apám, mert az édesanyánktól sem kaptunk sokkal kevesebbet... — Mit kaptunk tőle? Elsősorban családi biztonságot, melyben a szerető türelem volt a legfontosabb. De megmutatta a munka örömét, és a szabadidő tartalmas értékét is. Rávezegett az emberek becsülésére, a demokrácia gyakorlására, és annak korlátozására is. Erőt adott későbbi magánéletemhez, hogy a történelem számtalan fordulatát, a váratlan megcsúfolást ugyanolyan higgadt mértéktartással tudjam elviselni, mint a megdicsőülést. A morális értéket soha nem papolva, hanem tettekből tanultam. Persze nem hiányozhattak az okulásra jó anekdoták mellől az orrbanyomások tanulságai sem. Olvastunk, játszottunk, neveltünk. Mindig együtt!

Jóságos mosolya, ahogyan ébresztett reggel: „— Tej, túró, tejfel, Fridrich Idi kelj fel! — Tubukáim!” — így szólított minket. Ugyanezzel a mosollyal túrta, hogy az udvar összes vadgalambja a vállára, a fejére szálljon, amikor így etette a hóban éhezőket.

Emlékszem a kezére. Bal körmei örökre sötétbarnák maradtak a metoltól, mert sohasem használt gumikesztyűt — csipesz talán még akkor nem is volt divatban. Kézbe fogta, simogatta a fotópapírokat. Ugyanígy gondos, szeretetteli kézmozdulatokkal festette — csak a maga gyönyörűségére — képeit. Ugyanígy vette kézbe minden nap a könyveit!

Olvadás nélkül nem múlt el nap. A fotóművészet, a képző- és iparművészet lengte be a környezetünket. Az otthonunkat, és az ő műtermét is. Korán megtanultuk, hogy mi az a minőség, és hogy mi is az igaz. Ha elkezdek emlékezni, máris ipartörténetet mesélek. Azután már a magam éle-

tét, hisz ki tudná elválasztani az övét az enyémtől? Hiszem, hogy mi csak úgy folytatódunk egymásból...

Talán csak a zenében voltunk elmaradva. Sziszike nővérem zongoratudása itt-ott elért néhány dallamos Chopin-etűdig, de már ezzel is meghitté tudta tenni az otthon légkörét.

Ruhatára mértéktartó, és mégis igényes volt. Bár már nagylánykorunkban fel-felláztunk a drapp ellen. Ha anyagot vett, mind az ötünknek, tehát magának is vette. A fazont pedig már ki-ki maga-magának tervezhette meg. Ha Budapestre utazott — mondjuk kiállításra —, és ez nem túl gyakran esett meg, akkor összeszedhettük a sérült babáinkat, mert képes volt felcipelni őket, és beadni a babaklinikára... Katának volt a legtöbb babája, és gyönyörű ruhákat varrt nekik. Amikor egyszer egy Schmoll cipőaszítás reklámmal egész alacsonyan húzott el a repülő felettünk, a zúgásra Kata is kirohant, keze ügyében a nádszékbe ültetett babákkal. Felbukott, a babák feje meg porcelánból volt, így azután mind összetörtek. Csomagolhattuk a Budapestre vinni valót Apánknak.

Megnyílt az új strand, mi mindhárman úszni tanultunk. A pázsítja olyan gyönyörű volt, hogy még mezítláb is mindenki kikerülte. Csak a nyolc páva sétált, tollászkodott rajta. Nekünk fakabinos bérletünk volt. Minden délután kimehettünk, de ötre a kopírozásra már a műteremben kellett lenni!

A cirkuszban mindig páholy-jegyeket kaptunk, mert a villanytelep — igen ritka — 150 Voltos feszültségű áramot szolgáltatott. Ilyen feszültségű nagyteljesítményű égő meg csak nekünk volt a műteremben. Ha kölcsönadtuk, cserébe ott ülhattünk akár mindegyik előadáson, amikor az égők égtek.

Esténként, télen-nyáron családostul kísértáltunk a vasútállomásig és vissza. Akkor még nem épült meg a MÁV kolónia és a nádason átvilágított a villanytelep fénye. A családi hangulatok között igen kedves előttem a mindennapos cipőpucolás. Apukával az élen, mi gyerekek nagyság szerint sorakoztunk fel a veranda korlátján. A sárkefét, a bekenőt, a fényesítőt kézről kézre adtuk. Mindenki a maga lábbelijét hozta rendbe.

Élményszerű volt az állatokhoz való szoktatásunk is. Egy nagy fehér angóra cica élt velünk; Micike. A kölykeivel sokat játszottunk. Megmértük őket mérlegen, talicskázattuk mindegyiket. Húsvétkor, a rejtvény megfejtésemre a Sima-féle újságszerkesztőségben nyertem egy fehér nyuszit. Szabardon élt a tágas kertben, és mi sem nyaggattuk — igazán! Önálló lett, és kiszimatolta az árpás edényt. Kávépirításra tartottuk a konyhában. Jól belakmározott belőle. Ilyen óriási nyuszit azóta sem láttam. Végül aztán el kellett ajándékozni. A bagoly eredetére már nem emlékszem. De ott volt a kamrában, egy nagy faládában. Nagyon bűdös volt, mert Apuka egérrel etette. Abból is bőven volt a házban. Egyszer csak kiszökött, és felszállt

egy közeli fára. Kővé meredve lesett áldozatára, majd elhagyott minket. Gólyánk alig volt egy napig. A vihar verte le. Becsuktuk a kamrába, s míg meg nem javult az idő, nem is nagyon mertük megközelíteni. Egy vadkacsa pár, Fánika és Donald számára egy kis tavacskát alakítottunk ki az udvarban. Fánika váratlanul eltűnt. Több hét is eltelt nélküle. Egyszer csak előtottyogott a konyhában, és ott billegett utána az öt kiskacsája. Nagy örömminkre nálunk nevelkedtek fel. Amikor egy igazi pávával gyarapodott az állatsereglet, nem is sejtettük, hogy ez lesz a kacsák veszte. Etetéskor rendre fejbe koppintotta a kiskacsákat, azoknak meg annyi se kellett. Szépen belepusztultak. Az átvonuló madarakat telente mindig megcsodáltuk, ahogy lecsaptak a bokrokra, s ellepték a fákat. A Nagy Brehm kötetből kerestük ki őket: pírókok voltak. Kutya is mindig volt a háznál. Kis korcsok, a soros kölykeikkel. Egy nagy farkaskutyánk is volt már a Kossuth u. 14-ben, de töle meg annyira félték, hogy inkább el kellett ajándékozni. Amatőr képeink hősei a kedves háziállataink voltak.

A szabadidőnket mindig tartalmasan és mindig együtt töltöttük el. Öt-éves se voltam, amikor korcsolyapályára mentünk. A ligettel szemközi focipálya mellett volt felöntve egy rész. Elvitt minket a kenyérgyárba, ha ott volt megrendelése. Akkor még mindegyik házban gölöncsérek éltek. Reklámfotókat készített nekik a teljes kollekciójukról a műhely környezetében. Vele mentünk a villanytelepre és a jéggyárba is. A tanyai felvételekhez is elkísérhettük. Így láthattunk cséplést, szénagyújtást, állatokkal való foglalatосkodást.

Ahogy nőttünk, úgy ügyesedtünk, és ezeket a külső felvételeket önállóan mi gyerekek, süldőlányok (?) végezhattük el. Nagy kerékpáros túrákkal kötöttük össze a sokféle helyszínt. Kaptunk saját fényképezőgépet is, hogy a saját kedvtelésünkre amatőrkedhessünk. Emlékezetes egy belvárosi látogatásunk Rablóczy doktoréknál, ahová Koszta-képeket nézni vitt magával Apuka. A háziak nem voltak szokva gyerekekhez, minket nem is akartak beengedni. De Apuka megnyugtatta a hölgyet, hogy semmi kárt nem teszünk, s így az élmény a miénk is lehetett...

Bezzeg hangos lett az Iskola utca a Kristó-ház elkészültével. Az a három gyerek, kettőjük hótt rendetlen, elkényeztetett fiúcska. Azután a szomszéd Mérey-házban még egy fiúcska, s ezekkel szemben hangadónak a két kicsi lány, Kata meg én, mi ketten számítottunk. A Kristó-gyerekekhez sok iskolatárs járt. Nagy játékok emléke maradt meg bennem. Mindegyik közül a legkedvesebb a vízipuska háború! Apuka is beállt segítségül a két kislányhoz — töltogetőnek —, amikor a Méreyék kerítésén keresztül „tüzelünk” a vízzel a Kristó-gyerekekre.

Ifjabbik Kristó Nagy István művészeti író így emlékezik a gyermekkori szomszédságra az „Egy olvasó útja a véletlentől a tudatosig” c. írásában:

„Zenei-színházi művelődésem kezdeteire emlékezve kissé előreszaladtam: mindez már a harmincas évekre utal s még nem volt szó képzőművészetről és irodalomról. Pedig ezek is kisgyerek koromtól kísértettek. Az előbbiről szólva először egy kiváló fényképészről kell megemlékezni. Fridrich Jánosnak hívták s művésze volt a szakmájának, közben műgyűjtő is — és dilettáns festő. Ahogy világszerte egyre inkább megbecsüljük a régi fényképeknek nemcsak dokumentatív, hanem művészi becsét: őt is föl fogjuk még fedezni (mint ahogy vásárhelyi kollegájával, Plohn Józseffel Dömötör János jóvoltából ez már meg is történt).

Nos, nekünk is volt egy pár szép képünk: anyám hozományaként két gyönyörű korai Tornyai (a harmadikat apám boldogan elcserélte két Neográdira — azt hitte, jó üzletet csinál, annál is inkább, mert az utóbbiak jobban megfelelték ízlésének). De ami a szomszédban lakó, nálunk kisebb jövedelmű és szintén három gyermekes Fridrich fényképésznél látható volt, azt csak most méltányolom igazán, de már akkor hatott reám: Hollósy, Rippl-Rónai, Ferenczy, Gulácsy és persze az alföldiek, élükön Kosztával. Ezeknek a képeknek a mindennapi szemlélete, s a családnak művészetekkel kapcsolatos megjegyzései is hatottak rám: majd harminc évvel később e hatások tettek műgyűjtővé.”

Kristó Pista kedves emlékezéséhez szívesen tenném még hozzá, hogy a képeken és szobrokon kívül ez az otthon gyönyörű szőnyegekkel volt tele. Zongoratarakónak, fali dísznek és még ajtó helyett is két perzsa szőnyeg volt felszerelve. Két szekrény teteje csak üveg és porcelán kelyhekkel, serlegekkel volt tele. Ezek már nem fértek el az üvegezett vitrinekben, mert már teli voltak válogatott iparművészeti remekekkel, egyedi márkás porcelánokkal, gyarapodtak, hiszen a műtermi kellékek cseréjekor a legszebb darabok a lakásba kerültek. Nagy Árpád grafikus-ötvösművésztől gyűrűk, karkötők, medálok mellett kis méretű ovális és kerek ezüst ereklye-fényképtartók kerültek hozzánk. Szolga Gyula vásárhelyi műbútorasztalos mívesen dolgozott nekünk. Szép Béla faszobrász munkáiból is legalább 6–7 darabunk volt. Amire emlékszem: *a Koldusasszony, Oroszlán, Béka doboz, a Három majom és a Három leány* alakos kis kerek asztal, stb.

Koncz Antal szentesi szobrásszal nagyon szoros baráti kapcsolat fűzte össze. Gyuszit, Sziszikét, Katát is megmintázta. Később hozzánk került a huszár hősi szobor, a világháborús emlékmű márvány-bronz kispasztikája, valamint az 1927-ben a Múcsarnokban szereplő három zsánerfigurája: *a Csellós, a Furulyázó, és a Korsós lány.*

Vásárhelyre is elutazott, amikor a majolika gyárban kísérletezett Endre Béla, Medgyessy, Rudnay és Tornyai. Az akkor készült vázából húszt is megvett. Az orosházi Rezes Molnár Lajos festőművész az egész család portréit elkészítette. Sziszikéről szinte folyamatosan születtek a művészportrék; Hagyik, Kováts Károly, Prohászka is megfestették. Kováts még miniatúrákkal is kirukkolt, amikor Apuka szüleit is megfestette fotográfiajuk után.

Férjem, Tokácsli Lajos festőművész memoárjából idézek:

„1935 nyarán történt, hogy bementem a Fridrich műterembe. Itt minden festő, szobrász megfordult, ha jó sorsa rövidebb, hosszabb időre Szentesre hozta. Olvasta a rólam megjelent cikket a városi lapban, és a legnagyobb öröömre a következő ötletet kaptam tőle: — Tudja mit, fiatalember? Hozzon egy taxit, kimegyünk Kosztához! Én bemutatom magát neki, és ha valaki illetékes, hogy véleményt mondjon a dolgairól, az Koszta úr. Bizton megszívlelheti a tanácsát, s talán még a segítségére is lesz.”

Apám régi vágya volt, hogy a műterem és a lakás együtt lehessen. Ennek érdekében vette meg a főutcai (Kossuth utca 14.) Dobrai-házat. Nagyon jó helyen, szemben az evangélikus templommal, a „Meváltóhoz” címzett gyógytárral. Egy rettenetesen elhanyagolt ház volt. Az árát nem tudtuk, de nagyon sokba kerülhetett Apánknak. Ráadásul a régi tulajdonos bácsi holtig eltartását is jelentette. Az udvara olyan mély fekvésű volt, hogy 200 kocsi földdel kellett feltöltenünk. (A Görgös völgyének nyugati oldalára esett.) Elkezdődött az átépítés és felújítás. Az utcafronton három bérlő: egy cipész, egy gumijavító és egy kelmefestő működött. Az első kettő műhelyének helyén épp akkor alakított ki magának irodát Szeder ügyvéd úr. Nagy ablakokat véstek be az utcafront felől. Ettől kezdve Anyukának nem tellett cselédre.

Engem hagytak, mint a legkisebbet és leggyorsabbat, a legtöbbet segíteni neki. A költözködés is egy egész nyarat vett igénybe. A műgyűjtemény darabjait, a festményeket, a szobrokat és a vázákat is kézben vittük át. Napjában többször is fordultunk a posta mellett a tyúkpiacra keresztül. Reggelit, ebédet, vacsorát Kata és én, megint csak a kisebb lányok vittük körbe neki, hiszen az ő bejárata a Horváth Mihály utca felől volt. Azután Apuka építtetett neki egy önálló épületet a mi udvarunk sarkába. Így tette könnyebbé a külön öregember ellátását. Hét év múltán onnan is temették el szegényt. A kalyibájában rendezte be Apuka az ő külön festészeti műtermét...

Virilisek voltunk, vagyis Apukát egészen addig, míg az Iskola utcai házat el nem tudta adni, a magas adófizetők közé sorolták. „— *Becsületesen dolgozz, és soha ne politizálj!*” ez volt a vezényszava. De azért soha

nem zárta ki magát a közéletből, hogy ne tudjon tájékozódni. Egy életen át olvasója volt a *Magyar Nemzet*-nek, megszűnéséig a *Pesti Hírlap*-nak is. A szakmai lapok és a sorra megjelent szakkönyvek mindegyikét megvette. A *Fény*-től a *Fotó*-ig a *MAFOSZ*, és minden jogelődje-utódja hivatalos lapját járatta. A negyvenes évektől, vagyis amióta rádiónk is volt, a pontos napirendhez tartozott az esti hírek meghallgatása.

A pénz értékéről, a hitelek buktatóiról tanmeséket hallhattunk már kiskorunkban. Így maradt meg bennem a jelzálog és a zöldhitelek rettenete. Lampel Béla bankigazgató szinte mindennapos vendég, állandó megrendelő volt nálunk. A jelzálogosított házat a hitel felvételének napján le kellett fényképeznünk. Szegény háziak ezt annyira szégyellték, hogy igyekeztek otthon se lenni. Megpróbálták a szomszédok elől is titkolni, de nem tudták. Mert ha a saját udvarból nem lehetett fényképezni a házat, a szomszédok kerítésén túlról tudtuk csak megcsinálni. Kegyetlenül kényelmetlen feladat volt, főként a jó ismerősök esetében... (Milyen jó lenne, ha ez a sorozat ma is meglenne, de sajnos nincs, vagy lappang valahol.)

A fotóanyag, a vegyszerek, filmek, papírok és a kartonok megrendelése tetemes kiadást jelentett mindenkor. Ezek bizony elég nagy tételek voltak. Ilyenkor a háztartást is vissza kellett fogni. A Húsvétől Karácsonyig terjedő fotográfiai főidényhez alkalmazkodó, megfontoltan visszafogott háztartást kellett vezetnünk. Csak a jól feltöltött spájzra támaszkodhattunk ilyenkor. Apuka kedvenc étele a rántott csirke volt. Anyuka bármikor kérdezte, hogy mit készítsen — ötletképpen — csak ezt ajánlotta.

Az üzlet nem ment annyira, hogy a műterem átköltöztetése végre elkezdődhessen. S nem is került oda soha, amiért az új házat megvettük... Apám ébenfa botja most is itt van mellettem. Botos ember maradt a sántasága miatt. Ez koppant minden nap az előszobában, és akkor mi tálalhattunk...

A családi ebéd azért mindig beszélgetős maradt. Végeztével Apuka feltolta az abroszt, és előkerültek az új, éppen olvasás alatt levő könyvek. Mindennapos jelenlétük családi hagyományá lett, most már a negyedik generációig. (Unokája, Bogáta a Somogyi Könyvtár szakvezetőjeként vonult nemrég nyugdíjba.) Könyvtára — sajnos — nem maradt egyben. Hároman háromfelé vittük. A Drahos István metszette, Nagy Árpád rajzolta és festette exlibrisei mellett még egy különleges ismertetőjegyük is volt; még a fűzött könyveket is vászonba köttette. A művészi albumok mellett megvoltak Ady, Kaffka, Dutka első kiadásai is. (Apuka könyvei egy külön tanulmány tárgyát képezhetnék.) Emlékszem, hogy az illusztrált kötet *La Fontaine* mindhármunk közös karácsonyi ajándéka volt, és nem kis gyönyörűségünkre megkaptuk Brehm „Az állatok világa”-nak első, teljesen színes kiadását is. A Könyvnap minálunk családi ünnep volt.

A legnagyobb családi ünnep minálunk mégis csak Mindenszentek és a Halottak Napja volt. Közel negyven évig az is maradt. (Illene hivatkozni talán a Reformáció Napjára is, de nem ez motiválta a családot.) A családi sírok meglátogatására érkeztek a rokonok Kecskemétről, Győről, Vásárhelyről. Mind a nagynénik és az összes gyermekeik.

A Kecskeméti Művésztelep alkotóival épp a rokonságon keresztül alakult ki a kapcsolatunk. Révész Imre festőművész, a telep alapítója többször volt vendégünk. Alkotásai bekerültek a gyűjteményünkbe, és Apuka sok festményét helyezte el a város tehetős polgárainál. Hagyik, Iványi-Grünwald, Prohászka ismeretségével, képeikkel gyarapodtunk. A művésztelepet kívülről-belülről Apuka fényképezte először.

Festőállványát — Dobrai bácsi halála után — az udvari házikóban állította föl. A maga művészetét ugyan amatőr szintűnek tudta, de témáit a fotóművészetével szerezte. Beállított csendélet-fotóit elküldöztette a festőművész barátoknak. Így adott nekik számtalan ötletet. Fotói mindig jól komponáltak, tónusgazdag kivitelűek voltak. Ő maga pedig aprólékos ecsettel vitte a fára, a vászonra az alkotás lenolajas illatával a fotóban már művészien megfogalmazott csendéleteit.

Drahos István grafikus fametsző, exlibris-művésszel nagyon közeli kapcsolatot tartott. Három könyvjegyből a számára legkedvesebbet ő készítette. Műtermi emblémáit, szignettjeit rendszeresen Drahossal készítette el. De kitekintése volt a szentesi felnővekvő művész-generációra is: Arat János, Göbolyös Gyula, Halász Szabó Sándor is ugyanolyan hagyományképpen keresték fel, mint korábban Tokácsli Lajos, aki az ötvenes években több művésztelepen is megfordult. Zsennyén ismerte meg Boross Gézát. Elhívta őt is Fridrich Jánoshoz, de a vendéglátás már nálunk (Tokácsliéknál) zajlott. Elmélyült beszélgetéseket folytatott a két öreg. Apuka örült az itt készült munkáinak, és őröla is nagyon szép portrét készített Boross Géza.

Nekem kell megemlíteni, hogy Tokácsli Lajos is az egyik legbensőségesebb vásznát a Fridrich-családi miliő hatására készítette. A Téli este c. képét, mely az idős Fridrich bácsit ábrázolja, Csongrád megye vásárolta meg, és a közszeretnek adózva a Petőfi Szálloda foyer-ában helyezte el. Most Murányi Árpád tulajdonában van, aki a „Szindbád” Étteremben tervezi kiállítani.

Az ifjú Fridrich ugyanis a századfordulón még vadonatúj Petőfi Szálló kávéházában töltötte a szabad estéit. Itt alakultak ki első barátságai. Egy életre szóló élménye lett az a történet, melyet — lovagiasan — mindig név nélkül mesélt el. Egyik asztaltársa (NN) így koccintott rá: „— Szervusz! De holnap ne tegezz!” Az ilyen megaláztatásoktól óvott mindannyiunkat, amikor az otthon biztonságában nevelt bennünket. Egyikünket sem engedte el, még szódavizet cserélni sem a kocsmába. Szeszes ital a mi há-

zunkban még vendégvására sem volt. A bor csak mint főzési kellék — „részezes barát” azaz borsodó — formájában fordult elő. Arra a bizonyos november-elői családi találkozóra is a kecskeméti sógorság hozta magával a saját termésű homoki rizlinget.

A második világháború alatt nehezen lehetett a fotóanyagot beszerezni. A görög udvarban működő Wellisch Imre gépraktáros, benzinkutas szinte mindenre vállalkozott, de csak aranyért! Így azután Budapestre kellett utazni mindenért, ezt már akkoriban mi intéztük Apánknak. A felszabaduláskor egy kihelyezett műtermet kellett berendeznie az orosz tisztek fényképezésére. Majd fél évig tartott... A közlegények megfordultak a Kossuth utca 6. sz. alatti műteremben is. Mindent kiöntögettek, összetörték. A szecessziós nagy tükörbe belelöttek, és mindezek után vették igénybe a fényképezés szolgáltatását...

Nem szívesen, de emlékezem még a szabálytalanul államosított Fridrich műteremre. Az apám által bevezetett vízvezetékének háromszoros elvágására. A házkutatásokra, és egy képszárító lepedő vásárlása miatt a katonai ügyészégi tárgyalására. A túlbuzgó besúgókra. Arra, hogy meg kellett élnünk szép szakmánk halálát. Látnom kellett nővéreimet fillérekért dolgozni az automatizált kommersz színes fotótechnika térhódítása közben...

Pedig valamikor felnevelő műhely is volt a Fridrich műterem. A családi emlékezetnél is pontosabban őrzi a szentesi levéltár az ipartestületi dokumentumok közt az 1905. június 8-án megnyitott „Ipari törzskönyvi lap” mellett a tanonc- és segédnyilvántartási jegyzékeket. Az első fényképezésinas Szentesen Gyuricska Imre volt, aki 1910. január 1-jén állt be, és ugyanitt szabadult 1914. január 14-én. De már Újév napjától mint segéd van bejegyezve 1915. május 15-ig, amikor rövid 3 hónapos szakkiképzés után hadba vonult. A családi levéltár megőrizte több frontlapját, melyekből kiderült, hogy a vártüzéreknel volt földi fotogramméter (fényképpel bemérő) tizedes. További sorsa ismeretlen — vagyis sejthető.

A négy év tanoncidót még ketten állták ki: Böszörményi István 1911-től, és Gyarmati Eszter 1918-tól, aki pár hónapig segédkezett is 1922 végén. Közben segédnek állt be 1915-ben Márkus Balázs, de 1916-ban ő is bevonult. A Nagy Háború után kettőre csökkentek az előírt inasévek. Inentől kezdve csak aranyos kisasszonyok választották a fotográfus szakmát: 1922-ben Glaucecz Mária és Varga Ilonka. Ők máshol folytatták a pályafutásukat. De Kardos Bella már egy év alatt felszabadult, Pataki Margitka meg olyan tehetséges hölgyinas volt, hogy egy hóna múlva már segédként alkalmazta mindkettőjüket 1928-ig a Mester. Amikor férjhez mentek, és már saját háztartásukban fejtették ki szaktudásukat, előbb Dékány Teréz segédkezett egy évig. Ekkor Fridrich bácsi próbálkozott egy

szakképzett fényképésszel is, akit E. Részó Gyulának hívtak, de a nyilvántartásban csak a belépésének napja szerepel (1929. VII. 15.). A neve mellé húzott vízszintes vonal nyilván azt a szintet mutatja, ahogy „repült” az illető a főként hölgyekhez szokott Mester mellől.

Nagy tanulság lehetett a Mester számára ez a sok semmirekellő inas és segéd, bár Pataki Margitka még vissza-visszajárt anilinnal festegetni a „színes” fotókat. Őt a család is befogadta, és még Rezes Molnár Lajos is megfestette a portréját. Inkább saját kislányait taníttatta, majd segédjévé tette őket hivatalosan is. Sziszike 1937-től 3 évig, Katika 38-tól, Iduska 41-től 2-2 évig voltak tanoncok, azután 1939-40-től mint segítők szerepelnek a nyilvántartásban. Egyedül a „kis” Ida nem lett segéd, mert az udvarlás terén sikeresen megelőzte nővéreit, Fridrich bácsi nagy bánatára. De a kis unokára már ő volt a legbüszkébb! Ahogy a nővérek is férjhez mentek, és apai segítséggel önálló fotóműtermet nyitottak, úgy lett szükség újabb tanonc-lánykákra. Vass Julianna 1945-47-ig, majd a Mester hatyúdála, Zsoldos Zsuzsánna következett 1946-47-ben. Ő még egy fél évig segédkezett is, de 1948-ban férjhez ment dr. Homoki Nagy Istvánhoz, és onnantól kezdve a színes természetfilmek szép szöke médiumaként ismerte meg őt az egész világ. A műterem 1997. évi újrainvitása alkalmából — felkérésünkre — így emlékezett a tanoncéveire:

1946-ban, amikor recsegve-ropogva dőlt össze köröttünk egy világ, tanulni jelentkeztem Fridrich Jánosnál. Elmondtam, hogy fotózni szeretnék, és egy művészi iparos szakmát szeretnék. János bácsi akkoriban már hófehér fejű idős ember volt, erősen biccentett, s mindig botlalt járt.

Örömmre, mindhárom kislánya is ott dolgozott, illetve be-bejárt segédkezni a műterembe, ami a Görög Udvarban volt. A kislányokkal nagyon jól megértettük egymást... János bácsi pontos és precíz munkát kért, nem ismert hanyagságot! Régi, lelkiismeretes, kiváló szakember és művész volt!

Amikor még Koszta József géniuszát itt senki nem ismerte fel, János bácsinak gyönyörű Koszta-képei voltak! Koszta is gyakran betért őhozá a műterembe. Így együtt Fridrich bácsi és a kis, törpe növésű Koszta, aki már akkor szintén nagyon öreg volt, — két különösen érdekes fejű típus, lefoglaltak engem, érdeklődéssel figyeltem őket... De még sok orvos, gyógyszerész és ügyvéd is odajárt csak beszélgetni is...

Közben pedig mi készítettük a legtöbb „lakodalmas képet”. Amikor megérkeztek hozzánk „a népek”, mi elkezdtük berendezni a háttérrel, az ülésrendet, ruhákat, tárgyakat. A legnagyobb komolysággal kellett mindezt csinálni, pedig bizony nevetni szerettünk volna a már kicsit becsípett vendégeken, de azt János bácsi nem engedte meg. Csak ami-

kor elvonult a násznép, akkor kacagtunk sokat a Fridrich-kislányokkal! Nem az alkoholos vendégeken, hanem a rigmusokon, amiket folyvást mondtak, amiket mi még soha nem hallottunk...

Édes idők voltak azok! Előttünk állt az Élet. A fiatalság Nagy Varázsló: még nem éreztük a szegénység szorítását, de hamarosan el kellett hagyni a várost, mert otthon nem tudtuk a kenyeret megkeresni...

De vissza a Görög Udvarba!

János bácsi nagyon pontos retusálást követelt. Ezt viszont szívesen bízta rám! Úgy tanított minket a kitűnő munkára következetesen, hogy közben fáradhatatlanul magyarázott. Élvezte a tanítást, és közben talán megérezte bennem a művészetek iránti hajlamot...

Megtörtént esettel szeretnék rávilágítani Fridrich bácsi igazi arcára: egy nap bejött a műterembe egy szegényesen öltözött, vékony arcú fiatalasszony, karján kicsi babával. Mellette és előtte még két kicsi meztelábás legénykét terelt. (Ma már el se hinnék a fiatalok, hogy akkoriban mennyi meztelábás, rosszul öltözött szegény ember volt.) János bácsi megkérdezte, hogy milyen fényképet akar az asszonyka. — Olyat — mondta —, amiben oszlop van a hátam megett, oszt még galambok is!”

Leengedtük a háttérrel, amin tényleg voltak oszlopok. Elébe ültettük a szegény kis családot. Elkészült a felvétel. Egy hét múlva már jöhetnek is érte. Minket segédeket már az is meglepett, hogy előleget sem kért Fridrich bácsi. Jöttek is egy hét múlva érte. Gyönyörűen ki volt retusálva minden nem oda való folt és varrás a ruhákról, minden árnyék és ránc a fonnyadt kis asszonyarcról, és még az sem látszott, mert olyan volt a kivágás, hogy nincs a legénykéken cipő! Összecsapta a kezét a kis asszonyka „— Jaj, de szépek is vagyunk!” — fakadt ki őszintén...

Igaz is volt: egy ifjú asszony, három kis lélekkel — csak gyönyörű lehet! Fridrich bácsi kikísérte őket egész a bejáratig, mint ahogy minden rendes vendéggel tette, és behallatszott, ahogy már odakint mondta: „— Kérem, a kirakatba kerülő szép képekért mi nem fogadunk el pénzt! Mi köszönjük, hogy a mi műtermünket választotta.” Így szólalt meg számomra is az „ember és művész” Fridrich János. Őszinte szeretettel gondolok mindig Rá:

Dr. Homoki Nagy Istvánná

Zsoldos Zsuzsanna

A Mester másik büszkesége festőművész veje, a „kis” Ida türelmetlen kérője, Tokácsli Lajos festőművész lehetett volna, ha a két művész egy percig is megférte volna egy csárdában. Ida lett közöttük a kiegyenlítő angyal. Így jutott a Mester öregkorára több elismeréshez. Tájéképeit veje eljuttatta a megyei közös tárlatokra, fotográfiáit pedig népszerűsítette azokon a nagy kiállításokon, melyeket ő rendezett a városban. Még nagydíjat

is kapott, melynek zsűrijében is a veje szorgoskodott. Neki köszönhető az is, hogy Fridrich bácsi bevonult a magyar művészettörténet nagy tanúi közé. Ifjú legénykori karikatúrái a Magyar Nemzeti Galéria Adattárát gazdagítják, a Koszta Józsefről készített fotográfiái pedig elhíresültek a művészeti albumokban.

Három fejezete következett el Fridrich János „ATELIER” fényírdájának. Halála után Erzsébet lánya, Massányiné fotóműterme működött itt. Vele még elkészíttethettük a Koszta Józsefet, Joó Bélát és a festményeit ábrázoló — jobbára 9×12 cm-es üveglemez-negatívokon fennmaradt fényképeket. Katalin leányától, Rágyánszkinétől megvásárolhattuk a múlt századi egyedi iparművészeti fakamerát, és megörökölhettük a Horváth Mihály utcai műtermének eszközeit, negatívjait.

Teljes bontás után 1997-re Csongrád Megye Közgyűlése támogatásával múzeumi bemutatóhelyet rendezhettünk be a hasonmásként felépített műteremben. Kis bővítményében raktár, irodáska és mosdó szolgálja a múzeumi szakmunkát, mely még mindig csak a leltározásnál tart, hiszen több tízezer a műtárgyak száma: képek, filmek, műszerek, könyvek, bútorok...

Először az utolsó tanítvány, Szabóné Remsző Erzsébet gyámkodott a gyűjtemény felett, de 1999-től újra a Koszta József Múzeum Péter Pál Polgárháza filiáléjaként működik. Tárlatvezetője, a gyűjtemény őre Kerényi Géza ny. mérnök, aki maga is amatőr festő, a Fridrich család régi jó ismerőse. Ünnepnapokon Nagy Zsolt helyettesíti, aki Fridrich Erzsébetnek volt gyakori vendége és segítése a műteremben.

Több kiállításnak, esküvői- és más alkalmi (pl. aktfotó-) rendezvényeknek, iskolai fizika- és technika-óráknak ad helyet. Emlékezetesek az itt megtartott művészetalálkozók melyekre a szomszédos emeleti Galéria egy-egy tárlatnyitását követően kerül sor. Magam a Fridrich-gyűjteményről szóló vetített képes helyismereti előadásaimat szoktam itt tartani a családról, művészet-pártolásukról, a szerszámokról és műszerekről, a könyvtárukról, városképekről, gyermekfotókról stb.

A fényirda nyitva tartása is „múzeumi”. Hétfő kivételével naponta 13-17 óráig látogatható. A róluk megjelent kiadványból való a visszaemlékezés.

Fridrich János: Fridrich Album: Múlt-Jelen-Jövő: Szentesi fotótörténet sok képpel Fridrich János fényírdájából 2001./ Tokácsliné Fridrich Ida, Rózsa Gábor. Bp. HOGYF EDITO, 2001. 64. p.

„Örömet kapott a világ”

Kedves Vendégek! Ünneplők,
és Ünnevelt, Tisztelt Mester Úr!

*„Az ember része a világnak,
de a magáét formálja benne
vágyait, lehetőségei szerint,
hogy termővé tegye életét,
úgy érezhesse: saját
kedvére csinálja, ami másnak is jó,
s örüljön, hogy keze nyomán
lett valami érdemleges.”*

(Keresztury Dezső: Eszközök, részlet)

Keresztury Dezső sorai mennyire igazak Hodossy Gyula kovács népművész, csengettyű-készítő életére, munkásságára! A róla készült film után nehéz megszólalni, érdemlegesen méltatni őt, mesterségét. A mesterembert, aki 75 éve született, aki 61 éve üti a vasat. Készíti csengőit, kolompjait, kampóit. A tűzben, forróságban született termékei különös természetűek: hosszú életűek és minél tovább élnek, annál szebbek, értéke-
sebbek.

A fémek felfedezése és felhasználása meggyorsította az emberi társadalom fejlődését. A fémek közül is kiemelkedik a vas, mely keménységénél, alakíthatóságánál fogva sokféle célra volt felhasználható: fegyvernek, munkaeszköznek. Jelentőségét mutatja az is, hogy majdnem minden nép mítoszaiban szerepel a vas vagy az előállításával foglalkozó kovács.

A mesterség évszázadokig alig, majd az elmúlt száz évben nagy változáson ment keresztül egészen a hanyatlásig, szinte a megszűnésig. A Hodossy kovácsdinasztia három generációja híven mutatja e mesterség elmúlt száz esztendejének változásait, korszakait.

A nagyapa, Hodossy Gyula (1859-1929) Perkupán, Martonyiban, Meszesen a falu kovácsa. Az ekevasak élezése, a lovak patkolása a fő feladata és döntően nem új eszközök készítésével, hanem csak javítással foglalkozik.

Az édesapa, Hodossy Lajos (1892-1979) már gépészkovács. Új munkatechnika, új gyári vasak, acélok, gépek meghonosodása időszakának iparos embere. Alkotó élete főként a két világháború közötti időre esik. Uradalmi gépészkovács Sáppusztán, majd önálló műhelye van Edelényben.

A nála mesterséget tanuló, a nagypapa nevét öröklő ifjabb Gyula, — aki Sáppusztán 1926. április 15-én, 75 éve született — az 1950-es évek időszakában már gyárban, gépműhelyben dolgozik, majd hazatérve a termelőszövetkezetben, illetve a bánya kovácsműhelyében.

A korosodó édesapa fokozatosan felhagy a mesterséggel, illetve felhagyott volna, ha a fia a hagyományos kovácsmesterség mellett kíváncsiságból, kísérletező kedvből, szükségből, szolgáltatási körének bővítésére időközben nem kezdi el már az 1920-as évektől a csengő- és fokos-öntést, majd a pásztorkampók készítését az 1950-es években és végül 1960-tól a kolompok készítését is. Fia segítségével viszi tőkélyre a népi fémművésesség ezen ágát, s emelik a népművészet szintjére. S lesz Edelény általuk a felvidéki kolompkészítő falvak mellett a csengő-, és kolompkészítés központja évtizedeken át napjainkig.

Az iparosok mindig is a mozgás, az alkotás, a haladás letéteményesei voltak, mert munkájukkal tovább örökölték az évszázados emberi tapasztalatokat, mert mindig igyekeztek új eszközöket készíteni. Szorgalmuk, emberségük, szerénységük, szaktudásuk gyakran szolgált példaképpül környezetük számára.

Így van ez a Hodossyak esetében is. A pásztoremberek, a népművészet szerelmesei, a néprajzkutatók messze földön, a Bodroghözben, a Hegyközben, a Kisalföldön, a Dunántúlon, néhány külföldön ismerték és ismerik, becsülték és becsülik őket, munkáikat.

*„Önt ... nagyszavú csengőt,
szép hangjával tájakért esengőt,
mi vaksorsáért elgondolkoztatja
a pásztort, a merengőt.
Tán csinál belőle rézcsatot,
hogy legyen, ami
rossz szűrőn is ragyog.
Lehet az is: fokost míveskedik,
tollas baltát. És majd azt verik
csattogva a csillagokra
azok, akik még meglelik
az ösvényt a forróbb fokra.”*

— írja Sinka István a rézművesekről a Mesterek utcája című munkájában. Úgy gondolom, Hodossy Gyula is megtalálta az ösvényt a forróbb fokra. Édesapjától tanult mesterségét nemcsak továbbvitte, de tovább emelte, tökéletesítette. Méltán kapta meg 1987-ben ő is a Népművészet Mestere címet, 1998-ban a város elismerését. S megérdemli, hogy 75. születésnapjá-

ra a Hodossyakról, a mesterségről könyv jelenjen meg. Ezúton is köszönjük mindenkinek, akik a könyv megjelenését így vagy úgy támogatták.

Hodossy Gyula talán az ország egyetlen népi rézművese. Kemény, olykor darabos, ugyanakkor kedves humorral megáldott színes egyénisége, híres készítményei beletartoznak a borsodi táj, a Bódva mente népi kultúrájába, művei ott vannak országos gyűjteményekben, a miskolci múzeumokban, magángyűjteményekben s főként a Borsodi Tájházban. Töretlen kedvvel dolgozik, sajnos, hogy nincs mesterségbeli fogásainak örököse.

A könyv a mesterség dicsérete a Hodossyak nevével fémjelezve.

S itt feltétlenül szólnunk kell, emlékeznünk kell a falusi kovácsmesterség legnagyobb magyar kutatójáról, szakértőjéről: dr. Bodgál Ferencről, a miskolci Herman Ottó Múzeum etnográfusáról. A mesterségről számos alapvető tanulmányt, hírlapi cikket írt és jegyzetek, fotók hatalmas tömegét készítette. Nagy szeretettel és hozzáértéssel készült „A kovácsmesterség Borsod-Abaúj-Zemplén megyében” című átfogó szintézisének megírására. Korai halála, negyven évesen, 1972-ben halt meg megakadályozta ebben. Számos írása kiadatlan, nincs számba véve. Könyvünkben rá emlékezve öt írása szerepel: egy a falu kovácsáról, három a Hodossyak népi fémművességéről és egy lírai írása a kovács népköltészetbeli szerepéről. Az írások keretbe fogják a Hodossyakról szóló részeket.

Az Edelényi füzetek 24. köteteként megjelenő, színes és fekete-fehér képekkel illusztrált, a mesterségről és a Hodossyakról szóló írásokat s azok bibliográfiáját adó könyvet szeretettel ajánljuk Hodossy mesternek, családjának, Edelény város és a megye érdeklődő közönségének.

Kedves Gyula bácsi! Mester Úr!

Kívánom, kívánjuk, hogy még sokáig dolgozzál és élvezd munkálkodásod eredményét. Jó kedvvel és egészségben még sokat gyere a Borsodi Tájházbba, a műhelyedbe, a gyűjteményedbe, melyet ezúton is köszönünk és ígérjük, híven megőrizzük. Fogadd szeretettel a könyvet 75. születésnapodra!

Kedves Erzsike néni, Hodossy mester jobbkeze, kisinasa! A családi háttér, a tűzhely hű őrzője. Nélküle nem menne a motor, nem mennének a postai szállítmányok. Köszönjük!

Kedves Vendégek!

Hadd fejezzem be mondandómat, köszöntőmet az iparoscsaládok termékeny és fogékony szellemi talajára is utalva a pusztai kovács nagy költő fiának, Illyés Gyulának A „MESTER” című versével.

Illyés Gyula

A „MESTER”

Szerettem a szerszámokat,
egész belepték a falat.
A satu fölött lécs futott.
A csavarhúzóknak ültek ott.

A fogók nagy és kicsi, mind;
a vasfogók, hosszuk szerint;
mint az orgona sípjai
készen a kéz alá ugrani.

Járt közöttük az orgonás,
apám, a pusztai kovács,
hogymelyiket emelje le,
csinálni, amit kell vele.

Attól, mit javított és csinált
örömet kapott a világ.
Megtisztult egy-egy hangja, vagy
zengetett merő újakat.

*Elhangzott Hodossy Gyula 75. születésnapján rendezett emlékestén,
a Városi Könyvtárban, 2001. április 25-én.*

Hidvégárdó Krónikája

Millenniumra falumonográfia

A Millennium alkalmából megjelenik egy Hidvégárdó helyismeretét földolgozó, 140 oldalas kismonográfia. A szerzők helyiek, illetve hidvégárdói kötődésűek. A főbb fejezeteket Béres Gyula, Béres Krisztina, Koleszár Krisztián és Schaller Tamás írták, melyeket függetlenül jól ki-e-gészítenek Béres Gábor (bódvavendégi születésű, 1981-ben elhunyt, volt tornaszentandrás plébános), Merényi László és Spisák Mária elsősorban néprajzi adatokban bővelkedő írásai. A könyv földrajzi fejezetének lektorálását Dr. habil Hevesi Attila (Miskolci Egyetem, Természetföldrajzi Tanszék), a történeti-néprajzi részek kiigazítását Laki-Lukács László (Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum — Borsodi Tájház, Edelény), a

szöveggondozást, nyomdai korrektúrát dr. M. Takács Lajos szerkesztő, irodalomtörténész (Edelény), a tartalmi és alaki szerkesztést Koleszár Krisztián 2000 telén és 2001 tavaszán végezte.

Az alábbiakban részletet közlünk Matusz Tamás polgármester úr be-
köszöntő előszavából:

„Vajon kinek mi jut eszébe, ha hallja e szót: Hidvégardó? A környé-
ken élők számára minden érzelmi kötődés híján talán csak annyi, hogy egy
település a sok közül, amely a magyarországi Bódva-völgy északi kapujá-
ban található, az országhatár szélén. Nekünk, akik itt születünk — ezért
ezer szállal kötődünk falunkhoz —, és itt éljük dolgos mindennapjainkat,
nem kevesebbet jelent, mint a szülőházát — az élet kezdetét —, vagy ép-
pen a lakóhelyet, ahol otthon érezhetjük magunkat. Azt a tájat jelenti,
amely a legkedvesebb, valamint azt a helyet, amely a leggyönyörűbb és
legbarátságosabb számunkra. Azt, ahol megtalálhatók a szülőföld éltető
gyökerei, melyek segítségével újabb erőt, hitet, reményt és emberi szerete-
tet is meríthetünk magunk számára a mindennapok küzdelmeinek sikeres
megvívása érdekében. (...)

Hidvégardó község Önkormányzatának Képviselőtestületét az a ne-
mes szándék vezette, hogy a Millennium évfordulójának tiszteletére és
méltó megünneplésére jelenjen meg egy olyan helytörténeti kiadvány,
amely a rendelkezésre álló, részben levéltári és könyvtári forrásmunkákra,
s jórészt elbeszélésekre támaszkodva bemutatja falunk történetét, elődeink
életét és egyfajta képet ad községünk jelen állapotáról is. (...)

Hidvégardó Községi Önkormányzat Képviselőtestülete és a magam
nevében köszönetemet fejezem ki azoknak, akik munkájukkal, hasznos ta-
nácsaikkal és a múltat felidéző elbeszéléseikkel tevékeny módon hozzájá-
rultak a könyv elkészítéséhez. Nem utolsósorban köszönöm mindazok se-
gítségét, akik megjelenését pénzbeli hozzájárulásokkal támogatták.

Ajánlom figyelmébe minden olvasónak ezt a könyvet, remélve, hogy
alaposabban megismerik falunkat, s a múlt megismerése után remélhetőleg
jobban el tudnak majd igazodni a jelenkor mozgalmas világában.

Kívánom, hogy kötetünk tovább erősítse a szülőföld iránti szeretetün-
ket.

Ezzel az óhajjal — őseink emlékének is adózva —, tisztelettel és sze-
retettel nyújtom át e könyvet szülőfalum valamennyi lakójának és ajánlom
figyelmébe mindazoknak, akik Hidvégardó történelme iránt érdeklődnek.

Hidvégardó, 2001. április 20.”

Koleszár Krisztián

Dr. Kaáli Géza emlékest

Az Edelény Városi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum nevében tisztelettel és szeretettel köszöntök minden kedves vendéget itt, városi könyvtárunkban a dr. Kaáli Géza edelényi körorvos, „Edelény fotósa” születésének 100. évfordulójára rendezett emlékest, fotókiállításon.

Bevezetőként Suszter Jenő tárogatójátékát hallhattuk, köszönjük.

Külön tisztelettel köszöntöm városunk polgármesterét, a város megjelent vezetőit, Szendrőlád község polgármesterét, a szendrőládi vendégeket, edelényieket és megkülönböztetett szeretettel a Kaáli család megjelent tagjait, közülük is kiemelten dr. Kaáli Géza városunkban élő lányát, Molnár Lászlóné Kaáli Magdolnát, és a 14 Kaáli testvér közül egyedül élő, közöttünk lévő Molnár Sándorné Kaáli Margit néni Szirmabesenyőből.

December 2-án, az akkor Ifjúsági Háznak nevezett Művelődési Központban A régi Edelény címmel helytörténeti kiállítást nyitottunk a városról készült fotók, rajzok, festmények felhasználásával.

A leendő edelényi múzeum, a Borsodi Tájház számára egy év alatt gyűjtött anyagból készült a kiállítás. Történelem ma már; a város és a Bódva mente tájmúzeumává lett, több mint 10 éves múltra visszatekintő múzeumunk első, még nem a múzeum falain belül rendezett kiállításáról van szó. A múzeumunk körcsarnokában e kiállításon is szerepeltek már dr. Kaáli Géza edelényi körorvos által készített fotók. Nagy öröm volt felfedezésük, s hálásak is voltunk Kaáli Magdolnának a fotók kölcsönzéséért. A múzeumi gyűjtőmunka előrehaladtával időről időre számos edelényi illetve volt edelényi családnál — Weinberger, Gyárfás, Schulek, Németh — találkoztunk Kaáli Géza felvételeivel és csodálkoztunk rá a jó szemű, jó meglátású orvosnak a város ma már elbontott, átalakított épületeiről készített várostörténeti értékű felvételeire.

Az időközben összevont edelényi művelődési intézmények kutatási programjában, rendezvényprogramjaiban, — lásd a Hazatérők sorozatot, az Edelényi füzetek kiadványsorozatát—, időről időre visszatért a város és a városkörnyék híres neves embereire, családjaira való emlékezés, a kortársakkal, a leszármazottakkal való találkozás. Intézményünk tudatosan keresi, kutatja, feltárja és tartja a kapcsolatokat a leszármazottakkal, akik nagyon sokat segítettek a múzeumi gyűjtőmunka során is. Hálásak is vagyunk érte.

A fotók múzeumi gyűjtőmunkánk során kiemelt figyelmet élveztek, magam is nagyon szeretem a régi fotókat. Jelentős számú felvételt őriz a Borsodi Tájház és a Városi Könyvtár helytörténeti adattára, illetve gyűjteménye. Az 1972-ben megjelent, Edelény múltjából című kötet viszonylag kevés fotót tartalmaz. Álmunk — reméljük egyszer megvalósulhat —

hogy egy Edelényi Képeskönyv jelenhetne meg. A 19. század végi maszatos és sokszor elmozdult képekből, a családoknál lévő, sokszor csöppet sem jellemző pillanatokat megörökítő képeken át a tudatosan dokumentáló Miklós Ödön, Kaáli Géza, Schulek Gyula, Kachelmann Kurt, Szemere Gyula, Béres János, Varga Béla, Doményi Miklós képein át remekül összeállna edelényi múltunk.

Most dr. Kaáli edelényi életének két és fél évtizede alatt készült felvételeket láthatunk, de nem mindennapi ízelítőt kaphatunk e képek által is a település életéből.

Ki volt a képek készítője? Kinek is ünnepeljük 100. születésnapját?

A kies szép Bódva völgye egyik legszebb fekvésű faluja Szendrőlád. Szenrőlád, e Bódva parti település számos neves szülőttel büszkélkedhet, múltja jelentős. Kiváltképpen méltó lenne arra, hogy — oly nagy divat manapság — a település önkormányzata megjelentetné a település monográfiáját — mely szinte készen van általunk.

A 20. század első esztendejének végén, 1901. december 21-én fiúgyermek született. Kaáli Mihály vasúti pályaoőr és Nagy Margit — mindketten a Heves megyei Kál községből származtak — hetedik gyermekeként, akit a Géza névre kereszteltek, s aki majd sokra viszi.

Négy lány- és egy fiútestvér már volt a családban, majd öt még kilenc testvér követi. Összesen 16 gyermek születik a családban, akik közül ketten apró gyermekkorukban, majd ketten nagylány korukban halnak meg. A nagycsalád nem dűskálva, de a Magyar Királyi Államvasutak által biztos anyagi háttérrel éli életét és nevelődnek fel a gyermekek. A fiúk elemista koruktól a vasút támogatását élvező kaposvári Állami Főgimnáziumban nevelkednek, végzik iskolai tanulmányaikat. Szendrőládon csak a szünidőket töltik, a nagyobb testvérek felügyelnek a kisebbekre, rendszeresen beszámolnak az édesapának leveleikben a viselt dolgaikról, előmenetelükről. A két nagyobb fiú, László jogi egyetemet végez, Géza a budapesti Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemen végzi orvosi tanulmányait. A másik öt fiú biztos megélhetést nyújtó szakmát tanul.

Géza 1927. november 4-én kapja meg orvosi oklevelét, ezután három évig „cselédkönyves orvos” a miskolci Erzsébet Közkórházban.

1930-ban szülei és szülőhelye közelsége miatt megpályázza a megüresedett edelényi körorvosi állást, amelyet 1931. március 20-ával tölt be, a főszolgabírói működési bizonyítvány szerint: „a körorvosi teendőknek úgy az adminisztratív, mint a Curatio részét kifogástalanul végezte!”

Közöttünk bizonyára többen vannak, akik őt, mint orvost személyesen ismerték. Kérem, emlékezzenek ez est során, osszák meg velünk a rá való emlékezést, megnyitó beszédemet követően.

Szeretett körorvos, viszonylag fiatalon következett be halála, 53 évesen, 1954. június 2-án halt meg hosszas betegeskedés után Edelényben, s Egerben temetik el.

Az Edelényben töltött évek első, közel 15 esztendeje a siker, az öröm esztendei. Szenvedélyének, a sportnak és a fotózásnak él, majd családjának. A második világháború, majd kezdődő és egyre elhatalmasodó betegsége, felesége meghurcoltatása keserűvé teszi, de jó humorú és hivatástudata átsegíti a megpróbáltatásokon.

1937-38-ban családi házat és rendelőt épít a főutcán, a katolikus templommal szemben. 1939 júliusában, háromszori találkozás után feleségül veszi Egerben Bodnár Máriát, aki szintén vasutas családból származik. Felesége nővére, Erzsébet, a későbbi Vöröczki Antalné 1938-39-ben az edelényi trafikot vezette, s nagyon szépen kézimunkázott, hímezőtanfolyamot is vezetett a korabeli edelényi lányoknak (fotó is bizonyítja!), s szép oltártakarókat készített az edelényi rk. templomba, valószínűleg meg is vannak! Őt látogatja meg Mária húga, és találkozik dr. Kaáli Gézával: „szerelem első látásra”.

Mária asszony méltó társ, az orvosi munkában is nagy segítője párjának. Születő két lányuk, Bernadett és Magdolna neveltetését gondosan végzi özvegyen magára maradván és a politikai szorítások gyűrűjében is.

A férjre emlékezünk ma, de szólnunk kell a méltatlanul elhallgatott dr. Kaáli Gézáné 50-es évekbeli meghurcoltatásairól. Az 1956. évi forradalom és szabadságharc 45. évfordulóját ünnepeltük ebben az évben, de még mióta szabad, '90 óta sem szólt senki e városban Mária asszonyról, tevékenységéről.

1951-ben „élelmiszerhalmozás” büntette miatt (3 kg cukor, 5 kg mosószappan találtatott lakásán) hat hónapnyi, Sátoraljaújhelyen letöltendő szabadságvesztésre, majd házi őrizetre ítélik. 1954-ben férje meghalt, két lányával magára maradt.

1956-ban jelen van az edelényi eseményeken, segíti a helyiek munkáját.

1957-ben négy heti miskolci, majd három heti kistarcsai elzárás, meghurcolás után szigorú rendőri felügyelet alatt házi őrizetre ítélik, hetente kétszer jelentkeznie kellett a rendőrkapitányságon, semmiféle közösségi, csoportos összejövetelen nem jelenhetett meg, temetésen sem! Máig nem rehabilitálták, nem kapott lánya semmiféle választ kérelmére a Belügyminisztériumtól. Ideje lenne!

1962-ben, az SZTK-OTI rendelőintézet felépültével, megnyitásával a belgyógyászati majd a fizioterápiás rendelésen asszisztensként dolgozik, kamatoztatja férje mellett tanult szakmai tudását. 1973-ban halt meg, s férje, szülei mellett Egerben alussa örök álmát.

Dr. Kaáli Géza 100. születésnapjára fotóiból készített kiállításunkat híven ajánlom az emlékest résztvevői, a könyvtárlátogatók figyelmébe.

Magdolna lánya híven megőrizte a fotókat; az elmúlt évben újabb és újabb fotókat talált és találtunk főként a Gyárfás család és a Schulek család

fotóalbumaiban. Köszönjük ezúton is. Bizonyára más edelényi családoknál is vannak Kaáli fotók, csak nem tudják: szívesen fogadnánk gyűjteményünk számára.

10 tablót készítettünk, csoportosítva a felvételeket.

- *A Kaáli család*
- *A szülőfalu: Szendrőlád (pincesor, vasúti híd, cigányok)*
- *Hősi emlékmű, országzászló*
- *Az edelényi kastély (belső, kert, Gyárfás Sámuel főjegyző és felesége)*
- *Edelényi épületek, üzletek (zsidó templom, régi híd, Regula ház, Takács Pál húszüzlete, Varga Géza, Varga ház, fodrászüzlet)*
- *Az edelényi rk. egyház, harangszentelés*
- *Rendezvények, összejövetelek (rk. iskola, majálisok, Kis Benedek János)*

A képek értékét, esztétikai értékük mellett, nekünk edelényieknek fontos várostörténeti, szociográfiai, néprajzi értékük adja. Itt Edelényben készültek, múltunk egy szeletét adják, melyet megismerni, reálisan értékelni minden itt élő feladata kellene legyen.

Tiszta szívvel és hálával köszönöm meg a segítséget, hogy e kiállítás és megemlékezés létrejöhessen, Molnár Lászlóné Kaáli Magdolnának, intézményünk munkatársainak: Hadobás Pálnak és Slezsák Zsoltnak.

És nem utolsósorban az ST Raszter — Tervező, Beruházó és Szolgáltató Kft.-nek, és erős szendrőládi kötődésű ügyvezető igazgatójának, Safarcsik Tibor úrnak, aki a kiállítás és az est megrendezéséhez jelentős anyagi támogatást nyújtott.

Mielőtt átadnám a szót Kaáli Magdolnának és más emlékezőknek, hadd hívjam fel egy másik fontos kiállításra a figyelmet!

A régi református iskolát visszakapta az egyház itt, az öreg templom mellett, kívül-belül megszépült; ifjúsági és gyülekezeti teremként lesz hasznosítva, szeretetvendégségeknek is otthont adva.

Nagytermében egy esztendeig lesz látható az edelényi református egyházközség életéből c. fotókiállítás.

Az elmúlt 100 esztendőben a templom temetőjéről, neves lelkészeiről, egyháztagjairól láthatunk képeket és olvashatunk, rendezvénykor ott járunkban.

Ajánlom mindkét kiállítást mindazoknak, akiket érdekel a múlt, és akik hagyják, hogy megérintse őket a történelem lehelete.

L. L. L

Elhangzott a Városi Könyvtárban, 2001. december 21-én.

Hitem a nemezről

Modern világunkban egyre kevesebb lehetősége van az embernek a természettel, a természetes anyagokkal való találkozásra. Ezért fontosnak tartom, hogy az általam készített tárgyak használhatóak legyenek a mindennapi életben is. Főképp süvegeket, tarsolyt, tarisznyákat, falvédőt, szőnyeget, papucsot készítek nemezből, s ezek mindegyike elsősorban használati tárgyként funkcionál.

A nemez, ez az ősi textilfeleség visszavisz bennünket a természethez. Már maga az anyag tisztasága, melegsége rádöbbeníti viselőjét, használóját arra, hogy az ember is része a természetnek, a teremtett világnak, s nem szabad elpusztítania környezetét, mértéktelenül uralkodni a természetben, maradéktalanul felélnie forrásait, elfelejteni a múltat.

A nemez teremtő munka eredménye, alapanyagához, a gyapjúhoz az állat megölése nélkül juthatunk hozzá, okosan kihasználva a természet adta lehetőségeket.

Aki tudja a nemez történetét, az ázsiai népeknél (mongol, török stb.) betöltött szerepét, az ismeri a természeti népek bölcs egyszerűségét is. Mai fogyasztói társadalmunktól távol áll az a gyakorlat, amit ezen ázsiai népeknél tapasztalunk, s minden bizonnyal a honfoglaló eleinknél is jellemző volt: a régi, viseltes, foszlott takarót, jurtalapot szétfejtés után újra feldolgozták egy új, készülő használati tárgyhoz. Hitük szerint ezáltal az új anyagba költözött a régi tárgy ereje, lelke. Mert hiszen a nemez lelkes anyag. Ebből a gyakorlatból láthatjuk, hogy becsülete volt az alkotó munkának, a megalkotott tárgynak, kötődtek hozzá az emberek, a múltat, múltjukat többek között így idézték föl időről időre. S természetesen a mintavilágnak (ornamentikának) is fontos szerepe volt a hagyományokhoz való kötődésben. Szeretném, ha ezt a szemléletmódot tudná elsajátítani mindenki, aki kapcsolatba kerül a nemezzel, akár készítőjeként, akár használójaként.

Kaszás Ákos és felesége Abodon vásárolt parasztházat és kézműves táborhely kialakítását tervezi.

KALÁSZ LÁSZLÓ EMLÉKEZETE

Dr. Jánosi Zoltán

Kalász László emberi útja

Utak, utak, messze vezetők, kanyargósak, vég nélküliek. Utak, meredekek, porosak, szélesek és keskenyek, utak, a hazavezetők és soha vissza már nem vezetők, szikláktól elzárt, vizektől mosott, fényekkel és árnyakkal teli utak. Utak, a mi emberi útjaink. A szabadság útjai s a rabság útjai. A boldogság virágos útjai és a keserűség golgotás útjai. Emberi utak, magyar sors-utak, magyar költők bejárta utak. A király elől menekülő Janus Pannoniusé, az Esztergom alá meghalni siető Balassi Bálinté, a Rodostóba üldözött Mikes Kelemené, Rákóczié, Petőfi Erdélybe vezető útja, Arany János Margitszigetre billegő útjai, József Attila szárszói sínekre csúszott útja, Radnóti tömegsírba lőtt útja, Weöres Sándor, Nagy László kifosztott zseni-útja, Kormos István szívroham-útja, Ratkó József kötéltepő vérmérgezés-útja, Petri György zuhanás-útja. Utak, utak, a mi emberi útjaink. A magyar költők fényes-tragikus útja.

Kalász László kövekkel megvert útja. Kalász László emberi vándorútja.

A nagy nemzetek nagy írói, angolok, franciák, németek gyakran a fél világot is bejárták a maguk villogó útjain, s a magyarok között is voltak nagy utazók már a reneszánsz korától, akik ismeretvágytól vagy kíváncsiságtól vezérelve messze földekre utaztak, hogy hazahozzák onnan a varázstükröt, amelyben az adott idő magyar valósága megnézhető s megítélhető. Így kelt útra — bottal és iszákkal — már Janus Pannonius Itáliába, majd Balassi Bálin Németföldre, Lengyelhonba és Itáliába is. Misztótfalusi Kis Miklós, Apáczai Csere János egyenesen Németalföldre mentek, Apáczai feleséget is onnan hozott (az Áprily – megénekelte Aletta van der Maet személyében.) Adynak, Illyésnek, József Attilának Párizs lett a mérleg ezüstnyelve a magyar sors és kultúra értelmezésekor. Francia s más írókkal barátkoztak, a kor eleven irodalmi áramlataiban forogtak abban a városban, ahol — Illyés szavaival — akkor kedd vagy szerda van már, amikor a többi európai fővárosban még csak hétfő. Másoknak a sors szűkebb utakat szabott. A csekei sárban, magányban Himnuszt lobbantó Kölcsey, a niklai remete Berzsenyi vagy a főváros kövidékébe zárt Tóth Árpád nem mérhették le tehetségüket a világ tágasabb tükrében. Míg mások egyetemre jártak, külföldre utazhattak, Sinka István talicskázott, majd

birkát terelt egy békési pusztán. De nagyot alkottak, kőbe zárt ékszereket csillogtattak magányukban is.

Utak, magyar költők útjai. Kalász László szívbe hurkolt útja. Kalász László emberi vándorútja.

Neki kicsike, tenyérbe, falevélbe rajzolható utat jelölt ki a sors. Ebből a falevélből kiáltott fel a csillagokra. Perkupa után Sárospatak, majd Debrecen, azután Szalonna, 1933-tól 1999-ig, a születéstől a halálig: kicsike kör, kicsike vándorút, kisebb, mint a Pozsonyt járt Kölcseyé, távolságai-ban a Berzsenyiével rokonítható inkább, arányaiban a nagyobbat tündökölteti mégis, mert az ő Párizsa Sárospatak, Londonja Debrecen volt, a hűség íve pedig, amely föl-földobott kőként száll vissza a fölrepítő otthon talajára, az Adyéval, Illyésével azonos ív. A fizikai értelemben szűk térbe zárt lét a költészet birodalmában tágította ki látóhatárát. A szavakkal feszítette a burkot, tört követ és épített utat évezredek mélységeibe, a Kalevalához, az ősköltészethez, és épített a magasságba is ösvényt, oda, ahonnan egykor a fodor fehér bárány leereszkedett a csillagok közül. Kalász Lászlónak egyszerre három birodalma volt a geográfiai helyett, a lábával be nem járt utak helyett, az egyik az időben: a népköltészetben és a Kalevalában, vagyis a poézis archaikus mélyeiben, a második a térben, vagyis költészete villámló tágasságaiban, a harmadik pedig a Bódva-völgy emberi világában, az emberek tekintetében, akiknek gondjait, sorsuk képviselőjét a vállaira vette, s ezért lehetett gazdagabb bárkinél.

Otthont és szellemi menedéket olykor kifelé vezető rövidebb útjain (1967-től) a Hetek költő közössége adott számára. Valamennyien a magyar történelem és az adott társadalom keserű válfajjaival szemben „a művészet az emberért van” esztétikáját hirdették, és ezen az alapon építették fel poétikájukat is. Ez a poétika nem a részre, a töredékesre, hanem a történelem, az adott idő és a természet koordinátaiban álló teljes emberre figyel. Az „én nem művészeknek, de mindennek jöttem”, „a mindenséggel mérd magad” Adytól, József Attilától felemelt gondolatát viszi tovább, s a Nagy László-i dacot, hogy „az ember nem adhatja meg magát. Se a hatalmas bánatnak, se akármilyen dögvész-országnak.” Ez az egész létezésre tekintő költői küzdés alapjaiban határozta meg Kalász László művészetét is, e két paraméter szabott csillagzó mértéket alkotásainak. „Egészét e tömb-időnek /aljtól a csúcsig akarom”, „nem fém-ereit akarom / egészét e tömb-időnek” — írja már igen korán, s a történelmi jelen és az izoláltság kibírásához, az emberért szóló művészet képviselőéhez erősíti fel magában folyamatosan s újra meg újra az ellenszegülő dacot, amely segít felülkerekedni a kor ármányain, a politikai erőterben süvítő erőszakon, a „tenyészett butaságon”, amely „nő, nő héthatodára a világnak”, bekebelezné szellemet is, ha az emberhez, s az elzárt terekben is Európához a szellem

szabadságához hűségesek nem védekeznének, nem védenék meg magukban a jövő Magyarországnak bölcsőit.

Ez a bölcső pedig porból és magányból születik meg. Utak, magyar költők útjai. Kalász László porral televert útja. A személyes elhagyatottságot és a nemzeti helyzetet Kalász László döbbenetes, „segesvári” képsorban allegorizálja, a ’48-as forradalom és szabadságharc végóráiban, az orosz beözönlésben és a belső szétszakadozásban találva meg jelenének legkifejezőbb párhuzamát, így mutatva rá egy kor tragédiájának méretére. Drámaiságban ritka erejű epigrammájának zárószóiban a Bódva-völgyi Kalász László a huszadik század második fele Magyarországon a Segesvár mellett elesett Petőfi alakjába lényegül, s ember és ország, költészet és szellem helyzetét ebből a látószögből tárgyasítja: „Mindennapos forradalmaimra / lépnek az ügyeletes cárok / csak egy nyakam van / lelkem is késélnyi / céloznak az ulánusok / átszúr dzsidájuk / Segesvár mellett valahol / Petőfi hullája vagyok.” Ezért kell hát a *foggal és körömmel* ragaszkodás a költészet és az élet értékeihez, ezért lesz Petőfi sorsa szimbólum a mindennapos dárdadófésekhez, ezért születnek az arcot emelő válaszsversorai is a személyes és nemzeti megalázásokra.

Foggal és körömmel
Mint az állat
Harap rúg karmol vagy felöklel
Védem magam
Fásultság és pusztulás ellen
Hogy megmaradjak, aki voltam
Hogy az legyek, aki szeretnék

Szinte költészettörténeti csoda, hogy ebben a sanyarú nemzeti és egyéni helyzetben, a Bódva-völgy kemény világában a Kalász Lászlótól leginkább szeretett műfaj mégis a dal maradt. A dal, amely eredendően múltó hangulatokat örökítene meg csengő zenei formákban, röviden —, csak hogy a műfaj alapelemeit Kalász László nem a gondtalan énekesektől, hanem a sors mélyére néző népköltésztől, és Bartóktól, József Attilától, Nagy Lászlótól tanulja. A népköltészet is a tragikus és teljes, ellentmondásoktól feszülő emberi világot jeleníti meg. A „hosszú út porából köpönyegét vevő”, a „sűrű könnyeivel kigombottatott” emberi utat a történelemben és a természetben. Utak, ti emberség útjai, magyar költők, magyar hangszerek útja. „Példaképem a népdal. Mestereim nincsenek.” — mondja Kalász László. Legelső mestere így hát az édesanyja és vele a teljes Bódva-völgyi népi kultúra, köztük a „kiöntött a Bódva vize messzire” jelképeit Béres János gyűjteményéből is messzire zengető dalok. Amikor

édesanyjáról ír, a költő erről a teljes népi kultúráról is emlékezik, az anya énekeiről, a vele látott és átélt rítusokról, e sokrétű világ teljességére néző üzeneteiről. „ingatja fejét jobbra-balra / s a lánykor népdalai / az újlás nász és születés / dalai türemlenek fel / s a lánykor táncai / mozdulnak öt kíséző mozdulatomban / hogy tartsam az arcom a nap felé / hogy a fény felé tartsam arcom.”

A Kalász-dalok csillagkerekeiben így mindig a teljesebb világ sűrűsödik össze — a maga ellentmondásos izzásában, problémáival. E dalok villogva forgó küllői közül a Mindenség tekint az olvasóra. Kalász jelentős költői újítását, amivel a röpke dalt „fénylő falevelekbe csomagolt Kalevala-zúgássá” teszi, s nagy drámai létbeli ütközések színterévé, az irodalomtörténet máig nem mérte fel igazán, pedig a költő e hatalmas tágasságokat, feszítéseket „egybeszíkraztató” „bartóki” dalainak József Attila, Nagy László „bartóki” műveinek a közelében van a helye, nem messze Weöres Sándor archaikus örökséget felemelő kísérleteitől.

Felsorolni is hosszú volna, hogy a kifejezett életégésznek hányféle aspektusa, tematikai vonása csillan meg a Kalász-dalok küllőin. Társadalmi ítélet, szerelem, halál, Isten, természet, történelem, család, s mindezek az Ady Endre ciklusaiban megjelenített emberi teljességet lobbantják elő, hol külön-külön megformált versekben, hol egy-egy művön belül is. Az egyik versben még halálszót hall a toronyból, és halottakat temet, a kiüresedő falut és Magyarországot látja, a másikban özeket simít meg, akik úgy jönnek le hozzá a hegyekből, mint a Cantata profana szarvasokká vált fiai az apjukhoz, azután Istent látja a havas, falusi éjszakában „könnyű szánon:” „csillagos lován kengyel / azon zúzmarás angyal”, majd a föld felett, az ég alatt hajló anyját vagy apját verseli meg, akik az Isten és a természet társaként teremtik meg a rügyeket és a fényt, akik „orra bukva is kapálnak”, majd ars poeticus vallomást tesz: „úgy, hogy mindenki hallja, úgy fogjak dalba mindig”, s a „mintha rögtön meghalnék / úgy kellene élnem” tudatával vág neki minden órájának, s másokat is erre ösztönöz az élet, e végtelen rét havában, majd a magyar történelem ellenálló erejének pillantja meg jelképét az Árpád-kori templomban a Rakacai-tó közelében, vagy a Bódva-völgyi ember szenvedéseit kiáltja fel. Majd József Attilára emlékezik, és már költőtársát, Ratkó Józsefet siratja, s maga is készül az édesanyja kontyához hasonlóan kerek lombú fák alól arra a legnagyobb útra a Perkupa, Patak, Debrecen, Szalonna ív földi útja után, ahol már égi „mágnes hús és valami / mennyként fényesedő erő”. Annak a tudatában mégis, ami egyszerre öröklét és vigasz a „tekintetem égen lesz villám / talán nap lesz egyik pupillám / másik pupillám a hold lészen” kozmikus panteizmusában is, vagyis a küldetés értelme és igazolása: „de ez az ég / de ez a szél / de ez a domb / meg ez az ér / megmarad”

Amit Kalász László ezért az égért, ezért a szélért, ezért a dombért és érért tett, a legtöbb, amit tehetett. Letörölhetetlenül rajzolta rá a magyar irodalom térképére a Bódva-völgyet. Olyan küldetést teljesített, amit csak ő tudott beteljesíteni, és teljes emberségével fogadta el a sorstól ezt a jelet és kihívást. Hazatérésének reflexe tehát ugyanolyan értékű, mint a Párizsból hazatérő Adyé, József Attiláé, Illyés Gyuláé. Az pedig már a „kisebb haza” lelkiismeretének a dolga, hogyan emlékezik meg erről a szeretetről. Amit a Bódva-völgy eddig tett Kalász Lászlóért, méltó köszönetet fejez ki. S most már az Edelényi Gimnázium is hordozza a jelet, mint mementót, a küldetés fegyelmét és a példát, amit Bella István verse gyönyörűen fejez ki:

Az egész világegyetem
fénylett szavadon, szíveden,
és annyi, annyi emberi gond,
amennyi nap, amennyi hold.

Most földbe vet, le is arat,
fényé öröl, zsákjába rak
a Gazda: ami vagy, az legyél.
Kalász voltál. Most már kenyér.

Emlékeztessen hát ez a tábla Kalász László kettétört és másoknak szétosztogatott kenyereire, aminek darabjait — a jó szót és az emberséget — vegye el verseiből és vigye tovább a Bódva-völgy mindenkori fiatalúsága.

*Elhangzott az Izsó Miklós Gimnázium és Szakképző Iskola
Hoffer Ildikó keramikus Kalász emléktáblájának avatásán.
Edelény, 2002. február 4-én.*

Hadobás Sándor

Emléktábla avatása Meszesen

Tisztelt Ünneplők!

Kedves Vendégek, meszesiek!

Csodálatra méltó ennek az alig 200 fős kis településnek az a törekvése, hogy feltárja és megőrkítse múltjának mindazokat a momentumait, amelyek érdemesek az utókor figyelmére és emlékezetére. Példaként erre csak az elmúlt év nyarán megrendezett millenniumi napot említem, amelyen több új emlékhellyel gyarapodott a község, és megjelent a falu történetét bemutató könyv is. S most újra itt vagyunk, hogy felavassuk az előttünk álló szürke rakacai márványtömbön elhelyezett két márványtáblát. Ritka és szokatlan dolog, hogy egy helyen és egyszerre kerüljön sor ilyen eseményre, de amint a táblák szövegéből is kitűnik, az állításukat kiváltó okok többszörösen is összefüggnék egymással, így helyes volt a meszesieknek az egyidejű avatásról hozott döntése. Kövessük az időrendet, és ismerkedjünk meg bővebben a szövegek mögötti tartalommal.

Az egyik tábla az első meszesi református iskola építéséről emlékezik meg. Ez az esemény az 1764. évhez kötődik. Előtt azonban már sok minden történt a falu életében. Alapítása még az Árpád-korba nyúlik vissza, első írásos említése azonban csak 1317-ből ismeretes. A 14. században nem akármilyen hely, hiszen a királyné birtoka, tehát a központi hatalomhoz kötődött. Ebben az időben egy nevezetes személyt is adott a hazának, Meszesi Demeter főpapot, aki udvarházat tartott fenn itt. A falu közepén emelkedő mészkőhegyen már ekkoriban megépülhetett temploma. A 16. század végére ezen a vidéken szinte minden település reformátussá lett. Ez alól Meszes sem lehetett kivétel, de mivel kezdetben csak leányegyház volt, az írott források nem említik a helyi lakosság református hitre térésének időpontját. Önálló egyházzá 1620 táján lett, ekkortól találkozhatunk papjai nevével. A reformátusok kezdettől fogva felismerték az oktatás-nevelés fontosságát, jelentőségét minden szinten, így ahol megvetették a lábukat, első dolguk volt az iskola megszervezése. Nincs okunk kételkedni abban, hogy Meszesen ez másként történt: valószínűleg az anyaegyházzá válással egy időben a református iskola is megkezdte működését a községben, ha eleinte nem is önálló épületben, de saját tanítóval. A 18. század közepén érett meg a helyzet arra, hogy külön iskolát emeljenek, amely azután többször javítva, átépítve hosszú ideig szolgálta a helyi oktatás ügyét, egészen az 1948-ban bekövetkezett államosításig. Miért olyan fontos egy hajdani falusi kisiskola a mai ember számára, hogy emléktáblával kell megemlékezni róla? Azért, mert az Isten háta mögötti, világtól elzár

apró településeken több mint három évszázadon keresztül ezek tartották ébren a tudást, elvetették az ismeretek magját az apró emberfőkben, sok tehetséges falusi gyereket hozzásegítettek a felemelkedéshez, és a helyi művelődési életnek is erjesztői, kezdeményezői voltak. Munkájukat szinte teljesen magukra hagyatva, hihetetlen nehézségek között végezték. A hajdani egyházi iratokat tanulmányozva gyakran olvashatunk arról, hogy az iskolaépület omladozik, mert árvíz vagy szélvihar pusztította, nincs pénz tüzelőre, ezért a hidegtől vacogva ülnek a padokban a gyerekek, a tanító hónapok vagy évek óta minden javadalmazás nélkül végzi a dolgát, mert az előírt természetbeni juttatásokat az ínségben élő lakosságtól nem kaphatja meg. Néhol a földesúri és más önkény gátolta az iskola működését, és sorolhatnánk még a hátráltató tényezőket. De minden gond és nehézség ellenére működtek ezek a református iskolák, és kitűnően betöltötték hivatásukat, köszönhetően az általában egyetlen tanító, akkori nevén rector vagy oskolamester hivatástudatának és emberségének, valamint a helyi egyházak áldozatvállalásának, híveik iránti elkötelezettségének. Megtanították a gyerekeket legalább írni, olvasni, számolni, továbbá vallási nevelésben részesítették őket. S volt még egy igen fontos szerepük: ébren tartották, akaratlanul is alakították, fejlesztették a magyar nyelvet azokban a századokban is, amikor a latin, a német és a főurak körében a francia volt a hivatalos érintkezés nyelve. Anyanyelvünk egyre duzzadó búvópatakként várt arra falvainkban a hosszú elnyomás alatt, hogy mindent elsöprő árként a felszínre törjön. Így történhetett meg, hogy a 19. század első felében Arany, Petőfi és a kor más nagyjai olyan szép és tiszta, máig felülmúlhatatlan magyarsággal fordultak népünkhöz, mintha a korábbi elidegenítési törekvések nem is léteztek volna. Többek között ezért is kell emlékeznünk oktatásügyünk hőskorának ezekre az apró, szilárd, megdönthetetlen bástyáira, amelyek közé a volt meszesi református iskola is tartozott.

Sajnos a 18. századi épület régen elenyészett, s a helyén emelt, velünk átellenben látható új iskola sem szolgálja már régóta az oktatás ügyét. Van ellenben egy olyan nevezetessége, amely az előttünk fekvő másik emléktábla állítását indokolja: falai között élt rövid ideig, 1957-58-ban Kalász László költő, pedagógus. Innen járt át naponta Szalonnára tanítani, mivel ő maga nem, csak a felesége volt a helyi iskola alkalmazottja, tanítója. Tehát a volt iskolaépület oktatástörténeti emlékhely volta mellett irodalomtörténeti vonatkozással is bír, hiszen ha rövid ideig is, de a 20. századi magyar költészet egyik jelentős alakjának szolgált lakhelyeül.

Kalász Lászlót e tájon mindenki ismerte és szerette. Sem személye, sem pedig költészete nem szorul bemutatásra e körben. Magasabb szintű tanulmányainak idejét nem számítva egész életét a Bódva festői völgyében töltötte, és pedagógus hivatását is folytatva jelentős költővé vált. Ő rajzolta

rá ezt a tájat hazánk irodalmi térképére. Példája szinte egyedülálló az újabb kori magyar irodalomban: ahelyett, hogy városba, valamelyik irodalmi központra igyekezett volna, szülőföldjén maradt, bízva abban, hogy innen, az ország e távoli csücskéből is fel lehet jutni a Parnasszusra. Indulása késői és nehéz volt, fennállt a veszélye annak, hogy elsüllyed a provincializmus oly sok talentumot elnyelő mocsarában. De bízott önmagában, tehetségében, és neki lett igaza. Amikor az 1960-as évek közepén megtalálta saját hangját és stílusát, sorra jelentek meg verseskötetei: az első, a *Szánj meg idő!* című 1967-ben, a beérkezést jelentő Parttól partig 1970-ben, a kételkedéseinek is hangot adó Hol vagy jövőd? 1973-ban, a pálya csúcán a félelmeit sem leplező Ne dűts ki szél, majd hosszabb szünet után, születésének 50. évében, 1983-ban a már összegzésre készülő Mintha rögtön meghalnék. A kilencvenes években még két önálló kötete jelent meg, a Világ menj világáé és a Nagy jövő mögöttünk, melyek lezárták a szépen ívelő költői életutat. A hét önálló verseskönyvből két válogatás és egy gyűjteményes kiadás is készült. Az így tíz kötetre terjedő életmű szűkebb hazánk egyik legnagyobb szellemi kincse. Mindehhez hozzátehetjük azt is, hogy talán nem is volt olyan irodalmi folyóirat az elmúlt négy évtizedben hazánkban, amely ne közölte volna verseit. Bár távol élt mindentől és mindenkitől, mégsem maradt magára: a Hetek néven emlegetett laza költői csoportosulás tagja volt. Poétatársai időnként felkeresték szalonnai otthonában. E látogatásoknak irodalmi emlékei is maradtak, példaként Raffai Sarolta Szalonnafalván című versét említhetem. A szerkesztőségekkel, barátokkal többnyire levelezés útján tartotta a kapcsolatot. Az irodalmi életben érthető okokból nem tudott túl sok szerepet vállalni, e téren a Napjaink című miskolci folyóirat versrovatának vezetése volt a legjelentősebb tevékenysége, amelyet vidékről is el tudott látni. Számos díj, elismerés kísérte munkásságát, amelyek közül csak a két legrangosabbat említem: 1973-ban Radnóti-, 1975-ben József Attila-díjat kapott.

A szülőfalu, Perkupa és a felsőfokú tanulmányok után egy évig Mezes volt az állomása Kalász László életútjának. Nem túlzás tehát azt mondani, hogy ez a falu később kiteljesedő gazdag költészetének egyik forrásvidéke. S bár az itt töltött idő rövidege miatt a meszesi élmények és tapasztalatok csak csermelyként csatlakoztak a szalonnai évtizedek bővizű pataként buzgó versáradatába, mégis büszke lehet rá a község, hogy tanúja és inspirálója volt egy gazdag, sikeres és több tekintetben egyedülálló költői pálya indulásának.

Sokat jelentett, hogy közöttünk volt, nap mint nap találkozhattunk és beszélgethettünk vele. Példája biztatást, mintát adott ahhoz, hogy helyben maradjunk, s a magunk módján a szülőföld hasznos polgárai legyünk. Helyettünk is megtette azt, amire mi nem voltunk képesek: szavakba, versek-

be öntve kimondta érzéseinket, gondolatainkat, egyik költeményének címevel élve fölemelte e tájat és népét az irodalom szférájába. Már több mint két éve, hogy örökre kiesett kezéből a toll. Elvesztése pótolhatatlan veszteség számunkra. A szűkebb haza a halála óta eltelt rövid idő alatt is számos jelét adta az iránta érzett mélységes szeretetnek és megbecsülésnek. Múcsony község általános iskolája 2000-ben felvette a nevét. Edelényben a költészet napján a nevével fémjelzett szavalóversenyre kerül sor. Most pedig Meszes község állított emléktáblát Kalász László tiszteletére, akinek a szelleme magasan lebegett fölöttünk, de a szíve nagyon közel állt hozzánk. Hálával tartozunk érte a községnek. Köszönöm megtisztelő figyelmüket és türelmüket.

Elmondta HADOBÁS SÁNDOR, az izsófalvi Izsó Miklós Művelődési Ház és Könyvtár igazgatója 2001. májusában.

PUSKÁS BALÁZS

Puskás Balázs Miskolcon született, 1981. november 20-án.

Apja neve Puskás Béla, anyja neve Juhász Éva. Edelényben, a Vizsolyi út 3. szám alatt lakik.

Puskás Balázs az általános iskola 1-6 osztályát (1988-1994) a Borsodi Általános Iskolában, majd a miskolci Földes Ferenc Gimnázium 6 osztályos tagozatán végezte. 2000-ben érettségizett.

Tanulmányait Budapesten, az ELTE Bölcsészettudományi Karán magyar szakon folytatja.

Hat verse jelent meg; Új Holnap: művészeti, irodalmi, társadalmi folyóirat. 46. évf. (Új folyam) 3. szám, 2001. őszén, 96-98. p.

Itt most két újabb versét olvashatjuk.

alakoskodó forma

hozom a szokott formám
alakoskodok
úgy teszek mintha
aztán a háta mögött
nem akarom megbántani
pedig jó lenne
csak a lelkiismeret

az lenne rossz
rontana a szokott formán
az alakoskodás
nem lenne hihető
kilógna
lábam szokott formája
színlelni se tudok mást
a lábam őszinte
mindig
én szinte soha
nem jó ez így
tudom
bosszant is
mondom magamnak
ez az én formám
az alakoskodás

oda a telefon

innen oda a telefon
drágám vagy
megjött a számla
számra azóta mosolyt
csak csalni tudok
apám letolt
nadrágban is szigorúan néz
de holnaptól újra
együtt végre
kettőnk közül a vonalat
kihúzzhatjuk
ahogy én a gyufát
itthon
leszel már velem

10 ÉVES A BORSODI TÁJHÁZ

Kell-e Edelénynek múzeum?

„A múltnak képviselői az emlékek, ezek testesítik meg a köteléket, mely bennünket összefűz; szent őrzésök a nemzetiség első kötelessége. Ezekhez kapcsolódnak eszméink őseinkről, ezekből látjuk, hogy tekinték ők a világot, ezekben mutatkozik a múlt századok ízlése. Ki legkisebbet is közülök elront vagy elveszni hágy, a múltnak dicső palotájából egy követ tör ki, s tulajdon állásának alapját megrongálta, mert ha magasan állunk, csak a múlt az, mi bennünket felemelt, mit lábunkkal taposni nem kellene” — Pulszky Ferenc A műgyűjtemények hasznáról című, az Athenaeumban közzétett írásában közli ezen nemes gondolatokat az 1830-as években. Ma is időszerű, megfontolandó intelmek.

Különösen azok egy olyan városban, mely hosszú századok után kapta vissza városi rangját, és múltja tárgyi dokumentumainak megőrzésére a városatyák eddig nem, vagy elvétve gondoltak (tisztelet a kivételnek!). Örvedetes dolog, hogy a Borsod c. újság hasábjain már ismertett népi műemlék együttest 1987 őszén megvásárolják múzeumi célra, biztosítják a Borsodi földvár ásatási költségeit, de ez még nem elég. A helyreállítás, berendezés, a működtetés anyagi feltételeit is meg kellene — MEG KELL — teremteni. Nincs még egy városa ennek az országnak, ahol ennyire szép, jó helyen — elfogódottság nélkül mondom — együtt adva legyen honfoglaló őseinktől kezdve szinte minden kor értékes öröksége, mint az ősi Borsod földvéra és közvetlen környezete. Egy olyan komplex múzeumi együttes kínálja magát, kéri — KÖVETELI megvalósulását, mely nemcsak „édes kis-hazánk”, Borsod-Abauj-Zemplén megye, de az országnak egyedülálló láttnivalója lehetne.

Büszkének kellene rá lenni, és bízom benne, hogy eljön a kor, mikor büszké is lesznek városunk vezetői, a Bódva völgye kapujaként is funkcionáló történelmi, műemléki, helyismereti, idegenforgalmi látványosság-ra, a Borsodi Táj múzeumra.

A Tájház szervezési ügye jó gazdára talált a Művelődési Központ és Ifjúsági Házban, munkatársai nagy ügyszeretettel, figyelemmel, lelkesedéssel fogtak ehhez a munkához is. Messze nem egyéni hobbi, időöltés — nem is volt — ahogyan teszik, amit tennünk kell. Megalázó a bizalmatlanság, melyet olykor érezniük kell!

A Borsod c. újság különszáma is „kegyelmi kérvény a jelenhez” a szent cél érdekében.

Ma mindenki a gazdasági nehézségekre hivatkozik. Tény. A kultúra ügye, a rászánandó anyagiak megszerzése azonban hiszem, hogy sokszor jó szándék, megfelelő hozzáállás kérdése is.

Vallom, hogy a vezetők és a lakosság együttes bizalma, hite, aktivitása, tenni akarása „összehozhatja” a múzeumba való anyagiakat is. Igaz?

Kell Edeléynek múzeum? KELL!

Nem nekem kell. Igaz, nagy belső örömet jelent, ha egy-egy poros padlásról megmenthetek egy kézíratos huszárkönyvet vagy egy-egy cserépedényt, ácsolt ládát stb. A kutatás maga semmivel sem pótolható szellemi izgalommal jár, olyannal, amit a kívülről nem tud soha sem megérteni. Nekem már ezért megéri!

A múzeum megvalósulásáért sokan sokszor tettek már, és tennének, tudom. A különszám az eddigi társak, segítők írásaiból példaként válogatva — segítségül hívva nagy szellemeket is — tesz fogadalmat az ügynek, bízva benne, hogy ezek hatására mind többen csatlakoznak a múzeum ügyét támogatók táborához.

Köszönöm.

Lukács László

Borsod, 3. évf. 8. sz. (1989. aug. Különszám 4. p.)

Dobrik István

A Borsodi Tájház megnyitása

E szokatlanul hűvös pünkösdi vasárnapján, melengető eseményre gyűlünk össze.

Több éves gyűjtő és előkészítő munka után ma sor kerülhet a Borsodi Tájház megnyitására.

Az igen gondos és elkötelezett munka egyik jelentős eredményét könyvelni el a mai esemény. Sok ember értékmentő és értékmegőrző elhivatottsága, múltunkat becsülő akarata tárgyiasult e tettben: a Bódva völgye egyik legszebb műemlékegyüttese, a hajdan kisenemesi kúria, mátol múzeumi intézményként látogatókat fogad.

Sokan vagyunk tanúi annak az áldozatos munkának, amelyek Lukács László köré tömörülve a Művelődési és Ifjúsági Ház munkatársai, az örökségünkön örködő egyesület tagjai, a segítő múzeumi szakemberek és a város lakói, előljárói végeztek, hogy nagyszabású terveik között az első lépésként ez a ház most átadásra kerüljön, hogy a Borsodi földvár tövében a századelőn épült lakóház, gazdasági épületeivel, most berendezetten, múltat idéző helyé váljon, ahol a gazdálkodó, polgárosodó parasztság életkö-

rülményeit idéző tárgyegyüttes bemutatásán kívül, mód nyílhat mélyebb múltba tekintésre is.

Mód nyílhat nagyobb távlatokban is kutatni az elmúlt időben.

Visszatekinteni eleinkre. Rácsodálkozni hősiességet sem nélkülöző, hazát, benne hazát, lakóhelyet építő áldozatos munkájukra.

Megérteni és megszívlelni a ránk hagyott tárgyi örökségben bujkáló szellemi üzenetüket.

A tárgyak szépségében megérezni máig ható szeretetüket a természetel harmóniát teremtő ember és a tájhaza iránt.

Mert egyre jobban érezzük és kívánjuk elidegenedett, érzéketlenné váló világunkban, keményedő küzdelmeinkben, hogy a múltnak beszélni kell és nekünk hallgatnunk kell rá.

Egyre jobban érezzük szorító igényét múltunk ismeretének.

Ez az ismeret azonban nem csupán a történelemírás száraz logikájára épített információt jelenti. Sokkal inkább mélyen a múltban gyökerező hagyományainkat, amelyeket tovább gazdagítva kell őriznünk!

Fájóan igazak Sütő András szavai, melyeket az itt megjelent Borsod különszámában olvastam:

„Minden múltidézés kegyelmi kérvény
a jelenhez”

Mit is lehet e kijózanító megállapításhoz hozzátenni. Talán azt, hogy előre, a jövőnek kell élni, de az életet csak visszafelé, a múltba nézve tudjuk megérteni és, hogy a kultúra mélyebb beágyazottság nélkül darabokra hullik.

Ennek a tájnak, ennek a városnak ahhoz, hogy életerővel telve, anyagban, szellemben építkezni tudjon, szüksége van önismeretére, azonosság-tudatára.

Szüksége van a szülő természet védelmére, szeretetére, a múltban teremtett és hagyományozódott értékeinek felismerésére, őrzésére, gazdagítására. Nemzeti kultúrájának éltetésére.

Legyen hát ez az épületegyüttes valóban a TÁJ HÁZA.

Az itt élő emberek múltat tisztelő lelkiismeretének záloga.

A mindennapok sodrásában a hely szellemét őrző műhely.

1991. Pünkösdi napján a gondviselő szellem és a szerteáradó szeretet ünnepén a Borsodi Tájházat jelképesen adjuk át közösen a város közösségének, mindannyiunknak.

Edelény-Borsod, 1991. május 19.

György Horváth László

A falu jellegzetességeit a város menti meg?

Megnyílt a Borsodi Tájház

Külföldi vendégeim érdeklődtek a honfoglaló Bors vezér által alapított Borsod településről, melynek nyomaira nem lehet rábukkanni a mai magyar térképeken. Pedig a létező Borsod megye, a Borsodi sör és víz mind-mind az eredeti Borsod névre utal, de a település ezzel a névvel megszűnt. A falvakat és településeket tönkretevő mamut építkezések, főleg a típus-terves magánházak, megváltoztatták — és némely helyen el is tüntették — a magyar falu hagyományos képét. A mai többszintes és tetőtér-beépítéses lakóházaknak eltűntek azok a jellegzetességei, melyeket a parasztházak őriztek. Az emeletekre kerülő konyhák fölöslegessé tették a nyári konyhákat, a beépített éléskamrák a melléképületeket, az állatok likvidálása a csúrt, a szénatartót, a fészert...

Szemétre vagy ócskáshoz — esetleg gyűjtőhöz — került a festett tányér, a faragott bútor, a tejesbögre, a kaszten, a szátyva, a hozományos láda, a petróleumlámpa. De hála Istennek, vannak olyan lelkes megszálottjai a múlt megőrzésének, akik szívügyükként kezelik szűkebb pátriájuk múltjának, megőrzésének a sorsát. Ilyen az edelényi Városszépítő Egyesület, és a borsodi táj és emlékek szakértője, Lukács László. A fent említettek nemcsak a kultúra és múlt megőrzésére vállalkoztak, hanem ápolására is. Így járhatta végig Lukács László, a népművészet ifjú szövömestere, a borsodi táj jellegzetes falvait, és a 24-ik órában összegyűjtötte a pusztulásra ítélt falumúzeum anyagát, a BORSODI TÁJHÁZAT. Ez Edelény-Borsod és a Bódva-völgy egyik legszebb műemlékegyüttese. A század eleji kisnemes Szathmáry majd Horkai családoktól Bacsó István örökölte, akinek halálakor felesége, Katalin, idős korára visszaköltözött szülőfalujába, Komjátiba. Az 1987-ben a város által megvásárolt épüleategyüttes ma is őrzi a két világháború közötti magyar falu környezeti eszköztárát, szépségét. És a borsodiak nem voltak szűkkeblűek akkor, amikor a múlt emlékeit átadták a közös tájházuknak, hisz tudják, hogy csak ezáltal menthető meg a régi szerszám, bútor, használati eszköz... és aki elfelejtkezik a múltjáról, annak a jövője is bizonytalan. Így nyitotta meg a tájházat Lukács László vezetése mellett Borsod, hogy már a megnyitón bemutathassa a látogatóinak a kemencében való kenyérlángos sütésének mesterségét, és emlékeztesse látogatóit a Bódva mente múltjára. Ígéri a Tájház vezetősége, hogy ezután rendszeres programokat is biztosít a tájház csűrjében, mely csűr kiválóan alkalmas csúrtáncok megrendezésére. Augusztusban rendeznek itt

egy táncház-találkozót, és távlati tervük 1996-ra, a honfoglalás 1100 éves évfordulójára egy emlékünnepe-sorozat megszervezése. Itt mindenki megismerkedhet majd a borsodi múlttal, a jellegzetes magyar paraszti élettel. Addig is állandóan üzemel a tájház, és nyitva áll bármely érdeklődő számára májustól-szeptemberig.

A Borsod c. újság soha meg nem jelent, (1991/1) számból

Földvár — Tájház — Tájmuzeum

BORSODI TÁJHÁZ

H-3780 Edelény, Borsodi út 155.

Tel.: (48) 346-224

Edelény város és a Bódva mente regionális kismúzeuma, tájmuzeuma. Gyűjtőkörébe tartozik a néprajzi tárgyi és szellemi anyagon kívül az ipar- és agrártörténet, a művelődéstörténet, a helyismeret. 2000 júniusától helyet ad a Borsodi Földvár régészeti leletanyagának is. Fenntartója Edelény város Önkormányzata, a városi Művelődési Központ, Könyvtár és Múzeum keretén belül működik.

Épületegyüttese szinte skanzen jelleggel három porta lakóház és gazdasági épületsoportját foglalja magába. Együtt és külön-külön is a Bódva menti népi építészet szinte érintetlenül megmaradt remekei. A város a százholdas kismemes Szathmáry-Horkay család portáját 1987-ben vásárolta meg az örökösöktől múzeumi célra (Borsodi út 155.). A Szűcs-Kiss-Szarka középparaszti amerikai család házát (Váralja u. 1.) 1997-ben vette meg a város. A vár felé szomszédos kismemes Vadász család portája (Váralja u. 3.) valaha három családnak adott otthont, 2000-ben került a város tulajdonába. Területének egy részéből múzeumi parkolót alakítottak ki. 2001. május 20-án textilkiállítás nyílt, állandó kiállítási lehetőséget adva a Kachelmann-textilgyűjtemény anyagának.

A Szathmáry-Horkay-ház egy, az 1860-as években épült ház felújításával 1909-ben nyerte el mai formáját. A hagyományos háromszatú ház falait megemelték, utcai frontjára új, nagyméretű ablakok, gazdag stukkódíszek kerültek, új bejárati ajtó és udvari frontján téglából oszlopsor (gang) épült mellvéddel. A gangról nyílik a nagykomora is. Végében egy két bejáratos nagy istálló is épült. A ház teteje 1994-ben összedőlt és szétnyomta az istálló végét. Helyén később kocsiszín, majd 1998-99-ben egy

ugyanolyan tömegű nyitott fedélszékes új épület készült a földvári ásatás régészeti anyagainak bemutatására, előtérrel, vizesblokkal. Az udvar másik oldalán az utcai fronton 1913-ban mívés, „egyiptomi” oszlopfős nyári konyha épült szabadkéménnyel, alatta téglaboltozatos pincével. A szabadkéményt 1960-ban sajnos elbontották, kemencéjét a gangon alakították ki, belőle spajz lett. Végében volt a pincelejáró, majd a kocsiszín és a sertésólak. Szín jelleggel itt most sütökemencék vannak, vendéglátóhelyül szolgál.

Az udvar végén, a szomszéd portára is átnyúlva kőből épült, három „fakkos”, elől-hátul kapus csűr épült, pelyvás színnel és méhessel. A csűr közösségi célokat szolgál. Csűrbálok, csürszínház, dalostalálkozó, táncház, nosztalgiabál, lakodalom, fogadások színhelye, előadóteremként is szolgálja az élő múzeumot. A csűr mögötti szilvákert lenyúlik a Bódváig. Az udvaron még füstölő és beton silógödör, valamint nagy kőkút látható.

A Szücs-Kiss-Szarka-ház tőcikes, háromszatú, 1903-ban épült szerény megjelenésű épület, hozzáépített istállóval, szénarakóval, félereszes kocsiszínnel. Az udvar másik oldalán szintén háromszatú kis épület áll. Az utca felé a kiskomora (az udvarról nyílik), majd a nyári konyha, melynek bejárata (a nyári konyha nyitott nyári konyhája) hátulról nyílik és az ablaka az udvarra néz. Alatta a kiugróból nyíló téglaboltozatos pince. Udvarán fából készült félereszes, háromszatú disznóól áll, tetején tyúkóllal.

A Vadászy-ház hasonló a Szathmáry-Horkay-házhoz, 1905-ben épült. Udvari oszlopsora még mívesebb, de a tűzfalás, gazdag stukkódíszes homlokzatot ikerablakkal látták el és kőporozták. Homlokzata így rekonstrukcióra szorul.

Nagy kőkút van még udvarán. Pincéje a gangról nyílik, a komora alá megy, kőboltozatos.

A múzeum kiállításai

A múzeumi gyűjtőmunka 1988 tavaszán kezdődött. 1991 pünkösöd vasárnapján nyílt első néprajzi kiállítása a Szathmáry-Horkay-ház szobáiban. Adományozás, vásárlás révén gyarapodott sok-sok utánajárással, odafigyeléssel. Állandó kiállításai híven tükrözik a gyűjtőkört.

Népi lakáskultúra a Bódvá mentén

Egy középparaszt család életkörülményeit bemutató kiállítás a néprajzi tárgyi gyűjtemény anyagából. A Szarka portán látható a tisztaszoba, a nagykonyha, a nyári konyha és a kiskomora berendezése.

Egy kisnemes család tisztaszobája

A Horkay-ház első házában a család néhány eredeti bútorával a népi lakáskultúrából a polgári lakáskultúrába való átmeneti kettősség állapotát igyekszik tetten érni. Emlékezés a vidék kisnemesi múltjára, kultúrájára.

Népi gazdálkodás, műhelyek

A porta gazdasági épületeiben a népi gazdálkodás számos eszköze látható. A Bódva mente kézműves hagyományainak, mesterembereinek emlékére készültek, bemutatóhelyként az ipartörténeti anyagokból rendeződtek a különböző kismesterségek műhelyei.

A Borsodi Földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhely.

Kiállítás a Borsodi Földvár 1987-1999 közötti ásatási anyagából, a Szathmári-Horkay portán épült új kiállítóteremben.

Két részből áll: az első bemutatja egy X. századi település mindennapjait, lakóházakat, élet- és gazdálkodási módját; a második a XI-XIII. századi megyeszékhely életét, az egyházi és világi közigazgatás rendszerét.

Rendező: Dr. Wolf Mária

Technikai rendezői: Kozmáné Bánnyi Judit, Bánfaly Ferenc.

A feltárást és a kiállítást Edelény Város Önkormányzata anyagi támogatásával valósították meg.

A múzeum különgyűjteményei

Az alapállományon kívül különgyűjteményekkel is rendelkezik, melyek története sajátos.

Kachelmann-textilgyűjtemény

1996-ban ajándékozta a múzeumnak Kachelmann Róber úr, aki Budapesten él. Nagyapja, Kachelmann Walter erdészeti főmérnök volt a Coburg hercegi családnál a XIX.-XX. század fordulóján, a századelőn. A nagycsaládban illett nagyon szépen kézimunkázni. Kachelmann Róbert évtizedeken át gyűjtötte a nagynénik s a rokonság legkülönbözőbb korú, technikájú kézimunkáit, melyekhez vásárolt és hozzáértéssel rendbe is tette. A gyűjtemény az elmúlt 200 év kézimunkáinak tárháza, főként polgári lakástextilek, viseleti darabok. Értékes része a vertcsipke anyag. Az együttes saját gyűjtéssel is gyarapodik, jelentős immár a Bódva menti szőttes és vászonhímzés anyaga. Több mint 200 kötetes kézimunkakönyvtár tartozik hozzá, több nyelven. Jól egészíti ki a Wagner hagyaték kézimunka üzletének sablongyűjteménye, berendezése.

1996-ban a Városi Rendezvények Háza termeiben mutatták be a gyűjteményt, azóta minden nyáron időszakos kiállítás keretében tekinthették meg egy textiltípus legszebb darabjait a Szathmári-Horkay-ház nagykonyhájában. 2000 nyarán „Főkötők a Felvidékről” címmel volt látható belőle kiállítás Dr. Fügedi Márta (1949-2000) etnográfus emlékére.

Május 20-ától a Vadászy-ház lakószobáiban állandó kiállításon látható a gyűjteményből egy válogatás „Csipkeszoba, népi vászonhímzések és szőttesek” címmel.

A Hodossy család csengő-, kolomp- és kampógyűjteménye

Az Edelénybe települt család több generáción keresztül, a hagyományos kovácmesterség mellett készítette a pásztoremberek számára ezeket az eszközöket. Ajándékozás és vásárlás révén főként apa és fia, Hodossy Lajos (1892-1979) és Hodossy Gyula (1926-); mindketten a Népművészet Mestere cím tulajdonosai, legkülönbözőbb típusú, méretű termékei láthatók állandó kiállításként a Szarka-ház hátsó szobájában. Megrendelésre, vásárokon ellátták az ország nagy részét, még a szlovákiai pásztorembereknek is szállítottak. Hodossy Gyula jelenleg is dolgozik edelényi műhelyében. Nemrégiben ünnepelte 75. születésnapját, melyre az Edelényi füzetek 24. köteteként A HODOSSYAK címmel könyv is megjelent.

Bódva-völgyi Könyv- és Könyvtártörténeti Gyűjtemény

Hányatott sorsú anyag. Gyűjtését a városi könyvtár korábbi vezetői, Slezsák Imre és Augusztynyi Béla végezte. Először Trízsbén, majd Égerszögön volt látható. 1998-ban a borsodi Ragályi Tamás fiókkönyvtárban nyert elhelyezést. Annak megszűntével, 1999 telén került a múzeumba. Újabb része raktárban van, régi anyaga „Olvasóköri szoba a két világháború közötti időszakból” címmel a Horkay-ház utóházában látható. Régi népkönyvtári bútorok, eszközök. Könyvállománya is jelentős. Kalendárium-gyűjtemény, imakönyv- és bibliagyűjtemény, díszalbumok és régi folyóiratok. Itt található a Finkei Körjegyzőség könyvtára és több magánkönyvtár megmaradt része.

A múzeum adattára a Városi Könyvtárban, a helyismereti gyűjteménnyel együtt található. Számos értékes hagyatékot őriz, fotótára jelentős. Érdeklődőknek, szakdolgozóknak, helyismereti gyűjtőknek értékes kutatóhely.

1996-tól jelenik meg a Borsodi Tájház Közleményei című kiadvány, évente kétszer. Helyi neves eseményekről, évfordulókról, kiadványokról tudósít, a múzeumot gyarapítók névsorát közli. Forráskiadványként is szolgál.

A múzeumot 2000-ben közel hatezren látogatták meg és számos rendezvényt bonyolított le, számosnak adott helyet. Pihenőhelyként, táborhelyként is kiváló. Az Edelényi Hét (május 3. hete) kulturális rendezvénysorozat számos programjának és az augusztus második vasárnapján rendezett Borsodi Vásárnak mindenkori helyszíne.

1998-ban addigi tevékenységéért „Az év múzeuma” pályázaton az 1997-es Bíráló Bizottság külön elismerését nyerte el.

CSIPKÉVEL ÍROTT KÖLTEMÉNY

Az edelényi textilgyűjtemény kiállítás megnyitása Zalaegerszegen

Tisztelt Ünneplők, kedves érdeklődők, zalaegerszegiek!
Hölgyeim! Uraim!

A harmadik évezredben, a huszonegyedik század első esztendeje első hónapjában járva ünnepre jöttünk, ünnepre hívtak bennünket.

A még tartó szentévbén a világ a keresztény hit és időszámítás kettő-ezredik évét, a magyar nemzet pedig a keresztény magyar állam ezredik évi fennállását ünnepli. Nemzedékünknek, akiknek megadatott, hogy a történelmet tagoló évezredek egyikéből átléphetünk a másikba: egyaránt pillantunk a múltba, számvetést készítünk a nemzet elmúlt ezer esztendejéről és a jövőbe, hogy felkészüljünk a következő évezredre. Számvetést készítünk, ugyanakkor tervezünk.

Ezen alkalomból sokféle rendezvény, kiállítás, bemutató szerveződik, amelyeknek célja, hogy rohanó világunkban egy kicsit megálljunk, emlékezzünk elődeinkre, múltunkra, ősi kultúránkra, hagyományainkra.

A hagyományok tisztelete, a múlt értékeinek, megszenvedett és megérlelt igazságainak ismerete gyökeret, erőt is jelent. Minden kor másként viszonyul hagyományaihoz. Hol erőt merít belőle, hol pedig éppen annak megtagadásával vagy máskor újraértékelésével igyekeznek jelenét igazolni és erősíteni.

Ma, a Magyar Kultúra Napján itt és most a magyar kultúra egy sajátos területével találkozhatunk, ismerkedhetnek meg érdeklődő vendégeink.

A kézimunka is hagyomány, nemzeti kultúránk része. Az e hagyományokból merítő alkotó tevékenység napjainkban újra reneszánszát éli.

Számomra, ezen textilgyűjtemény kezelőjeként, de mint vászonszövő kézművesnek is külön megtiszteltetés és a megbecsülés jele, hogy a rendezők éppen a mai napra tették a kiállítás megnyitását. Hála és köszönet nekik érte.

Országunkban a kézimunka oktatása már Szent István király óta hozzátartozott a leányneveléshez. A középkor egyházi iskoláiban rendszeresen folyt a kézimunka tanítása, amelyet Magyarországon Mária Terézia királynő tett kötelezővé az 1762-ben alapított árvaházakban. A felső népiskolákban és a polgári iskolákban, nevelőintézetekben 1868-ban vezették be a kézimunka oktatását. Ősanyáink, dédanyáink, nagyanyáink ifjúkorában a még önellátó faluközösségek íratlan törvényei szerint a leánygyermekeknek meg kellett tanulniuk a kender, a len, a gyapjú megmunkálásának és feldolgozásának minden mozzanatát és változatát, hogy felserdülve

el tudják készíteni teljes kelengyjüket. Idő haladtával, századunk közepétől a fiatalok sem a családi, sem az iskolai nevelésből nem hozták magukkal az érdeklődést a kézimunka iránt. A szülők és a nevelők érdeklődési köréből ez a tevékenység többnyire kimaradt. Ennek ellenére nem lanyhult a mai ember vágyakozása az önmaga által létrehozott szépségek iránt. Korunk embere számára azonban a kézimunka nem a szükséges használati tárgyak előállításának a kényszere, nem a szorgalom, az állandó szükséges tevékenység kifejezője, hanem az alkotókedv, a képzelőerő ébrentartásának eszköze. Örömforrás, pihenés, kikapcsolódás.

A ma embere számára a minta, a forrás a példa a múzeumokba került vagy a ládafiák, szekrények mélyén féltve őrzik őket.

Hála Istennek mindig voltak, vannak és bízunk benne, lesznek megtartói a magyar textilhagyományoknak, kincseknek.

Edelény kisváros Borsod megyében, az ország másik, az észak-keleti csücskében. A Bódva völgye kapuja, közel az Aggteleki-karszthoz, a cseppkőbarlangokhoz. A millicentenárium évében, 1996 tavaszán művelődési intézményében, minden termét igénybe véve nagyszabású textilkiállítás, konferencia volt „Magyar polgári kézimunkák a millennium tájkán” címmel.

A kiállítás anyagát Kachelmann Róbert Budapesten élő, edelényi kötődésű úr családi magángyűjteményéből válogatták a rendezők. A szakmai, textiles bemutatón kívül egyfajta figyelemfelhívó jellege is volt a kiállításnak. A Kachelmann család ,illetve Kachelmann Róbert a megnyitón, ünnepélyes keretek között a város és a Bódva mente tájmúzeumának, a Borsodi Tájháznak ajándékozta gyűjteményét. Az 1988-ban alapított, első kiállítását 1991 pünkösdjén nyitó új múzeum gyűjtőmunkájához nagy segítséget, nagy lendületet adott e nemes gesztus, másokat is hasonló cselekedetre ösztönözve. Edelény városa 1996. október 23-án „Pro Urbe Edelény” díjjal tüntette ki Kachelmann Róbertet több évtizedes, áldozatos gyűjtő- és restaurátor munkája elismeréseként.

Kachelmann Róbert a sors jóvoltából egy olyan nagy családba született, amely társadalmi helyzeténél fogva viszonylagos jómódban élt, a „békebeli idők” gazdag szellemi kultúrája és szigorú erkölcsi normái szerint. A család matuzsálemi korban meghalt tagjai „utolsó mohikánjai” voltak egy letűnt, sok értékkel bíró magyar történelmi kornak a ‘70-es években.

A XIX. század végén került Edelénybe az apai nagyapa, Kachelmann Walter erdőmérnök családja. A rádió, a televízió nélküli világban a nagymama révén sokat kézimunkáztak a család nőtagjai. Maguk hímezték a lányok kelengyjét, a család ruháit és a lakástextileket. A szorgalmas, erényes háziasszonyt dicsérte, ha szép kézimunka díszített mindent. A házasságok, a betelepülések révén egyre terebélyesedő nagycsaládban

(Weinberger, Farkas, Gaszner) illet, sőt kötelező érvényű volt mindenkinek minden technikáját magas színvonalon elsajátítani. Jó érzékkel, szorgalmasan tették ezt.

Kachelmann Róbert 1930-ban született Tibolddarócon. Édesapja K. Kunó gazdatiszt volt báró Bottlik István birtokán. Nyolc hónaposan súlyos beteg lett. Édesanyja, Gaszner Borbála három napig a karjában tartotta, hogy meg ne fulladjon. Később is mindig maga mellett akarta látni. Az anya és Róbert nővére állandóan kézimunkáztak, így unalmában hozzáfogott ő is. Elemista korában megtanult mindenféle technikát. Később, a második világháború utáni nehéz években — az édesapa is meghalt fogságban 1946-ban — pénzért kézimunkáztak, ebből tudott leérettségizni is. A nagynénik megélhetését is segítették e tevékenységgel Edelényben, Szarvason, Budapesten. Haláluk után megörökölték régi anyagaikat.

A gyűjtemény kezdetben esetlegesen, a megörökölt, illetve a kegyeletből megörzött darabokkal gyarapodott, majd — egyre tudatosabban — vásárlásokkal is bővült. Sok-sok darabot nagy szakmai tudást igénylő restaurálással mentett meg. Így vált teljessé, életét meghatározó tevékenységé számára a kézimunkázással való foglalkozás.

Az edelényi kiállítás a publikáláson túl (Fürge Ujjak, Csapketörténeti érdekességek című könyv) az első alkalom volt a nyilvános kiállításra. Messze földön híre ment, több mint kétezren látogatták meg a kiállítást a három hét alatt.

A kiállítást követően a család Edelénynek, a Borsodi Tájháznak ajándékozta a gyűjteményt, kérve, hogy állandó méltó helyet biztosítson e város a bemutatására.

A textilek, Kachelmann Textilgyűjtemény néven, az alapító iránti tiszteletből a múzeum különgyűjteményét képezi. Kachelmann úr révén és múzeumi vásárlások, gyűjtések révén jelentősen gyarapodott az elmúlt években. A jelentős csipkeanyaga, főként a vertcsipkék mellett jelentős ma már a népi szőttes és vászonhímzés anyaga is. A Wágner Kézimunkaüzlet hagyatéki bekerülésével, a több mint kétszáz kötetes kézimunkakönyvtárral Borsod-Abaúj-Zemplén megye, de talán Észak-Magyarország egyik legjelentősebb textiles bázishelye. Jó a kapcsolata a Magyar Csapkeverők Budapesti Baráti Körével, a miskolci Herman Ottó Múzeummal, több megyei népművészeti egyesülettel, de helyben is működik közel 25 éve egy díszítőművészeti kör, akik élnek a gyűjtemény adta lehetőségekkel.

Nagyon örültünk a zalaegerszegi érdeklődésnek, híre van nálunk is a zalai kézműves munkálkodásnak, eredményeiknek. Gyűjteményünk törzsanyagából válogatott, főként a csipkéket bemutató mostani kiállításunk — bízom benne— sokaknak szerez majd örömet, ad ötletet vagy jelentélményt látványuk...

1997-től évente időszaki kiállításokon mutattuk be tájházunkban az egy-egy technika, funkció szerint válogatott anyagot. Ez évtől a múlt évben vásárolt újabb kisnemesi házunkban állandó kiállításon látható majd textilgyűjteményünk jelentős része.

Kérem Önöket, ha felénk járnak, ne kerüljék el házaink táját. A textilen túl számos, különböző korokból, a X. századtól a XX. század közepeig koronként tudunk érdekeset, értékeset, szépet mutatni.

Visszatérve a kézművességre, a kézimunkákra: az emberi kéz alkotásai nemcsak hasznosságukkal teszik kényelmesebbé, jobbá életünket, hanem kifejező formáik, színeik, az alapanyagok és a felhasznált technikák finom egysége révén érzelmekben is gazdagítják mind művelőiket, mind befogadóikat. A szépségnek olyan árnyalata ismerhető meg általuk, mely más, mint a zene, a vers vagy a képzőművészeteké, de ugyanúgy felold, megnesemesít. Ez az érzelem egyszerűbb, köznapibb, de mindenképpen megszülethet és mindenki képes az élvezetére. Ezt kívánom valamennyi kedves érdeklődőnek, valamennyi látogatójának.

Végezetül egy XVIII. századi francia tudóst hadd idézzek; gondolata mindig bennem van régi tárgyakat nézve és a magam tárgyait készítve is:

„Az igazi hagyomány nem abban rejlik, hogy utánozzuk, amit mások alkottak, hanem abban, hogy megeljük azt a szellemet, amely ezeket alkotta, s hozzátegyük a magunk világát.”

Laki-Lukács László

Zalaegerszeg, 2001. január 22.

Molnárné Forray Marianna

Megvalósult álom a csipkeszoba

A Borsodi Tájház harmadik épületének avatása

Hölgyeim és Uraim! Kedves Vendégek!

Szeretettel köszöntöm Önöket a Borsodi Tájház harmadik épületének avatásán, valamint az itt elhelyezett textilgyűjtemény megnyitóján.

Az épület 1903-ban a kisnemes Vadászi család részére készült.

Az eltelt közel 100 évben átépítették, így mára elveszítette eredeti arculatát. Ismereteim szerint azonban a későbbiekben a városnak szándékában áll a régi állapot visszaállítása, hogy báját visszanyerve szolgáljon az idelátogató közönség örömeire, megleléására.

A szokásos háromszatú ház adta lehetőséget kihasználva került a kiállítás megrendezésre, elkülönítve a csipke, a népi szöttesek és a vászonhímzések.

E gyűjtemény alapját a már Önök által is jól ismert Kachelmann-gyűjtemény adta, mely mintegy 610 darabból áll. Nagyobb része polgári textília, kb. 200 db vászonhímzés. E remek kollekción egészül ki a Laki-Lukács László gyűjtéséből származó szöttesekkel és népi hímzésekkel. Természetesen, a helyszüke miatt minden darab nem kerülhetett bemutatásra, de igazán szép számú mives munkát tekinthetünk meg így is.

Sokuk számára ismerősnek tűnik egy-egy hímzés vagy csipke, a szülői házban, nagyszülőknél találkoztak velük.

Amikor hosszas rábeszélésre elvállaltam e megtisztelő feladatot, hogy figyelmükbe ajánljam e remek összeállítást, még nem tudtam, milyen nehéz dolgom lesz.

Néhány percben lehetetlen beszélni 100 évet felölelő, dolgos kezek alkotta, szívvel-lélekkel készített, nagy szakmai tudásról árulkodó több száz darabról.

Minden kézimunka — melyet hamarosan megtekinthetnek — a maga nemében egy műalkotás. Külön-külön is hosszú perceket lehetne beszélni róluk, de mert erre most nincs lehetőség, engedjék meg, hogy csak néhány remekműről tegyek említést.

A megnyitó után Lukács László a tőle megszokott lelkesedéssel kiállítás-vezetést tart, s az általam nem említett darabokat bemutatja Önöknek.

A tisztaszobában található a XIX-XX. század fordulójától készített csipkék, melyek inkább a polgári ízlést tükrözik. A 16 féle technikával készült csipkék között láthatunk kötött, horgolt, vert csipkét, recét, ír csipkét, szalag és móga csipkét, (mely edelényi származású készítőjéről, Móga Endrénéről kapta a nevét) de van szalag, tüll és varrott csipke, frivolitás, point lace, reneszánsz csipke és skófiumból vert csipke is.

Vessenek egy pillantást az ablakon lévő függönyre is, melyet halotti lepedő darabjaiból állítottak össze. Minden darabja külön is egy remekmű. A figyelmes szemlélő egyik ámulatból a másikba esik ennyi szépség láttán.

Bámulatra méltó a jegyespár 1904-ben készült viselete, a menyasszony tüllcsipke köténye, a vőlegény jegyajándékba készített szálszámolásos, -vagdalásos mellénye. Ha elképzeljük, milyen szeretettel öltögette a leány, behímezve a fiú iránt érzett szerelmét, még meghatóbb a látvány.

De a keresztelő takaró, valamint a tüll főkötő, melyet az édesanya viselt a keresztelő alkalmával, szintén szívet melengető darabok.

Leheletfinomságában érződik a gyengédség, mellyel a kisgyermeket keresztvíz alá tartották. Minden kiállított tárgyat szemlélve érezhető a szeretet, mellyel a darabok készültek.

Az ablak előtti bábukon látható Nyitra megyei főkötők díszítményének gazdagsága, vagy a túloldalán kiállított főkötő skófiumból vert csipkéje is káprázatos.

Hosszan időzhetnénk a csipkeszobában, hiszen még nem esett szó a zsebkendőkről, mintakendőkről és azokról a füzetekről, melyek a csipkék megszámlálhatatlan sokaságát rejtik, megőrizve azokat az utókor számára.

Kérem, ne menjenek el az eszközök mellett sem, hogy ne nézünk meg a csipkeverés kellékeit, a párnát és a verőkéket, vagy a sablonkiszúró gép elmés elődjét.

A pitvarban a színes, festett tányérok alatt található a gazdaságban használt vászonszöttesek, melyek a környéken régvolt szötteskultúra emlékei. A dagasztóteknő a sütőruhával, a szakajtokendő, a vőfélykendők, abroszok gazdag díszítményei a szorgalmas, szépet szerető asszonyok kezemunkáját dicsérik. Rendkívül változatos az alapvásznak mintázata. Gyönyörű a Perkupáról származó borzas, a viszlói szarvasos, vagy a bódvaszilasi kakasos, de említésre méltó a Szalonnán gyűjtött szőlőfürtös, amely minta jellegzetes volt a református abroszokon.

De látható még a tárlókban 100 éves balajti vőfélykendő, dúsán díszített martonyi abrosz, vagy a magyar szemnek szokatlan színvilágú, rakottas technikával szőtt kosártakaró, mely a különböző népek együttélésének hatását hűen tükrözi.

A hátsóházban bemutatásra kerülő vászonzímzéseket mai szóval lakástextileknek nevezhetnénk. Látható itt falvédő a Házi áldás vagy a magyar Hiszekegy szövegével hímezve, feliratos-évszámos abrosz, halotti abrosz, csigacsináló surc, dísztrükköző, vagy a XIX. század 30-as éveiben divatos kalotás technikával készült kincsek.

A régi parasztház elképzeltetlen volt a mennyezethez rögzített rúd nélkül, ami a szekrényt pótolta. Ebben a szobában is találhatunk ilyet. A kenderfeldolgozás különböző minőségű alapanyagait látjuk rajta.

Szintén ebben a helyiségben került felállításra egy szövőszék is.

Ilyeneken készültek ezek a szemet-szívet melengető textilek, melyek mára már csak kiállítási tárgyak, gyűjtemények féltve őrzött darabjai, azonban készítőik számára a mindennapok nélkülözhetetlen eszközei voltak.

Végezetül essen szó a kenderfeldolgozás folyosón található eszközeiről.

Kevesen tudják, melyiket mire használták, pedig nem is olyan régen minden háztartásban fellelhetőek voltak, mára ezek is múzeumi darabokká váltak.

E gondolatokkal ajánlom szíves figyelmükbe a kiállítást, megköszönve mindazon emberek munkáját, akik lehetővé tették, hogy e nagyszerű gyűjtemény számos idelátogatónak szerezzen örömet, „műanyag, gépesített világunkban” felkeltse az érdeklődést a természetes anyagok és a feledésbe merült kézimunkák technikai iránt.

Köszönöm figyelmüket.

Edelény-Borsod, 2001. május 20.

A Borsodi Tájház vendégeknyvéből

1991. május 29.

AZ ŐSEMBER NYOMÁBAN JÁRUNK EZEN A VIDÉKEN.

Öröm nekünk élve látni ezt a szép kismemesi házat. Kívánjuk, hogy nőjön nagy közösségi élet az idei „EDELÉNYI NAPOK” hatására.

Dr. Oláh Gábor

június 13, csütörtök

Öröm volt találkozni e gyönyörű táj kultúrájával, népi kincseivel. Tisztelet érte az értéket tisztelő város és környéke közösségének, a kincsek gyűjtőinek, őrzőinek, gondozóinak.

Jó lenne, ha az egész ország tudhatná, hogy mit rejt ez a meghatóan szép porta.

Gratulálok mindenkinek, akit illet.

Pozsgay Imre

július 23.

Ettem, láttam, meggyőztek (arról, hogy jó lenni Edelényben). Kivételesen az MTV képviseletében.

Jankovics Marcell hazafi

szeptember 17.

Nagy élmény számunkra ebbe a kedves házba ismét ellátogatni, ahol még a kedves Horkay házaspár életében is gyakran vendégek voltunk.

Igazán méltó a múlthoz ez a páratlanul szép gyűjtemény.

Orbán József volt borsodi ref. lelkész és felesége **Nagy Anna**

október 14.

Nagyon örülök, hogy láthattam ezt az első múzeumot. További jó munkát kívánok gazdáiknak.

Barátsággal

Keresztes K. Sándor miniszter

1993. február 19.

Régóta terveztük, hogy sziszüphoszi munkád (Lukács László úr) eredményét („a konzervált időt”) megszemléljük. Irigységgel és örömmel szemléltük végig mindazt, amit itt összehordtál „télire”.

Szeretettel és tisztelettel

Bódi László néprajzkutató, **Tóth Mária** és **Bódi Luca** Putnokról

Ebben a házban benne lakik a szeretet! Örömmel voltam itt!

Kéthely Anna könyvtáros

május 19.

Ha az országban az a szellem uralkodna, amelynek a mai napon tanúja voltam, azt hiszem, sokkal bizakodóbbak lehetnénk. Őrizzétek ezt a szellemet, mi pedig ide jövünk erőt meríteni.

Horváth Tibor

*az Országos Pedagógiai Könyvtár
és Múzeum főigazgatója, Bp.*

Áldott a gondolat és kéz

mely megformálta ezt az udvart

s mindent-mindent, mi ebben található.

Becsüld utókor, mert ebben régi őseid szíve-lelke és munkája benne van.

Őrizzétek-tiszteljétek népünk paraszt hagyományát.

Bódis Istvánné, Aggtelek

Az Edelényi Hét alkalmából sok szeretettel a Muzsikás együttes:

Sipos Mihály, Alan Dániel, Éri Péter

Tiszta szívből kívánjuk, hogy legyen erőd tovább gyarapítani a tájház emlékeit. Azt is kívánom, hogy ezt a nagyszerű, de embert próbáló munkát azok is elismerjék, akik anyagilag segíthetnének a gyarapításban.

Sok erőt és kitartást kívánok nagyon szép munkához.

Szeretettel

Asztalos Zoltán fotográfus,

Erika, Marci, Bence, Borka és Bendegúz, Bp.

A Miskolci Egyetem Vizuális és Kulturális Antropológia Intézetének hallgatói és oktatói nagy érdeklődéssel tekintették meg a kiállítást.

1995. június 12-22.

Valamikor réges régen olvastam Kossuth gondolatát, melyet szó szerint kellene idéznem, tudom! Azt írja: —,Bírnunk kell nagy férfaink kép-mását, hogy elzarándokolhasson az utókor hozzájuk, példaképként, s hogy ne feledjenek — A MÚLT ÉRTÉK!”

Szerintem áll ez a gondolat MINDENRE — hitre, szeretetre, ember-ségre!

ÉLET van minden tárgyi emlék mögött — egy szőnyeg emlékek lánco-lata, egy megfakult kép talán régi szerelem, egy ágytakaró fájdalmak lep-

le, sárgult papírok régi üzenetek, reszkető sorai titkos gondolatok világát rejtők!

ÉRINTÉSEK mind — a múlttal kézfogás, szorítsd, mert érted született, általad nyerhet halált vagy életet! Ez a Tájház!

Köszönet érte, más világ, más érték teremője és őrzője! Nagy tisztelettel köszönöm egy kis csapat nevében Laki-Lukács Lászlónak! Laci, történeteid, mellyekkel élővé varázsoltad, emberségeddel, mellyel hitelessé tetted számunkra e világot, úgy gondolom, felejthetetlenek mindannyiunknak. *VARÁZSLAT* — s jó volt ebben a világban elvarázsoltnak lenni!

Palinak, Mili néninek, Irénkének és Jóskának, hogy itt töltött napjainkban szeretetükkkel megajándékoztak bennünket! Köszönet!

„Tudom, lelkemben ott lesz ez a világ!” Hiszem!

Balatoni Klára ötvösművész, Miskolc

június 20-án

Elérzékenyülve léptem a Tájházba. Dicsekvés nélkül, szeretettel írom le, hogy ennek a Tájháznak a volt tulajdonosa közeli rokonom volt, — az anyai nagyapám testvérbátyja.

1941 tavaszán jártam itt utoljára. Az összegyűjtött itt látható paraszti bútorkok s használati tárgyak a régmúlt időkre emlékeztetnek.

Az elismerés és a dicséret hangján szólok Lukács László volt kedves tanítványomról, a Tájház igazgatójáról, aki lelkesen végezte, s végzi a gyűjtőmunkát.

Id. Dankó Lajos volt lakin tanító,
edelényi nyugdíjas

október 20.

Isten adja, hogy gyarapodjék tovább e régi kincsek tára-háza, a város szellemiségének épülésére.

Molnár V. József író, jelkép kutató, Bp.

november 17.

A Borsodi Tájház nagy örökséget őriz. Létrehozását, működtetését fontosnak tartom. Örömmel nézem, a jövőjéért szurkolok.

Cs. Varga István irodalomtörténész, tanár, Eger

1996. január 16.

Nagyon jó emlékezéssel megyek el innen, lépem át azt a küszöböt, amely mögött oly jót beszélgettünk az ország, s népiünk sorsáról.

Udvardy István

1997. május 23.

De jó lenne, ha több olyan ember élne ebben az országban, mint az a néhány, aki ezt a tájházat a szívében viseli.

Buda Ádám énekes, Szentendre

július 24.

Újra sikerült, és érzem, hogy aki ebből a csapatból hozzáfog, mindenkinek sikerülni fog. A Tájház emlékkönyvében Laki-Lukács Lászlón kívül ezért a közösség minden tagjának köszönjük a IV. Országos Helytörténeti Helyismereti Konferencia rendezését.

Köszönjük a helyiek kedves fogadtatását. Reméljük, egymásból erőt merítve nekünk is adtak egy újabb évre tennivalókat. Köszönjük, és szeretettel gondolunk vissza az itt töltött időre.

Egy korábbi rendező Sopronból

Szállassy Györgyi, Sopron

szeptember 26.

A Kazinczy Ferenc Társaság edelényi elnökségi ülése alkalmából köszönjük a szíves kalauzolást és vendéglátást.

Fehér József, Kazinczy Ferenc Társaság, Sátoraljaújhely

Megindító végignézni ezt a szép emlékházat. Visszahoz egy letűnt világot és tovatűnő érzelmeket.

Dr. Tamás Endre volt edelényi, Massachusetts, USA

1998. május 23.

Szepsi asszonykórus

Minden évben szívesen jövünk, ha hív a kedves, hagyományörző Edelény; hogy dalainkkal, hagyományörző szokásainkkal jelezzük és biztossuk: összetartozunk, egy a múltunk és népdalaink zöme, egyformán csobog itt is, ott is a szelíd Bódva folyó, amely évszázadok óta összekötött ennyi sok magyar embert és most szomorúan, de boldogan átkelve a határon hozzuk felétek örömiünket, bánatunkat, összetartozó tudatunkat.

Tudnotok kell, hogy idetartozunk és a ti támogatástok és barátságatok nélkül talán el is satnyulunk és veszünk. Ezt tartásatok szemetek előtt!

A boldog és a gondok ellenére mindig vidám, összetartó Szepsi asszonykórus tagjai:

**Nagy Ildikó, Balla Margit, Horváth Éva,
Bartók Erzsébet, Seregély Istvánné**

július 8.

Gratulálok az értékes, szép gyűjteményhez. Köszönet Kachelmann Róbert úrnak, hogy a köznek ajándékozta e kincseket és a rendezőnek, hogy ilyen szépen, áttekinthetően mutatja be.

További jó munkát, sok látogatót, akik elviszik hírét a magyar kézi-munkának.

Hábel Györgyné csipkeverő, Budapest

július 9.

Ez a nagyon szép gyűjteményt bemutató tájház jó gazdákról és szívvel végzett munkáról árulkodik. Gratulálunk és köszönjük, hogy itt lehettünk.

Paranai Józsefné csipkeverő, Miskolc

július 9.

A Csipkekészítők Országos Egyesületének tagjai nevében köszönöm ezt a családi vendégházat, nem beszélve arról, hogy a fakult anyagunkhoz ennyi gyönyörű kézzelfogható csipkét egy helyen még nem láttunk.

Szvobodáné Piacsek Ilona elnök

július 18.

Szemet-szívet gyönyörködtető látványban volt részünk. A tájház a múlt varázsa, lenyűgöző.

Isten áldását kérem azokra az emberekre, akik nem engedik a múltunkat át az enyészetnek. Hiszen a gyökerek nélkül nem lehet élni!

Köszönjük, hogy láthattuk és gyönyörködhettünk!

Kovács Ernő, Kovács Ernőné

Szerény szavaimmal mondom, hogy jól éreztem itt nagyon kedves emberek között. Szeretném ezt szebb szavakkal mondani és hangoztatni. Ezért csak azt írom: nagyon-nagyon köszönöm.

Haselberger Frigyes,

osztrák hallgatója

a Debreceni Nyári Egyetemnek

július 31.

Sok jó érzés támadt bennünk, régi emlékképek és déd-, nagyszüleinket láttuk egy-egy pillanatra. Kell a múlt, bár— és azért is — mert más mint a jelen.

Káli Tamás

augusztus 1.

Őszintén meglepődtünk, hogy mennyi kincset rejt ez a múzeum. Megmutatjuk másoknak is. Még visszajövünk!

Lengyel Katalin

(Edelény) és

legkedvesebb barátai (Bp.)

augusztus 6.

Mint régi edelényi lakos, érdekesnek találtam ezt a múzeumot, ami valamennyire visszaemlékeztet a régi időkre.

Mogyoróssi Sándor, Mexikó

Belgiumból dicsérjük ezt a szép alakítást és azokat, akik lelkesen foglalkoznak vele. Csodálatos, szép és megható ez a múzeum.

Köszönjük

Berzi Pál és neje, Marika Siege-ből

július 24.

Tisztelettel és elismeréssel adózom Mindazoknak, akik gondos és alapos tudományossággal és munkával segítik e gazdag MAGYAR KINCSET őrző és aktívan bemutató tájház virágzását. Öröm tekintetet legeltetni minden kiállított tárgyon, melyek NEMZETI KINCSEINK IGAZ GYÖNGY-SZEMEI. Szeretném, ha minél többen figyelnének fel ezen életet gazdagító emléksugarakra.

Remélem, hogy a fiatalok közül egyre több CSERKÉSZ is programjába iktatja népkultúránk átélését és aktív teljesítését. A hímzések motívumaiból szeretném, ha a fiatalok szüleiknek, hagyományosan, adventi Bibliajelzőt készítenének!

Jó munkát, Edelény!

**Dezső bá (Somogyi Dezső András,
a Magyar Cserkészszövetség
elnöki tanácsadója, Bp.)**

július 25.

A Tájház kiállítási anyaga nagyon gazdag és nagyon szép. Büszke vagyok rá, hogy kis városunkban ilyen lélekkel ápolják a hagyományt és a kultúrát.

Elismerésem és köszönetem ezért az élményért, és az áldozatos munkáért.

Leskó László Tamás
költő és hadvezér, Bp.- Edelény

A budapesti Csipkeverő Baráti Kör 10 tagja 1999. júl. 30-31., aug. 1-jén a Tájházban rekonstrukciós munkálatokba kezdett, a Tájház vertcsipke gyűjteményét feldolgozandó. Három napos itt-tartózkodásunk során rendkívül jól éreztük magunkat. Köszönjük a lehetőséget.

augusztus 7.

Egyre több a készítés arra, hogy ezt a szép vidéket (feleségem szülőföldjét) látó szemmel és érző szívvel végigbarangoljam családommal. Jó érzés megtapasztalni, hogy lelkes és áldozatkész múzeumbarátok megbeszélnek és megőrzik a jelennek, jövőnek a múltat.

Gadnai Mihály

augusztus 8.

Nagyon szeretem ezt a házat és a régi dolgokat, amiket olyan emberek használtak, akik már nem élhetnek közöttünk.

Szeretek Edelényben lakni!

**Hornyák Gábor,
Safarcsik Adrienn**

augusztus 8.

Nagyon jól éreztük magunkat, ha lesz, máskor is eljövünk. A műsor színvonalas volt, az ebéd ízletes. Nagyon szépen köszönjük. A kiszolgálás nagyon jó volt, a tájház felidézte bennünk a múlt emlékeit. A bor is nagyon finom és elég hideg volt. Jó szájízzel, kellemes élménnyel és emlékekkel távozzunk. Edelény Szoc. Otthon lakói

Jó egészséget kíván a szervezőknek és közreműködőknek:

**Bottyán Ferencné,
Tóth Istvánné**

szept. 3.

Nagy élmény volt visszatérni gyermekkorom színhelyére, — ami tájházzá változott — hála Istennek. Örülök, hogy avatott kezek őrzik a nép és nemzet hagyományait.

Isten áldását kérem ezen „őrző” munka folytatására.

Garai Sári

2000. június 4.

Gratulálok a tájházat gondozó, ápoló emberek munkájához. Kíváncsi, hogy minél több látogatót fogadjanak, s emlékeztessenek a látottak eleink szép életére és jó ízlésére.

Orbán Viktor

június 4.

A múltbeli emlékek magukban őrzik a jövő ígéretét.

Ezt kívánjuk Edelény városának!

Dr. és családja Miskolcról

június 4.

Büszke vagyok arra, hogy ezt a múzeumi kiállítást én nyithattam meg (valamikor középiskolás koromban régész szerettem volna lenni...), s minden látogatójának kívánom, hogy csapja meg a történelem szele...

Dr. Bogdán Zsolt megyei főjegyző

Örülök, hogy a régi elképzeléseket valóra váltották.

Gulyás Mihály író író

Kriston Sándor, aki 1943. február 24-én szerda este 6 órakor született a Borsodi földváron, énnékem ez az emlék megmarad mindörökké, mert én ezen a földváron éltem a gyermekkoromat. Sok szeretettel és tisztelettel adakozom az Edelényi Önkormányzatnak, hogy ezt a szép millenniumi eseményt megszervezte.

Tisztelettel

Kriston Sándor

július 7.

Igazán itt éreztük át a MILLENNIUMI év „igazi” mondanivalóját és hangulatát. Pompa és csillogás nélkül is lehet maradandót és lenyűgözőt alkotni, amihez Önök hozzájárultak.

R... és fia

július 11.

Legátusként voltam 2000 pünkösdjén Edelény-Borsodban. A történelem összehozza a magyarságot. Nem csak a ma, hanem a régmúlt és a jövőnk is egy, Isten gazdag áldását kérem mindenre, hogy erő és kedv legyen e gazdag emlék megmaradásához!

Bánáthy Csaba teológus

július 23.

Saját gyökereinket ismerhettük itt meg, olyan volt, mintha hazajöttünk volna. Isten áldásával kívánunk további sikereket!

Köszönettel

Dr. Tóth Mária
és testvére

július 28.

Köszönjük a zárás után is kedves idegenvezetést. A múlt nélkül nincs jövő, így erre, ami itt látható, elemi szüksége van minden léleknek.

[Egy család, Pécsről]

augusztus 13.

A tájház rendkívül exkluzív, tudatformáló és igényes. A létrehozóinak elismerés és tisztelet.

augusztus 30.

Jóleső érzés volt egy fiatal városból (Kazincbarcika) egy cseppet a múltba, szüleink-nagyszüleink, honfoglaló eleink világába csöppenni. Köszönjük a szíves vendéglátást, és a finom étket. Máskor is jövünk!

Tisztelettel

*a kazincbarcikai Egressy Béni Művelődési Központ és
Könyvtár „Folklórfesztivál” csapata!*

augusztus 31.

20.500 km-es országfutásom 200. napján érkeztem Edelénybe. Köszönöm magam és csapatom nevében a fogadtatást, és a múzeumban részünkre tartott szakértő bemutatót.

*Sipos István ultrafutó
Edelény, 2000. aug. 31., 15.320. km*

2001. május 26.

Az emberi ügyesség, türelem és lelki béke jellemzi e csodás alkotásokat. Hálas köszönet a gyűjtők és kiállítók áldozatos munkájáért.

Polyák család Bódvaszilásról

július 27.

Szerintem a megye egyik legszebb tájháza ez itt. Borzasztóan örülök, hogy itt tölthetek néhány napot!

Sok sikert a jövőben!

Farkas Evelyn

július 28.

Köszönjük, hogy itt lehettünk, csodálatos napokat töltöttünk ismét a csűrben és a környéken. Kívánjuk, hogy sokaknak legyen része ilyen fantasztikus vendéglátásban, és reméljük, a Tájház tovább bővül, és végre elfoglalja méltó helyét a magyarországi turizmusban.

A 2001. évi dráma tábor résztvevői nevében

Kunos Nóra

augusztus 8.

Köszönjük a kalandozást, a vendéglátást, a tárgyakat és a látványosságot!

*Bereczky Lóránt a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója,
Tóth József szobrász. Bp.*

augusztus 4.

Tisztelet és nagyrabecsülés e kiváló múzeum teremtőinek és áldozatos fejlesztőinek. Nagyon sok sikert a további munkához!

Dr.... és családja

Pár éve jártunk itt, és kellemes meglepetésként ért minket, hogy egy sokkal szebb és sokkal gazdagabb gyűjteményt találtunk. Minden tiszteletünk az Önöké, hogy ilyen fantasztikus munkát végeztek.

.....Mónika és családja

szeptember 6.

Nagyon szép ez a Tájház. Örülök, hogy idős koromba meglátogattam. Kívánok hozzá sok szerencsét, hogy tovább tudják ezt folytatni. Szeretet, Szerencse, Boldogság és Béke legyen tovább is az életük kísérője — ezt kívánja egy idős öregotthon lakója

B... Iлона

Nyitás előtt az edelényi vendégház

Bővül a Tourinform-hálózat

Pályázati támogatás révén újjította fel az edelényi önkormányzat a város központi részén álló egyik épületet. A rövidesen megvalósuló terv alapján vendégházat alakítanak ki benne. Nagy gond volt ugyanis eddig az, hogy az oda érkező vagy átmenő idegenforgalom számára nem tudtak szálláshelyet biztosítani.

A volt Turay-féle ház (a városban ezen a néven közismert) felújítása után próbálkozott azzal az önkormányzat, hogy vállalkozót találjon a vendégház üzemeltetésére. Mivel azonban jelentkező nem volt, tavaly bízta meg a képviselő-testület a művelődési központ, könyvtár és múzeum nevű intézményét a helyiségek berendezésével és a működtetéssel.

Az előkészítés, az árajánlatok beszerzése után januárban kezdték meg a munkát, tudtuk meg *Hadobás Pál* igazgatótól.

Eredetileg tizenkilenc ágyat terveztek, két szobát azonban egyelőre nem rendeztek be, így a nyitáskor tizenhárom férőhelyet tudnak biztosítani. Az április 1-jei határidőhöz képest egy kicsit csúsznak, mivel néhány bútor beszerzése még hátra van.

Az egyik szobában a Tourinform iroda kapott helyet. Az azt fenntartó Csereháti Településszövetséggel hasznos az együttműködés, hiszen velük közösen szerepeltetik kiadványokban a vendégházat. Az Utazás 2001 kiál-

lításon is együtt jelentek meg, ott volt a prospektusuk, de az interneten is hírül adják a szálláslehetőséget. Voltak már érdeklődők, de még nem tudták fogadni őket.

Gond még a parkolás. Jelenleg csak az épület előtt lehet parkolni. Keressik a megoldást arra, hogy az autóval érkezők be tudjanak majd állni. Az udvar is rendezésre vár még, amit parkosítani szeretnének.

Déli Hírlap, 33 évf. 90 sz. (2001. ápr. 18.) 7. p.

Személyesen is meg akarják ismerni a környéket

Edelényi siker Mainzban

Jól sikerült az edelényiek bemutatkozása a németországi Mainzban a hétvégi tartományi kiállításon. Azért is fontos ez, — mint arról előzetesen beszámoltunk — mert nemcsak a térség, hanem az egész megye hírvivői is voltak a Szilágyi Adolf polgármester vezette küldöttség tagjai.

Edelény testvérvárosának, Bad Sobernheimnek az ötlete volt, hogy Rajna-Pfalz tartomány idei kiállításán közösen mutatkozzanak be. A mainzi rendezvényen március 17-ét és 18-át jelölték ki a Bódva-völgyi város napjainak. Hétvége lévén, ekkor természetesen elsősorban a nagyközönséget várták a szervezők.

Összességében jól sikerült a bemutatkozás, adott értékelést tegnap telefonon *Turóczi Bertalan* önkormányzati képviselő. A kiállítás meghatározóan idegenforgalmi jellegű. Így a cél mindenekelőtt az volt, hogy kedvet csináljanak a megye és az észak-borsodi térség felkereséséhez.

Nem meglepő, hogy a németeknek Magyarország kapcsán Budapest és a Balaton „ugrott be”. Örömteli volt azonban, hogy azonnal nagy érdeklődést mutatnak az iránt, hogy az országon belül hol helyezkedik el Borsod-Abaúj-Zemplén, a Bódva völgye és Edelény. Sokan nézték végig a megyei idegenforgalmi hivatal videofilmjét, a prospektusokból is bőven fogyott. Az eredmény pedig azon volt mérhető, hogy számosan úgy mentek tovább a hat-nyolc négyzetméteres standtól, hogy tervezik: személyesen is felkeresik majd az így megismert látnivalókat. Nagy sikert aratott a helyi termékek kóstolója is. Különösen az edelényi méhészek klubjának a méze, mint biotermék váltott ki érdeklődést.

Az edelényi küldöttség tagjai ma hajnalban indultak haza.

Déli Hírlap, 33 évf. 66 sz. (2001. március 20.) 7. p.

EGY EDELÉNYBŐL ELSZÁRMAZOTT

Edelényről, önmagáról és családjáról

Tisztelt könyvtáros úr/asszony!

Ismeretlenül köszöntök be Önökhöz. Ehhez bátorítást az adott, hogy a múlt év augusztusában néhány órát Edelényben töltve, épületek előtt mentem el és a fölszegezett táblák azt sugallták, hogy érdeklődéssel viseltetnek a városka és annak fiai és leányai sorsa iránt. Ezért gondolom, hogy talán az általam itt szolgáltatott adatok nem lesznek érdektelenek számukra.

Bartalos Mihály a nevem. Ötéves koromtól, azaz 1940-től 1956-ig Edelény volt az állandó lakóhelyem. 1953 után azonban már csak látogatóként jöttem, az év nagy részét Budapesten töltöttem, ahol az Orvostudományi Egyetem orvoskari hallgatója voltam.

Apám, dr. Bartalos Mihály járási tiszti orvos volt Edelényben, 1940-től 1945 novemberében bekövetkezett haláláig. Az Önök szomszédságában nőttem fel, 1942-től a Deák u. 7. sz. alatt laktunk (jelenleg Terbócs Bertalan úr és családja otthona) és jellemet alakító éveim alatt az Önök mellett lévő református iskolát és templomot látogattam. A kommunista terror gyötrő évei után jött az 1956-ai forradalom. Egy becsületes ember nem tehetett mást, mint azt, hogy részt vegyen egy ilyen történelmi megmozdulásban. Én is tüntettem, szerveztem, sebeket kötöttem, fegyvert szállítottam, majd a forradalom leverése után, mint az edelényi járási Forradalmi Bizottság tagja, egy ideig Borsod megyében bányász sztrájkok szervezésében vettem részt. Ki kell hangsúlyoznom, hogy én szervezői minőségben vettem részt a forradalomban, én egyetlen lövést sem adtam le, míg az én irányomba bőven repültek a golyók. November közepén a diákszállóban kerestek. Az ész azt diktálta, hogy menekülni kell. 1956. november végén léptem át az osztrák határt. Rövid ausztriai és valamivel hosszabb franciaországi tartózkodás után Nyugat-Németországba kerültem, ahol a Heidelberg városában lévő orvosi egyetemre kaptam ösztöndíjas felvételt. 1960-ban Heidelbergben megszereztem az orvosi diplomát dicsérettel. Időközben az akkori magyarországi szervek szegény idős anyámat zaklatták, elvették a ház egy részét, ahová a kommunista párt titkárat családostól beköltöztették, rendszeresen beidéztek a rendőrségre, és hollétem után faggattak, míg engem, távollétemben, egy budapesti vérbíróság kötél általi halálra ítélt. 1960 augusztusában kivándoroltam az Amerikai Egyesült Államokba, ahol a világhírű Johns Hopkins egyetemem, mint kutatóorvos működtem. Öt év múlva, harminc éves koromban, meghívást kaptam a Washington-I Howard egyetemre, hogy szervezzek és vezessek egy orvos genetikai intézetet. 31 éves koromban, talán, mint a világ legfiatalabb intézetvezető orvosprofesszora működtem az Egyesült Álla-

mok fővárosában. Ezek az évek igen erős munkával voltak megtöltve. A következő évben jelent meg első könyvem, amelyet az egész világon használtak (amelyet még a magyarországi Orvosi Hetilap is méltatott!) és amelyet Argentínában a Buenos Airesi egyetem könyvkiadó vállalata spanyol nyelven is megjelentetett. Ezalatt kötelességemnek éreztem, hogy tudományos tevékenységem révén szerzett tekintélyemet rabságban sínylődő népem javára használjam fel. Aktív voltam politikai vonalon, ahol fő törekvés volt, hogy ellensúlyozzuk a hazug szovjet propagandát és felvilágosítsuk az amerikai népet és annak politikusait a kommunizmus valódi voltáról, és politikájukat olyan irányba befolyásoljuk, hogy az a magyar nép javára váljék.

Az itt mellékelt adatok szakmai és társadalmi-politikai tevékenységem mérföldkövei. Habár hézagosak, úgy éreztem, hogy az utókor számára megőrzésre érdemesek. Amint látják, mind az Egyesült Államok, mind a szabad Magyarország állami kitüntetésben részesített, míg egy betegséget, amelyet 32 éves koromban karakterizáltam, az Egészségügyi Világszervezet által egy új betegségnek lett kinyilvánítva, amelyet az én nevemmel illettek („Bartalos típusú ektodermális diszplazia”). Ez az Interneten is megtalálható (<http://orphanet.infobiogen.fr/>, kattintsa „search the Orphanet database”, kattintsa „search by disease”, gépelje „Bartalos”, kattintsa „search”, kattintsa „Ectodermal dysplasia Bartalos type”, kattintsa vagy a „signs of the disease” vagy „references”).

Gondolom, hogy Edelényben többen vannak, akik emlékeznek ránk. Berentes Lenke azok közé tartozik, akit megboldogult anyám nagy szeretettel és hálával emlegetett, mint egy melegszívű és segítőkész személyt. Sajnos, az ő férjzett nevét nem tudom. A szüleim az edelényi református temetőben vannak eltemetve. Egy gyerekkori jó barátom és edelényi elemi iskolai osztálytársam, Boda Attila szintén New York államban él. Érdeklődésükre tarthat számot, hogy ő, aki a Budapesti Iparművészeti Főiskola hallgatója volt, a forradalomban való részvétele után szintén elmenekült, tanulmányait a híres párizsi Ecole Nationale Supérieure des Beaux-Arts-ban fejezte be, és később ő is a magyar állam kitüntetettje lett, az 1956-os forradalom alatti tevékenységéért.

Évvel befejezem hosszúra sikerült leveletem. Ha lennének további kérdéseik, szívesen megválaszolom őket. Rám vonatkozó további adatok találhatóak még a következő web oldalon: www.bartalosmk.com.

New York, 1991. február 14.

Tisztelettel

dr. Bartalos Mihály

Tisztelt Hadobás úr!

Köszönettel vettem február 26-án kelt levelét és a Borsodi Tájház Közleményeinek példányát. Örömmel látom értékmentő munkájukat a hagyományok megőrzésében és a történelmi események ismertetésében. A közlemény olvasása sok régi emléket hozott vissza. Így jó volt Ást Ferenc plébánosról, gyerekkori barátom, Steinprinz Egon édesanyjáról, valamint Benczur (Gomori) Ella néniről olvasni. Nem tudom, hogy tudomásuk van-e róla, hogy Benczur József és Gomori Ella idősebb fia, Miklós hosszabb időt töltött Edelényben a második világháború alatt nagybátyjánál, Benczur Miklós ügyvédnél, amíg a főváros bombázása folyt. Édesapja, Józsi bácsi államtitkár volt, amiért Rákosiék alatt sok üldözésben volt részük. Életét, mint hegesztő fejezte be. Idősebb fiuk, Micu sok nehézség után komoly tekintélyt vívott ki hazájának és magának, mint orvoskutató és mint ilyen, az Egyesült Államokba is meg lett híva, ahol alkalmas volt vele régi barátságunkat felújítani. Édesanyja egyike volt a három híres Gomori lánynak, akiket műveltségük, tehetségük és nem utolsósorban szépségük tett igen ismertté. Jól ismertem a második testvért, Gomori Editet is, aki New Yorkban lakott és dr. Gál Imrének volt a felesége (mindkettőnek második házassága).

Orvosuk voltam és sok alkalommal volt szerencsém „Edike” főztjét, mint vendégük élvezni. Jellemző a Gomori-lányok akaraterejére és tehetségére, hogy Edike körülbelül hetven éves korában még szerzett egy diplomát a világhíres Columbia Egyetemen.

Egylőre itt abba is hagyom visszaemlékezéseimet. Ha érdeklí Önök, szívesen állok rendelkezésükre Edelény múltjából adatokkal szolgálni.

New York, 2001. március 17.

Tisztelettel

dr. Bartalos Mihály

Kedves Laki-Lukács úr!

Nagyon köszönöm a Bódva-völgyet bemutató gyönyörű könyvet. Nagy örömet szerzett vele számomra. Körülbelül egy éve volt, hogy Boda Attila e könyv egy példányával tért vissza Magyarországról és miután a könyvben gyönyörködtünk, megígérte, mivel nekem nincsenek rokonaim a vidéken, hogy egy Miskolcon lakó rokona lévén fog nekem egy példányt vásároltatni, amire azonban még nem került sor.

Igen kedves és kellemes meglepetés volt tehát ennek a nagyon kívánt könyvnek a karácsonyra való megérkezése. Én nem tudtam, hogy a könyv edelényi népkutatóknak köszönheti a megjelenését. Büszkék lehetnek az alkotásukra, hiszen a könyvük páratlan szeretett vidékünk bemutatásában. Érdekes módon, tegnap reggel gondolatom többször is visszatért Edelényre, mint ez minden évben megesik december 13-án. 1944-ben, azokban a napokban a napok és éjszakák nagy részét a pincénkben töltöttük, ugyanis akkor közeledett a front. Az ágyú dörgése fokozatosan erősödött, a menekülők kocsai és gyalogos karavánjai voltak nyugat felé, majd aknák kezdtek becsapdosni a faluba. A németek 13-ára már Edelényt kiürítették, az akácosnál alakítottak ki egy kisebb ellenállási pontot. Így váratlanul egy német látogatót kaptunk. 13-án reggel egy motorkerékpár állt meg a házunk előtt, a már korábban ismert német parancsnok, Scheibel kapitánnyal és egy katonájával. Bizonyára hallotta a regénybe illő szerelmi történetet, az edelényi Kletz Moti és Scheibel német százados és mérnök között. Kletz Mancsi néni és szép leánya, Moti az utca másik oldalán, Weinbergerék mellett laktak. Nagy szerelem lobbant fel Moti és Scheibel kapitány között olyannyira, hogy házassági terveket szőttek. E célból Scheibel intézkedett Moti és édesanyja Bajorországba való szállításáról. Mivel edelényi tartózkodása alatt szüleim és Scheibel kapitány között jó kapcsolat fejlődött ki, amiben segített, hogy szüleim jól beszéltek németül és így akadálytalan volt a gondolatcsere. Most, a végzetes napon élete veszélyeztetése árán jött, hogy meggyőződjön arról, hogy menyasszonya, parancsához híven, biztonságban elkerült Edelényből. Szóval e mozzanatok, és amik ezt követték, elevenedtek fel emlékezetemben azóta is, minden december 13-án. Scheibel és kísérelője röviden megreggelizett nálunk, elmondta, hogy a szadelai völgyben egy nagyobb ellenállást fognak mutatni és még egyszer megkérdezte, mint azelőtt több ízben tette, hogy nem akarunk-e elmenekülni, de ezúttal már csak a személyünket volna alkalma kimenteni, és az is kockázatos lenne. Persze, akkor már a kérdés inkább udvariasságból hangzott el, semmint komoly ajánlatképpen. Apámék ezúttal is udvariasan elhárították ajánlatát, és ő legényével, géppisztollyal és derekuk körül több nyeles kézigránatokkal felszerelve, miután szüleim és ők egymásnak minden jót kívántak, elrobotgok. Röviddel később egy aknasorozat érte házunk tájékát, de mi akkor már szerencsére újra a pincében guborogtunk, többi szomszédunkhoz hasonlóan.

Később láttuk, hogy az aknasorozat a kerítésünket két helyen megrognálta. Majd az első orosz katonák géppisztolyos megjelentek a pincében: „Germanszkij”-t kiabálva. Majd a velünk lévő zöldkeresztes nővért átvitették Gyárfásékhöz, és ott megerősakolták, majd a lázás munka, amit én akkor nem értettem, miközben apám, anyám, anyámnak egy Matild nevű,

velünk élő rudabányai rokona és nagyanyám a szerencsétlen nőt tisztogatták és vigasztalták. Az asszonyok szepegése és apám mogorva arckifejezése sugallta, hogy valami borzalmas dolog történt, de nem mondták, hogy mi. Most is emlékszem a félelemre, ami akkor elfogott. Amint az aknák becsapódása véget ért, kimentünk a pince ajtaja elé és onnan néztük az orosz gyalogosok bevonulását, házkutatásait és lopásait, miközben gépszerűen mondogatták: germanszkij, germanszkij. A házunk bejáratára egy nagy vöröskereszt volt kitéve, ami egy öreg lepedőre volt házilag rárajzolva, de ez nem akadályozta meg az egyik katonát, hogy apámtól „elkérje” a zsebóráját. Akkor a nők próbálták magukat öregebbnek tenni, mint valójában voltak, és emlékszem, Gyárfás Ági fiúnak volt beöltözve és a Laci névre hallgatott. Szóval ez volt 1944. december 13-a Edelényben, egy gyerek szemével nézve.

Kóstoló, ami híven érzékeltette, hogy mi következik utána. E nap lidércnyomása lehetett, ami arra készítetett, hogy ezeket leírjam, és talán untassam magát. Nem tehetek róla, de úgy látszik, hogy december 13-a örökélni fog emlékezetemben, úgy, mint az 1956. október végi napok. Látam tegnap, hogy asszisztensem nem jó szemmel nézett rám, mivel szerinte, nem volt semmi okom mogorvának lenni. Persze, honnan tudná a szegény Amerikában született leány, hogy nekem mit jelent a december 13-a és nem is értene meg akkor sem, ha megpróbálnám neki elmagyarázni. Ilyen eseményeket ők még csak elképzelni sem tudnak, sokkal kevésbé megérteni. Ez nekik túl valószínűtlen, olyan, mint egy Grimm mese, egy kicsapongó elme szülöttje, ami nem is létezik. Ilyen élmények háborogtak agyamban, miközben asszisztensem által az asztalomra helyezett postacsomóban rábukkantam az Ön könyvére. Szeretett vidékem, ahol felnőttem, amely részemre Magyarországot képezte, ahol jellemem formálódása történt, egyszerre közelebb került hozzám. Nagy gondoskodással őrzöm a Szabó Béla által előállított Bódva-völgyi képeskönyvet is, amelyet még megboldogult Gertrúd anyám juttatott ki számomra és hasonlóképpen vagyok az Edelény múltjából c. könyvvel. Még gyermekkoromban volt egy példányom a nagy pocakú katolikus kántortanító, „vitéz nemes Kis Benedek János” által írott zöld borítójú Edelényről szóló könyvecskéből, amit a nyomzakállú, békés, mindig könyvet olvasó Blaszc Lipót nyomtatott ki a nyomdájában, és amelyet látom, Önök is idéznek könyvük irodalomjegyzékében.

Talán váltsunk most témát. Úgy vélem, hogy kutatásukhoz hozzá tudok járulni emlékeimmel és talán fényképekkel és írásokkal is. Valószínűleg tudomásuk van róla, hogy Székely Frici, avagy Rudi bácsi (a keresztnevben már nem vagyok biztos), aki pár házzal lejjebb lakott az Önök irodájától, a református iskola mellett, Magyarország elsőnek felavatott vitéze volt. Az első világháborúban, 42 éves korában önkéntesen vett részt és az orosz fronton való vitézségéért elsőként lett kitüntetve a vitézi renddel.

A háborúba való részvételét naplója alapján egy könyvben megírta és saját színes rajzaival illusztrálta. Jelentős művészi tehetséggel is rendelkezett, amelynek kéziratát igen bizalmasan kölcsön adta nekem elolvasásra. A családja nagyon aggódott az öregúr múltja és a könyv esetleg hatósági kezébe való jutása miatt. Az igaz, hogy ő a cár katonái ellen harcolt, de hát azok is oroszok voltak és így a megtorlástól tartani lehetett. Nem tudom, mi lett ezzel a ritka történelmi munkával. Szeretném tudni, hogy megőrzésre került az utókor számára, de a korai ötvenes évek politikai viszonyait tudva, ennek ellenkezője sem lepne meg. Két fényképem, amit Frici bácsi-ról készítettem az íróasztalánál ülve, megmaradt. Van egy mókás fényképem a fentebb említett Kletz Motiról és Mocsary Paliról egymás ruhájába beöltözve. (Mellékesen, Scheibelt Rózsahegynél a Bendel partizánok megölték, Kletz Moti és édesanyja a bajorországi Fussen városból Ausztráliába vándoroltak ki.) Borsovai Lengyel Gyula, volt edelényi ügyvéd, szendrőládi református pap fia, az edelényi Forradalmi Bizottság tagja 1956-ban, több történelmi tanulmányait elküldte számomra, amelyeket napszámosként írt, miután a börtönből kiszabadult. Ő családunk igen jó barátja volt. Dr. Hatvani Viktor, aki 1956-ban az edelényi Forradalmi Bizottság elnöke volt, szintén közel állt hozzánk. A felesége, a rudabányai Litvai Nelli, Gertrúd anyám unokatestvére volt, Baranya megyéből a második világháború folyamán kerültek Edelénybe, illetve Borsodra. Sok esztendő telt el bujdosással, és politikai fogolyként, Kisgazdapárti szervezőtevékenysége miatt börtönben volt. A forradalom előtt röviddel szabadult, majd a Forradalmi Bizottságban való részvételéért újra politikai fogságot szenvedett, majd újabb szabadulása után nem sokkal meghalt. Tőle is van néhány levelem, a második szabadulása utáni időkből, amikor, mint orvosi szakfordító (angolról és németről magyarra) kereste a kenyerét. Borsovai Lengyel Gyulával jó barátok és sorstársak voltak. Talán később elektronikus postán le tudjuk levelezni, minek tudják Önök hasznát venni.

Kér ismertetést apámról és fényképet rólunk. Itt mellékelek egy könyvet apám szülőfalujáról, amely az elmúlt nyáron jelent meg, és amelynek megjelenetésével apámnak kívántam emléket állítani.* A könyv hivatalosan július 8-án lett ünnepélyes keretek között útjára bocsátva, amikor engem a falu tiszteletbeli polgárává avattak. Mindjárt a könyv elején, a harmadik oldalon található apám életleírása és két fényképe. A könyv vége felé, a 220. oldalon kezdődnek a fiaimról és magamról szóló életrajzi leírások és fényképek. Ha más formájú, azaz nem nyomtatásban megjelent fényképekre gondol, olyat is küldhetek. Gergely fiam a szeptember 11-i terrortámadásnak csaknem áldozata lett. Neki, mint pénzügyi szakírónak, a World Financial Centerben volt irodája, ami a World Trade Center mellett volt és légi átjáró híd kötötte össze a World Trade Center északi épületével. Azon az emlékezetes keddi reggelen, szokásához híven a földalatti vonattal ment a munkahelyére a World Trade Center alatti megállóhoz. A

vonat, amin utazott, az első becsapódás után, de a második előtt futott be velük azon épület alá, amely a támadás áldozata volt. Kiszállása után, amint a magasabb szintre felment, egy káosz közepében találta magát. Csatlakozott az épületből kimenekülők sorához, majd kint fojtó füsttömegben és hulló pernyéken kellett magát átvergődnie, hogy biztonságba jusson. De ahogy mondják, ha a vége jó, minden jó. Gergely rendben volt, csak a munkahelye vált használhatatlanná. Pillanatnyilag otthon írja cikkeit és küldi az Interneten a kiadóhoz. De most már véget vetek az írásnak, hiszen így is már átnyúlt a következő napra.

Még egyszer köszönöm kedves küldeményét. Minden jót kívánok a közeledő karácsonyi ünnepekre és az új esztendőre Önnek és családjának.
Szívélyesen üdvözli

New York, 2001. december 15.

dr. Bartalos Mihály

* *Nemesek faluja : Szap: Helytörténet : Valamint a Bartos család és a református egyház története / Végh Ferenc. – Szap. : Ref. Egyházközség, 2001. – 246 p. : ill.*

Késői búcsú egy borsodi-tornai természetbaráttól

H[ídvégardói] SZABÓ BÉLA

* Kassa, 1919. április 23.

† Szikszó, 1999. február 9.

Borsod megyében már az ötvenes évek elejétől erőteljes fejlődésnek indult a természetvédelem és az ezzel kapcsolatos tudományos munka. A természetvédelmi tevékenység lelkes és hozzáértő vezetője H. Szabó Béla, Észak-Magyarország körzeti természetvédelmi felügyelője.

Jávorka Sándor egykori tanítványa és barátja évtizedeken át tudatosan törekedett Észak-Magyarország és Miskolc természeti értékeinek számbavételére. Társadalmi munkások (tanárok, diákok, lelkészek stb.) százait vonta be a Hazafias Népfront, a TIT segítségével ebbe a munkába. Ő maga is kitaróan járta a vidéket. Kirándulásainak, kutatóútjainak tapasztalatait sűrűn teleírt regiszteres füzetek őrzik. Jött, ment, látott, gyűjtött és keményen síkraszállt Miskolc és a megye természeti, majd műemlékvédelmi értékeiért.

Számos megyei hírlapban (Kohó, Diósgyőri Munkás, Észak-Magyarország, majd a Déli Hírlap), szaklapokban (Széphalom, Borsodi Szemle, Napjaink, Élővilág, Természettudományi Közlöny, Kertészet és Szőlészet, Borsodi Földrajzi Évkönyv) írta meg figyelemfelkeltő leírásait,

felhívásait, tiltakozásait. Ismeretterjesztő munkája mellett évenként országos természetvédelmi vándorgyűléseket szervezett.

Munkásságából külön kiemelendő, sorsszerű, figyelemre méltó a híres-neves miskolci, megyei természettudós elődök munkásságának felkutatása, emlékezetük fenntartása (emlékülések, publikációk) és az élő idős tudóstársakkal való törődés. Példa e munkájára Budai József pomológus értékes, elfeledett munkásságának kitartó feltárása. A tudósok sora sem mindennapi: Benkő Sámuel, Nagyváthy János, Tótfalusi Miklós, Herman Ottó, Vásárhelyi István, Fóris Ferenc, Marjalaki Kiss Lajos.

Úttörőjellegű, példaértékű, a maga korában egyedülálló szeretett szülőföldjéről, a Bódva-völgyéről írt képeskönyve, amelyet maga is fényképezett 1956-ban (114 oldal). Mindig tervezte új kiadását, még 1990-ben is.

Jeles munkája a Borsod című album, melynek felelős szerkesztője 1962-ben, majd a miskolci szőlőgazdálkodásról 1965-ben megjelent köte-

te. Figyelme később az idegenforgalom felé irányult. Megyéje jeles propagálója. Több prospektus, útikalauz írója, szerkesztője. Számunkra legkedvesebb ezek közül a Borsod Tourisznál megjelent, Árpád-kori emlékek Borsodban (1979) című színes füzet. Én magam ebben az időben ismertem meg egy olvasótáboros csereháti túrán.

Töretlen ügyszeretetét mi sem bizonyítja jobban, hogy 1992-ben ott találjuk, ő adja az ötleteket a Torna Településszövetség létrehozói között. Nagy álma, hogy az évtizedeken át gyűjtött sokrétű, értékes anyaga Hidvégdárdóban, a Gedeon kúriában, Torna Múzeumként együtt maradjon, nem valósult meg. A gyűjtemény sajnos — a szűkség miatt — sokfelé szóródott. A mára megszépült kúria más célokat szolgál.

Az egyre keserűbb, morcos, soha sem „könnyű” ember egyszer csak eltűnt. Kerestük, akik hiányoltuk, szerettük őt, de nem hallatott magáról. 1999-2000 telén az új Millenniumi Bódva-völgyi képeskönyvön dolgoztunk. Jó lett volna vele konzultálni, majd megmutatni. Mint nem régen kiderült, már nem is volt az élők sorában, de mi mégis úgy vettük, velünk van. Biztos ott is volt! Az ő feltétlen szülőföldszeretete vezette a mi gondolatainkat, kezűnket.

1999 februárjában halkan, csendesen elment. Elment a kedves „vén szivar” és ahogy akarta: hamvai a hidvégdárdói temetői nagykereszt körül, immáron elválaszthatatlanul egygyé váltak szeretett szülőföldjével.

Feldolgozásra váró munkásságát bizonyára összegyűjti, „felszínre” hozza egy újabb „eszement” Bódva-völgyi jóember.

Emléke addig is legyen áldott!

Edelény, 2002. március 2.

Laki-Lukács László

A BORSODI TÁJHÁZ

gyűjteményét adományaikkal gyarapították 2001-ben

BAKÓ Gyuláné
sz. Cs. Tóth Erzsébet
Edelény, Antal György út 66.

BAZSÓ Barnabás
(Lak)
Edelény, Mátyás király u.

BAZSÓ Dezsőné
sz. Kosztra Ilona
Lak, Kossuth u.

BÁKAI Imre
ref. lelkész
Edelény, Borsodi út

BENE Géza
(Szögliget)
Edelény, Csalogány út

BERTALAN József
az Ifjúsági Ház volt vezetője
Edelény, Tormás u.
(Miskolcra költözött 2001-ben)

BÉRES János
tanár, népdalkutató
Edelény, Móricz Zsigmond u. 3.

BODA Béla
Edelény, Kossuth u. 25.

Borsodi Általános Iskola
Edelény, Borsodi út

BORZA Bertalanné
sz. Magyar Anna
Edelény, Petőfi u. 21.

CSÁSZÁR Béla
mérnök (Borsod)
Budapest, Zsigmondy út

CZIFRÁK Jánosné
Edelény, István király útja 39.

Díszítőművészeti Kör
Edelény

DOBOG Béla
Szendrő, Váralja u.

Dr. ENDES Mihály
orvos
Debrecen

GAJDOS Imréné
sz. Szarka Emília
Edelény, Borsodi út

HODOSSY György
Edelény, Miklós Gyula út 2.

HODOSSY Gyula
Edelény, Antal György út 34.

HODOSSY Lajos
Budapest

HORKAY Ferenc
(Lak)
Edelény, Akác u. 14.

HORKAY Gyula
Lak

HORVÁTH Józsefné
szül. Galkó Mária
Edelény, István király útja

HUBAY Ágnes
Miskolc, Mikes Kelemen u. 30.

KATONA László
Edelény, József Attila u.

- KÁDAS István**
Edelény, Széchenyi u.
- KEREKES Ferenc**
felesége Slezsák Éva
Edelény, Borsodi út 50.
- KEREZSI Béla**
Kurityán, Ady Endre út
(*Ausztráliából telepedett vissza*)
- KISFALUSI Iлона**
Viszló, Fő út
- KOSZTRA Károlyné**
sz. Németh Eszter
Lak, Kossuth u.
- KŐVÁRI József**
Edelény, Antal György út 27.
- KRISTÓF Józsefné**
sz. Lipták Margit
Edelény, Császtai út 12.
- LACZKÓ Mária** varrónő
Edelény, Antal György út
(*elköltözött Érdre 2000-ben*)
- LENGYEL István**
asztalos
Bolyai u. 11.
- LESKÓ Jánosné**
sz. Stefancsik Erzsébet,
az általános iskola igazgatója
Lak, Ady Endre u.
- LIPTÁK Józsefné**
Edelény, Császtai út
- LÓRÁNT Jánosné**
Edelény, Napsugár u. 1.
- MOLNÁR Károly**
Edelény-Finke, Árpád út
- MOLNÁR Lászlóné**
sz. Kaáli Magdolna
Edelény, Antal György út
- SAFARCSIK Tiborné**
sz. Horkay Éva
Edelény, Nyár u.
- SZARKA István és felesége**
Edelény, Borsodi út
- SZILVÁSSY Sándorné**
Edelény, István király útja
(*Prágába költözött*)
- Dr. SZŐNYI Györgyné**
sz. Gyülvézi Magdolna
(*Edelény*)
Miskolc, Irinyi János u.
- TERBÓCS Bertalan**
felesége Rejtő Katalin
Edelény, Deák u.
- Cserepesi TÓTH János**
felesége Árvai Iлона
Edelény, Antal György u.
- TÓTH PAPP Istvánné**
sz. Baranyay Margit
Lak, Kossuth u.
- VOZÁR István**
Edelény, Eötvös u.
- VOZÁR István**
volt vb. elnök
Hangács, Szabadság út
- ZÁDORNÉ Bári Marianna**
(*Edelény*)
Irota
- ZILAHY Antalné**
sz. Bazsó Zsófia
Lak, Kossuth út

TARLALOM

MILLENNIUM

A borsodi földváron az államalapító emléke.....	3
Csirpák Viktória	6
Millenniumi zászlóátadások (Tomor, Damak, Lak).....	7
Millenniumi zászlóátadások a Bódva mentén 2000–2001	17

KRÓNIKA — KÖNYVEK

A Bebekek.....	19
Illyés Ferenc edelényi plébános áldás-megtagadási ügye 1841-ben .	26
Apuka (Fridrich János fotográfusról).....	53
„Örömet kapott a világ” (Hodossy Gyuláról)	73
Hidvérgárdó Krónikája.....	76
Dr. Kaáli Géza emlékest	78
Hitem a nemezről.....	82

KALÁSZ LÁSZLÓ EMLÉKEZETE

Kalász László emberi útja.....	83
Emléktábla avatása Meszesen	88
Puskás Balázs versei	91

10 ÉVES A BORSODI TÁJHÁZ

Kell-e Edelénynek múzeum?	93
A Borsodi Tájház megnyitása	94
A falu jellegzetességeit a város menti meg?	96
Földvár — Tájház — Tájmuzeum	97
Csipkével írott költemény	101
Megvalósult álmom a csipkeszoba.....	104
A Borsodi Tájház vendégkönyvéből.....	107
Bővül a Tourinform-hálózat	116
Edelényi siker Mainzban	117
Egy Edelényből elszármazott Edelényről, önmagáról és családjáról (Dr. Bartalos Mihály)	118
Késői búcsú egy borsodi-tornai természetbaráttól.....	124
A Borsodi Tájház gyűjteményét adományokkal gyarapították 2001-ben	126

